

SIMION TAVITIAN

Ana Aslan • Dumitru Bagdasar • Nicolae Bagdasar • Spiru Haret •
Garabet Ibrăileanu • Mihail Jora • Virgil T. Madgearu • Gheorghe
Manea • Petre Th. Missir • Matei Socor • Krikor Zambaccian

EX PONTO

ARMENI sub cupola ACADEMIEI ROMÂNE

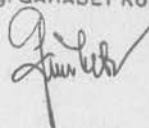
www.ziuaconstanta.ro

SIMION TAVITIAN

ARMENI SUB CUPOLA ACADEMIEI ROMÂNE

DONATIE

Prof. univ. dr. ing. GARABET KÜMBETLIAN

Simion Tavitian

ARMENI SUB CUPOLA ACADEMIEI ROMÂNE

Prefată: conf. univ dr. Stoica Lascu

EX PONTO
Constanța 2004

www.ziuaconstanta.ro

PREFATĂ

Cu o consecvență și tenacitate ce caracterizează neamul al cărui fiu devotat este, dl. Simion Tavitian „recidivează”, iată, cu o nouă apariție editorială; la o vârstă când colegii săi de generație se retrag, cei mai mulți, dintr-o activitate profesională și socială activă, preferând a-și plimba nepotii sau a șueta prin parcurile urbei – domnia sa își continuă vocația de scormonitor al Istoriei: retrasează traiectele unor destine, recompune – din piese de viață aparent neînsemnate – dominantele unor vremuri revoluate, sau creionează o proiecție insolită asupra locului și contribuției semenilor noștri de-a lungul unor timpuri, de ieri și de azi.

Dacă în opul de anul trecut s-a preocupat de o reiterare istorică privind Armenii dobrogeni în istoria și civilizația românilor – cu un conținut de sinteză, în care sunt relevate coordonatele generale ce conferă substanță demersului respectiv –, de astă dată prin fața ochilor noștri se desfășoară destinul doar al unora dintre consăngenii săi/noștri – anume, al acelor dintre ei cărora viața le-a încununat devenirea profesională aparte și conduita umană superioară, recunoscându-le valoarea lor de excepție; este vorba de atestarea la nivelul științific cel mai înalt, pe care o poate exprima o comunitate cultural-națională – respectiv, de membru al Academiei. Fără a se cultiva un partis-pris al rolului supraoamenilor, iese în evidență, însă, rolul elitelor în modernizarea și propășirea unei societăți – a acelor profesioniști fără de care progresul civilizației umane, deopotrivă materiale și spirituale, ar fi, dacă nu periclitat, neîndoios încetinit sau mai lent. Iată de ce, fiecare etnie și națiune se mândresc cu figurile lor reprezentative, multe devenind personalități, cu aleșii lor – nu

politici, Doamne ferește!... –, acei fii grație cărora inteligența umană se exprimă, peren, la cele mai înalte valori creative.

Unsprezece dintre acești aleși ai națiunii noastre, ce au onorat hemisfera Academiei Române, sunt de sorginte armeană, biografia lor științifică – dar și activitățile social-politice ori culturale – constituind substanța cărții de față.

Doar atâția? – s-ar putea, cu îndreptățire, obiecta.

Cu îndreptățire, căci remarcabila inițiativă a autorului lasă loc nu doar reflecției constructive, ci constituie, în egală măsură, o fertilă provocare – personal, sunt convins că va urma o a doua ediție, revăzută și adăugită, care să-i înglobeze și pe alți nemuritori (în Academia Română au fost aleși, din 1866 până astăzi, 980 de membri români) ce se vor dovedi, în baza continuării cercetărilor autorului sau a semnalelor cititorilor, că au strămoși de origine armenescă; iar dacă se va face – nu este tocmai lesnicios, dar rezultatele pot fi relevante – și o selecție a membrilor din străinătate ai Academiei Române (în număr, până astăzi, de aproape 520), cu ascendență armenescă – iată că ne putem apropia de o imagine care să contureze o dimensiune mai veridică a contribuției elitei armenilor de pretutindeni la știința și cultura românească și universală.

Unsprezece, doar, nemuritori români de sorginte armenescă, căci – precum în orice întreprindere umană –, erorile ori atitudinile subiective sau injoncțiunea politicului au greșit asupra măsurii și judecății strict academice (altminteri, și astăzi Academia Română persistă în impardonabila eroare în a nu-și onora criteriile de recunoaștere, omițând a-i recupera, măcar post-mortem, pe Gheorghe Asachi și Vasile Conta, doi fondatori ai culturii noastre moderne, ambii români de sorginte armeană...), lăsând de-o parte pe atâția străluciți profesioniști români cu ascendență armeană – de n-ar fi să mă gândesc decât la doctorița Marta Trancu Rainer, prima femeie chirurg din România (în 1899), ori la profesorul Iacob Melcon Iacobovici (1879-1959), întemeietorul școlii românești de chirurgie din Transilvania, ambii, nota bene, membri fondatori, în 1935, ai Academiei

de Medicină din România...

Unsprezece, doar, nemuritori care au reprezentat exemplar nu numai profesiunea respectivă, unii având literalmente o recunoaștere universală (Ana Aslan), ci care s-au identificat, totodată, și cu problemele majore, social-politice și cultural-naționale ale țării, căreia i s-au devotat mucenicește (de exemplu, Spiru Haret, Garabet Ibrăileanu, Virgil Madgearu); toți acești nemuritori și-au manifestat, în egală măsură, dincolo de asumarea matricei existențiale, condiția național-culturală ca atare, a unui onest românism, promovând, avant la lettre – fără a o clama, însă –, descoperitul multiculturalism de azi: unii provin din familii mixte (precum muzicianul Matei Socor, cu mamă evreică...), alții întemeiază familii mixte (precum filozoful Dumitru Bagdasar, căsătorit cu aromâncă Florica Ciumetti /1901-1978/, prima femeie ministru din România, fiica, la rândul-i, a unuia dintre fruntașii românismului balcanic, ing. Sterie Ciumetti...).

Unsprezece, doar – deocamdată! –, nemuritori români de obârșie armeană sub cupola Academiei – vârful aisbergului intelighentei urmașilor refugiaților din Ararat și Ani...

conf. univ. dr. Stoica LASCU

Cuvânt înainte

Când, anul trecut (2003), trimiteam la tipar ARMENII DOBROGENI ÎN ISTORIA ȘI CIVILIZAȚIA ROMÂNILOR, ideea unei alte cărți – actuala – prinsese deja contur. Documentarea îndelungată, de ani de zile, presupusă de concretizarea acelei prime cercetări a mea (spre satisfacția autorului remarcată de comentatori ca fiind, prin complexitate, o cuprinzătoare noutate în arealul investigării contribuției unor naționalități la dezvoltarea și afirmarea civilizației românești), acea documentare, zic, făcea să se contureze o posibilă ulterioară întreprindere în care să ne aplecăm mai în profunzime asupra unor figuri de excepție din rândul comunității armenilor, anume cei care au binemeritat accesul sub cupola strălucitoare a Academiei Române.

ARMENII DOBROGENI ÎN ISTORIA ȘI CIVILIZAȚIA ROMÂNILOR fusese o carte izvorâtă din sufletul unui român de origine armeană trăitor și truditor în spațiul dintre Dunăre și Mare. Un spațiu în care armenii, în decursul zbuciumatei – și adesea, din păcate, însângeratei lor istorii – au aflat, asemenea și altor seminții, loc primitiv de existență, creație și afirmare, conferind proaspăt revenitului pământ românesc la PATRIA-MAMĂ șansa înscrierii în pleiada provinciilor istorice – surori.

Importanți oameni de afaceri, sau valoroși specialiști în varii domenii, de la tehnică la magistratură, de la arte la jurnalistică, de la medicină la învățământ, cu toții s-au “întâlnit” în paginile acelei cărți, unii dobândindu-și locuri de dimensiuni – deloc neglijabile, însă – locale, alții beneficiind de o largă recunoaștere națională și, chiar, internațională. Dealtfel, subtitlul cu care a apărut – “125 de ani de la revenirea Dobrogei

în cadrul statal național românesc” – preciza contextul doar în mică măsură ocazional, al săvârșirii aceluia demers editorial.

ARMENI SUB CUPOLA ACADEMIEI ROMÂNE vine acum să încununeze, printr-o mai largă deschidere, cercetarea, evidențiind cu majuscule pe aceia dintre armenii viețuitori în România care au urcat pe vârfurile cele mai înalte ale științei, artei și culturii naționale, îmbogățind substanțial civilizația carpato-danubiano-pontică și, nu în puține cazuri, pe cea universală. Nu, nu e nici o exagerare, nume – de rezonanță mondială – precum Ana Aslan fiind doar un singur, dar pe deplin edificator, exemplu în sprijinul afirmației noastre.

Sunt sau nu numeroși nemuritorii Academiei Române de origine armeană? Ei bine, și în această, să-i zicem materie, nu cantitatea contează în primul rând. **Non multum, sed multa!** Milenara zicală se verifică în integrum, și în subiectul de față. Mai mică semnificație are faptul **câți au fost, ci cât au dat patrimoniului comun al cunoașterii, în beneficiul întregii umanități.** Or, efortul nostru, concretizat între copertile prezentului nou tom consacrat armenilor din România, tocmai acest lucru încearcă să confirme: **TIMPUL**, suprem și incoruptibil judecător, reține și consolidează, spre știința și învățătura generațiilor viitoare, contururile unor personalități pe care, deși nu le-am întâlnit sau cunoscut în viață, merită să le respectăm veșnic.

Aducem mulțumiri tuturor celor care ne-au oferit posibilitatea de informare și aprofundare a faptelor și evenimentelor relatate.

Pentru efortul depus și interesul manifestat exprimăm mulțumiri doamnei Liliana Lazia, director general al Bibliotecii “I. N. Roman” Constanța, METANET GROUP – București, domnului Mihai Stepan-Cazazian, redactor șef al revistei “ARARAT”, domnișoarei Corina Apostoleanu și domnului Gheorghe Baloleanu, de la Biblioteca județeană “I. N. Roman” din Constanța.

Autorul

Armenii din România

Armenii s-au stabilit în Țările Românești, în diferite perioade istorice, încă din cele mai vechi timpuri. După cum arată Nicolae Iorga, Bogdan Petriceicu Hașdeu și alți istorici români, primele colonii armenе din Moldova au fost anterioare înființării Principatului Moldovei (deci înainte de primul descălecat al lui Dragoș de Maramureș, în 1348), fiind probabil tot atât de vechi ca și primele colonii armenе din Galiția, care datează din secolul al XII-lea. Negustorii armeni care se ocupau de comerț internațional foloseau în orice caz calea de tranzit din Polonia de sud, prin Moldova la porturile de la Marea Neagră. Săpături efectuate în zona orașului Cetatea Albă (Akkerman) din sudul Moldovei, port la Marea Neagră, au scos la iveală monede armenеști bătute de regi din Armenia Ciliciană din secolul al XIII-lea. Or, se știe că negustorii armeni din Crimeea, Galiția și Moldova făceau comerț în Evul Mediu cu această țară. În același oraș, s-a descoperit o inscripțiune de mormânt în limba armeană din anul 1174. În 1350, s-a construit, după unele date, o biserică armeană la Botoșani. Deși nu există suficiente dovezi despre o colonie armeană în acest oraș, în perioada respectivă, este semnificativ faptul că Eparhia cultului armean din Lvov primește, în 1365, sub jurisdicția sa și pe armenii din Moldova, ceea ce lasă să se întrevadă că cel puțin în centrele comerciale mai importante ca Suceava și Botoșani erau colonii armenеști. De aseme-

nea, la Iași (devenit ulterior capitala Moldovei), biserica armeană poartă pe frontispiciul intrării data de construcție 1395, deși clădirea actuală este dintr-o perioadă mai recentă (secolul al XVII-lea). După cum arată Nicolae Iorga, armenii aflați la Suceava și Siret, înainte de întemeierea Principatului Moldovei, “au trecut la Iași, la Botoșani, la Roman, infiltrație care se va continua până la Focșani, aproape de hotarul dintre Moldova și Muntenia... În tot cazul, către 1330 existau armeni destul de mulți și, cum Principatul Moldovei a fost în realitate creat pe calea comerțului, acei care au urmat această cale a comerțului au devenit colaboratori la crearea statului național român în Moldova”.

Se cunoaște că, până în prima jumătate a secolului al XIII-lea, au fost cinci mari emigrări de armeni din fosta capitală a Armeniei regale, Aní, spre Crimeea, Polonia, și Moldova și anume: în 1060, 1064, 1239, 1319 și 1342. Cauzele acestor emigrări a aristocrației și comercianților armeni (pături înstărite și totodată culte din Armenia veche) au fost – după cum s-a arătat – invaziile străine, urmate de prăbușirea regatului armean cu capitala la Aní (1065), sau calamități naturale, cum a fost cutremurul catastrofal din 1319.

Marii voievozi moldoveni, Alexandru cel Bun și Ștefan cel Mare, au apreciat în mod deosebit pe armeni, invitându-i să se stabilească în Moldova, pentru a contribui la dezvoltarea economiei și a orașelor moldovenești. În acest scop, li s-au oferit drepturi și privilegii: printr-un hrisov dat de Alexandru cel Bun, la 30 iulie 1401, se încuviințează înscăunarea unui episcop armean la Suceava (capitala de-atunci a Moldovei), pentru a păstori pe credincioșii armeni din Moldova. Primul episcop a fost un anume Hovhannes. În 1415, este pomenit un alt episcop, pe numele de Avedik, care-și avea reședința atât la Suceava, cât și la Lvov.

Ulterior, Alexandru cel Bun, care întreținea personal relații de afaceri cu orașele polone Lvov, Cracovia etc., constatând prosperitatea economică a acestor orașe, în care locuiau mulți comercianți și meseriași armeni, a invitat în Moldova, printr-un hrisov din 8 octombrie 1407, negus-

tori armeni, oferindu-le diferite scutiri de impozite și taxe vamale. Numai la Suceava s-au stabilit 700 de familii armene, care au dat orașului o și mai mare importanță economică. În cursul secolelor al XV-lea și al XVI-lea ei au ridicat circa 7 mănăstiri și biserici, dintre care au mai rămas patru, cea mai veche și mai cunoscută fiind Mănăstirea Zamca, ridicată după tradiție, înainte de 1551, de bogătașul Agopșa, indicat pe piatra lui de mormânt din 1551 ca fiind ctitorul bisericii. Gh.Balș se îndoiește însă că construcția actuală este cea veche, înclinând să creadă că este o construcție de la începutul secolului al XVII-lea, întemeindu-și concluzia pe faptul că pe turnul din est al mănăstirii este indicată data de 1606 (cf. Gh. Balș, *Bisericile și mănăstirile moldovenești din veacurile al XVII-lea și al XVIII-lea*, p. 41–46, București, 1933). Din cele circa 1.000 de case din Suceava, 200 erau armenesti, ele distingându-se prin tipul lor deosebit și prin buna gospodărire. Tot comerțul Sucevei era, pe vremea aceea, în mâna armenilor, ca și la Siret și Cernăuți. În acest din urmă oraș, populația era compusă, pe vremea aceea, jumătate din moldoveni și jumătate din armeni. În curând, cele trei orașe moldovene (Suceava, Siret, Cernăuți) au devenit, în urma comerțului efectuat de negustorii armeni, importante centre comerciale. În 1418, Alexandru cel Bun a mai adus încă 3.000 de familii armenesti, pe care le-a stabilit în 7 orașe moldovenești (Suceava, Iași, Botoșani, Dorohoi, Vaslui, Galați, Hotin).

Printre alte măsuri adoptate de Ștefan cel Mare, a fost emiterea unui hrisov în care îi invită pe armeni să vină în Moldova, promitându-le protecția sa, precum și privilegiile comerciale. Printre cei care au beneficiat de aceste măsuri au fost unii armeni din Constantinopol, care căzuse cu câțiva ani mai devreme sub asaltul lui Mahomed al II-lea. De asemenea, în 1475, după ce turcii și tătarii au pus stăpânire pe Crimeea, mase importante de armeni s-au refugiat în Moldova. Ștefan cel Mare a făcut acestora o primire caldă și i-a colonizat în orașele Suceava, Iași, Botoșani, Focșani și Roman, unde armenii formau deja o comunitate importantă. Se apreciază că, sub domnia lui Ștefan cel Mare au mai venit în Moldova circa 10.000

de armeni. Numărul total al celor stabiliți aici în acea perioadă este evaluat la peste 20.000. Armenii sunt amintiți și în oastea lui Ștefan cel Mare, în nenumăratele lupte purtate pentru independența țării. Se pomenesc de fapte de vitejie ale artileriștilor armeni, în bătălia de la Valea Albă, în 1476, împotriva turcilor, unde Ștefan cel Mare a câștigat o importantă victorie.

Cea mai de seamă contribuție a armenilor la dezvoltarea statului medieval moldovean a fost însă – după cum s-a arătat mai sus – în domeniul economic.

Încă de prin anul 1400 și până în secolul al XVII-lea, întregul comerț interior și exterior al Moldovei era concentrat în mâinile armenilor, care au știut să profite de situația geografică excepțională a orașelor moldovenești (în special Suceava), prin care treceau drumuri internaționale de tranzit spre Polonia (prin Hotin, Iași), spre Rusia (prin Cetatea Albă) sau spre Germania răsăriteană. Caravanele negustorilor armeni care cutreierau drumurile Moldovei erau cunoscute sub numele de “carele armenesti”. La Suceava se găseau depozitele principale de mărfuri ale negustorilor și, totodată, vama, care aducea venituri importante statului moldovean. Bugetul țării era de fapt asigurat numai prin comerț, întrucât atât boierii, cât și mănăstirile se bucurau de privilegii și erau scutiți de biruri. Negustorii armeni câștigau bine și plăteau birurile și taxele legale. Ei exportau vite și cai în Prusia, Austria, Olanda, precum și oi, porci, piei, ceară, grâu, brânză și alte produse din Moldova, aducând în schimb mărfuri manufacturate din Occident, ca postavuri, covoare, broderii, obiecte de lux, arme, iar din Orient, mirodenii, vin grecesc, coloranți, mătăsuri și altele. Unii comercianți armeni aduceau din Muntenia și de la Brașov ceară de albine; din Ungaria, blană de samur; alții duceau postavuri și metale din Germania până în India. În secolul al XVI-lea, ei exportau grâu și vin din Moldova în Polonia și Rusia; ceară, miere, carne și grăsimi la Constantinopol. Aduceau din Polonia în Moldova hârtie. Exportatorii armeni de vite și de cai achiziționau aceste animale pe piața internă. Însă, întrucât calitatea lor nu corespundea adesea cerințelor pieței externe, ei au început să se ocupe și de

zootehnie, cumpărând vite tinere și mânji, pe care-i îngrășau și îi creșteau cu mijloace proprii pe pășuni arendate și apoi le exportau, primind astfel prețuri mai mari pentru vitele îngrășate și caii de rasă moldovenească bine dezvoltati. De asemenea, unii dintre negustori au început să fabrice ei înșiși unele produse manufacturate importate.

Astfel, treptat, în sânul populației armenie au loc schimbări sociale structurale. Dintr-o populație predominant negustorească, unii s-au transformat în moșieri, mai ales în Moldova de Nord sau Bucovina, precum și în partea de răsărit a Moldovei (Basarabia). Ulterior, armenii au fost cei dintâi care au practicat o agricultură sistematică pe întinderi mari de pământ. Alții au devenit meșteșugari și proprietari de manufacturi. Astfel, de exemplu, cele 600 de familii de armeni stabiliți la Iași ocupau câteva străzi centrale, unde își aveau și atelierele. Meșteșugarii armeni, blănari, plăpumari, croitori, cizmari, argintari, cofetari, dar mai ales pielarii, erau cunoscuți atât pe piața internă, cât și externă, pentru înalta calitate a produselor lor. Erau, de asemenea, foarte apreciate broderiile și dantelele lucrate de ei.

Domnitorii Moldovei chiar și din secolele mai târzii, XVII și XVIII, au prețuit negotul organizat de armeni, întrucât, prin intermediul acestora, Moldova vindea numai în Polonia, anual, câte 20.000 de cai, 5.000 de boi, 6.000 de vaci, 50.000 de ocale de ceară și 200.000 de piei de iepure.

În consecință, domnii moldoveni au continuat și în sec. al XVIII-lea să-i favorizeze pe oamenii de afaceri armeni, întărind privilegiile existente sau acordându-le chiar altele noi. De exemplu, s-a luat ispravnicilor dreptul de a pedepsi personal pe armeni, impunându-le obligația de a-i deferi pe delincvenții armeni Curții de judecată a Domnului, singurul în drept să-i pedepsească.

Pe lângă armenii stabiliți mai demult în Moldova, au avut loc noi imigrări în secolele XVI și XVII. Acești imigranți armeni, ca și predecesorii lor, au găsit adăpost în sânul poporului român, cunoscut pentru generozitatea și spiritul său de toleranță.

Atât în Principatul Moldovei, cât și în celelalte principate, armenii s-au dovedit elemente harnice, active, cu spirit de inițiativă, buni gospodari și buni edili. Multe orașe moldovenești erau, la stabilirea armenilor acolo, la începutul existenței lor, însă s-au ridicat la un nivel economic și edilitar important, datorită dezvoltării impetuoase a comerțului și meșteșugurilor. Astfel, de pildă, Cernăuți, care era un sat, în momentul așezării acolo a armenilor de către Alexandru cel Bun, își datorează transformarea în oraș mai mult comerțului armenilor. În afară de contribuția lor la dezvoltarea orașelor, armenii au întemeiat și unele sate, după cum dovedește numele lor, ca de pildă: Armenești (în jud. Suceava), Satul Armeanului (în jud. Iași), Valea Armeanului (în jud. Botoșani), Dealul Armeanului (în jud. Dorohoi), Armenești (lângă orașul Bârlad) ș.a.

Populația armeană din orașele moldovenești a fluctuat puternic în cursul istoriei. Astfel, într-o descriere în limba latină a orașului Suceava, din 1693, se arată că numărul armenilor din Suceava a ajuns la 3.000, iar într-un raport al administrației austriece din 1823 se afirmă că majoritatea celor 2.000 de familii din Suceava sunt armenesti (cf. Haus-Hof und Staatsarchiv, Viena, a. D. 580/22 martie 1823).

Armenii au suferit, ca și populația majoritară românească, din cauza scindării nefirești a Moldovei, prin răpirea de către austrieci a părții ei de nord, care a primit denumirea de Bucovina. Economia țării a avut de suferit, familiile armenesti, ca și cele românești, au fost rupte de rudele lor rămase în Moldova. Numărul armenilor în toată Bucovina ocupată de austrieci scăzuse, la 31 dec. 1890, la 1.500.

La începutul secolului al XIX-lea numărul armenilor din Moldova se ridica la circa 4.500, iar în 1857, la 7.000.

În tot cursul istoriei Țărilor Române și a statului unitar român, armenii au fost alături de poporul român, luptând pentru apărarea independenței țării și progresul său social și economic. Astfel, în 1821, când a avut loc revoluția de eliberare națională și socială condusă de Tudor Vladimirescu, cei mai înaintați activiști ai populației armene au sprijinit-o.

De asemenea, armenii din Moldova, Muntenia și Transilvania au sprijinit revoluția din 1848. Sunt cunoscute numele arhitectului Hagop Melic din București, sprijinitor al revoluției și prieten cu Nicolae Bălcescu; armenii din Roman, Andrei Zaharian și Ion Misir, care au participat la evenimente și au fost puși în urmărire. Garda personală a lui Ion Heliade Rădulescu era formată, în cea mai mare parte, din armeni. După înăbușirea revoluției, au fost arestați 28 de meșteșugari de pe Str. Armenească, considerată un "cuib" al revoluției. Armenii din Moldova și Muntenia au sprijinit cu căldură unirea principatelor, numele lui Alexandru Ioan Cuza fiind pomenit cu dragoste de populația armeană din principate. Domnitorul A.I.Cuza, la rândul său, este cunoscut ca un prieten al populației armenice.

Muntenia. Armenii se stabilesc în Muntenia ceva mai târziu decât în Moldova, în a doua jumătate a veacului al XIV-lea, venind din Armenia și Crimeea.

Valuri ulterioare de refugiați armeni au găsit adăpost în Țara Românească, stabilindu-se la București, Pitești, Craiova. În secolul al XVI-lea se menționează și la Târgoviște (capitala Munteniei între 1430 și 1660) prezența unei numeroase și bogate colonii armenice. Despre prezența armenilor la București există mențiuni încă din anii 1400–1435. Astfel, Domnitorul Mihai Vodă (1418–1420) l-a trimis pe armeanul Hagop în Transilvania, pentru a încerca să apere pe mocanii de la Hâlcu față de pretențiile sașilor.

În anul 1665, călătorul turc Evlia Celebi a trecut prin București, menționând, printre altele, existența unei colonii armenice și precizând că aceasta este simpatizată de populația autohtonă română.

În secolul al XVII-lea, armenii ortodocși-grigoriani și armenii catolici și-au construit o biserică în centrul Bucureștilor, punându-i numele de Bărăția (Frăția). Biserica a fost terminată în 1629, iar această parte a orașului a căpătat denumirea de Cartierul armenesc. Biserica a trecut însă, la scurt timp, sub jurisdicția Papei, ceea ce a determinat pe armenii grigoriani să-și clădească, în 1638, la marginea de atunci a orașului, o altă bise-

rică din lemn. Strada pe care a fost construită această biserică (situată pe locul unde se înalță actuala Biserica armeană din București, târnosită în 1915) a fost numită Strada Armenească.

Prezența armenilor în București încă din timpuri străvechi este atestată și de unele denumiri de locuri din vechiul București, ca: Stâlpul de Piatră al Armeanului, Crucea Armeanului, Podul Armeanului etc.

În timpul războiului ruso-turc din 1806–1812, colonia armeană a fost reorganizată temeinic, cu contribuția lui Manuc-Bei Mirzaian și a rudelor sale, care au preluat treburile bisericii și școlii armenе, școală construită din donația lui Manuc. Valuri mai mari de refugiați armeni au venit după evenimentele din Turcia din 1895–1896 și 1915, în special începând din 1922. Potrivit recensământului din 1930, în București trăiau 4.761 de armeni, iar în toată România 15.444.

În afară de comercianți, în București se semnalează existența a numeroși meșteșugari ca: brutari, meșteri constructori, croitori, precum și fabricanți de tutun. Unii meseriași aveau breslele lor.

La începutul secolului al XIX-lea, exista un număr important de armeni și la Ploiești, Giurgiu, Pitești, precum și în județul Argeș.

Oltenia. Prezența din timpuri îndepărtate a armenilor în această provincie este dovedită de denumirea unor localități ca: satul Armeanul din județul Vâlcea, localitatea Piscul Armeanului din același județ și altele. De asemenea, la începutul secolului al XVIII-lea, în capitala provinciei, la Craiova, exista o colonie armeană. Numărul armenilor din Oltenia, în această perioadă, este apreciat la 500–1.000. La începutul secolului al XIX-lea, se semnalează și la Râmnicu Vâlcea prezența unor comercianți armeni.

Dobrogea. La Babadag, se semnalează prezența armenilor începând din anul 1500, unde credincioșii armeni aveau biserica lor. La Biblioteca Măchithariștilor din Viena este păstrată o colecție de versuri ale lui Martiros din Caffa, care a trăit în anul 1672 timp de aproape 6 luni la Babadag și a scris o poezie satirică la adresa fruntașilor armeni din acest

oraș.

După tradiție și după o piatră găsită pe locul cimitirului vechi armenesc din Constanța, unde a fost și vechea biserică, colonia armeană datează aici cel puțin din anul 1760.

Numărul armenilor a ajuns, la Constanța, în 1878 (anul eliberării Dobrogei) la 35 de familii. După imigrările masive din Turcia, după 1922, populația armeană din Dobrogea a crescut simțitor, ajungând în anul 1928, numai în județele Constanța și Caliacra, la 5.664 de suflete. În orașul Constanța, potrivit unui recensământ din 15 mai 1925, numărul armenilor era de 3.560, situându-se pe locul al treilea, după români și greci. Numărul lor a scăzut însă simțitor, după cel de-al doilea război mondial, în urma emigrărilor.

Transilvania. Prezența armenilor în Transilvania este atestată din cele mai vechi timpuri. Cronicarii maghiari Simon de Kező și Thurocsi arată că pe vremea ducelui Geza (972–997) și a lui Ștefan cel Sfânt (997–1038) – când Transilvania se găsea sub dominația maghiară – în această provincie au intrat armeni, care s-au amestecat cu ungurii și au obținut chiar titluri de noblete.

Într-un hrisov al regelui Ludovic al IV-lea, din 1281, se vorbește de “Terra Armenorum” (Pământul armenilor) și de Monasterium Armenorum (Mănăstirea armenilor). Se presupune că armenii cei mai vechi din Transilvania provin din Imperiul Bizantin. De la un sigiliu din anul 1343 s-a constatat că în localitatea Tâlmăciu, de lângă Sibiu, își avea sediul “episcopul Martin al armenilor”.

În 1399, se pomeneste de prezența și la Brașov a unor armeni, care aveau o biserică comună cu credincioșii altor culte necatolice. În secolul al XV-lea, numărul armenilor începe să crească, în urma invaziei regelui Albert al Poloniei în Moldova și emigrării a 700 de familii armene în Ungaria, Transilvania și Galiția. Mai târziu, în 1551, din cauza prigoanei voievodului moldovean Ștefan Rareș (1551–1552) împotriva armenilor, o parte dintre aceștia a emigrat, de asemenea, în Transilvania, emigrări care

au continuat și în secolul următor. Existența armenilor în această provincie în secolul al XVII-lea este atestată și de o culegere de manuscrise armene, copiată în 1647 la Târgu Mureș, de către Chacic Kafaiethi.

În așteptarea unor vremuri mai bune, armenii s-au stabilit în apropierea frontierei dintre Moldova și Transilvania, de-a lungul lanțului Carpaților Răsăriteni, în orașele Gheorghieni (1654), Bistrița, Frumoasa, apoi la Dumbrăveni (în 1658) și la Cic Somlő.

Un nou val de imigranți în Transilvania a venit după 1672. Numele multor familii de armeni amintesc de originea lor moldovenească, ca de exemplu: Aștî (de la Iașiți), Urmantî (adică de la Roman), Bocianți (de la "Botoșaniți", din Botoșani), Focșanți (din Focșani), Sociovtî (din Suceava) etc.

Întrucât situația din Moldova rămânea tulbure, armenii au acceptat invitația principelui Transilvaniei, Mihail Apafi, de a se stabili în acest principat. Armenilor li s-a dat dreptul la autonomie și comerț liber, la exercitarea de meșteșuguri, alegerea unor judecători proprii. Astfel, în Gheorghieni și alte orașe, armenii au avut primari proprii, separat de cei maghiari. Comercianții armeni au întâmpinat însă dificultăți, atât la Bistrița, din partea comercianților sași, cât și la Gheorghieni, din partea comercianților maghiari, care nu vedeau cu ochi buni concurența ce le-o făceau noii veniți. De aceea, o mare parte a armenilor moldoveni a hotărât să întemeieze orașe proprii autonome. Astfel, au luat naștere două orașe armenesti: la Gherla (Armenopolis, Armenierstadt, Szomosújvár) și Elisabethopol (Dumbrăveni, Erzebetváros, Ibașfalău). Întemeierea acestor orașe coincide cu extinderea dominației austriece asupra Transilvaniei. Monarhia austriacă încerca să-și întărească pozițiile în noua provincie ocupată și cu ajutorul Bisericii catolice, împotriva elementelor reformate și a populației majoritare românești de cult ortodox apoi greco-ortodox. În acest scop, s-au exercitat presiuni asupra armenilor, pentru a-i determina să treacă la catolicism. Autoritățile austriece l-au folosit pe călugărul Ocsentius Vărzărescu (Vărzarian, Verzirewski), prelat catolic din

Moldova, devenit mai târziu episcop al armenilor catolici din Transilvania. Inițial, armenii au opus o rezistență dâră față de încercările de a-i converti la catolicism. Întrucât însă pentru obținerea de pământuri și a dreptului de a avea orașe proprii autonome, guvernul austriac conditiona trecerea la catolicism, armenii au cedat până la urmă, deși cei din Dumbrăveni au făcut o încercare, în 1690, de a reveni la vechea lor credință grigoriană. După acceptarea catolicismului, o parte dintre armeni au cumpărat cu mijloace proprii pământurile de lângă vechiul sat românesc Gherla, de-a lungul Someșului. Statul austriac, care încuraja cu credite și împrumuturi pe coloniștii germani ce se stabileau în Transilvania, nu a acordat nici un ajutor imigranților armeni. Aceștia au trebuit să se descurce singuri. În vederea creării orașului Gherla (Armenopolis), ei l-au chemat pe arhitectul armean Alexaian, de la Roma, care a elaborat planul orașului, prevăzând patru bulevarde paralele drepte, întretăiate perpendicular de străzi paralele, toate cu deschiderea spre Someș, o mare piață centrală cu dimensiunile de 125 x 122 m și cu numeroase construcții edilitare, un cartier de ateliere și unități producătoare la marginea orașului, un parc de odihnă (grădina engleză) pe o insulă între Someș și un canal al Someșului. Orașul astfel conceput a fost întemeiat în anul 1700, fiind singurul oraș din întregul Imperiu Austriac construit după un plan. În scurt timp, acest oraș a devenit unul dintre principalele centre de comerț și producție manufacturieră din Transilvania, cunoscut în special pentru producerea pieilor fine de capră, folosite la confecționarea cizmelor de înaltă calitate, contribuind prin comerțul cu alte țări la dezvoltarea economică a principatului Transilvaniei. La Gherla s-a stabilit o mare parte din cele 3.000 de familii armenesti venite în Transilvania. Al doilea mare oraș armenesc din Transilvania a fost Elisabethopol (Dumbrăveni), unde exista o colonie armeană încă din anul 1658. În 1711, printr-un decret al împăratului Carol al VI-lea al Austriei, Gherla a fost declarată "Oraș liber regal".

La 17 octombrie 1726, împăratul a acordat privilegii armenilor catolici din Gherla, iar la 11 august 1733 și armenilor catolici din

Elisabethopol, pe care l-a declarat, de asemenea, "Oraș liber regal". Aceste două orașe aveau dreptul să se autoadministreze, să aibă tribunale armenesti, să folosească legi proprii, să întrețină relații comerciale cu state străine, să organizeze târguri. Numai din punct de vedere militar și al impozitelor către stat ele erau supuse principelui Transilvaniei. În cele două orașe armenesti nu aveau voie să se stabilească cetățeni de altă naționalitate sau alt cult religios (nici măcar armenii ortodocși-grigoriani.) Privilegiile și drepturile erau acordate exclusiv armenilor catolici. Armenii au continuat să rămână și în alte orașe transilvănene.

Unul din organele de autoguvernare era "Compania Armeană", care coordona din punct de vedere economic și juridic Gherla și Dumbrăveni. În 1714, la Gherla, a fost instalat primul consiliu orășenesc, judecător principal fiind ales Hacie Agopșa împreună cu 12 "bătrâni" sau consilieri.

Caravanele negustorilor armeni din Transilvania mergeau în Orient, până la Constantinopol, iar în Europa Occidentală, până în Germania, Italia și Danemarca. Principala ocupație era creșterea și exportul de animale. Numai orașul Gherla a început să exporte anual 100.000 de vite. Negustorii armeni exportau, de asemenea, mari cantități de lemne, în Franța, Anglia și alte țări. Mulți armeni erau cunoscuți ca meșteșugari iscusiți, având breslele lor. Ei se ocupau de lăcătușerie, broderie, dantelărie, blănărie, tesutul covoarelor, argintărie, prepararea băuturilor alcoolice, măcelărie și în special de tăbăcărie. Armenii veniți din Moldova au adus cu ei secretul tăbăcirii pieilor fine de capră, detinând monopolul acestui tip de piei în Imperiul Austriac. În cele patru centre armenesti din Transilvania și Banat, tăbăcarii armeni erau organizați în bresle.

Printre primele manufacturi create în secolul al XVIII-lea, în Transilvania erau cunoscute și marile întreprinderi de tăbăcărie de la Gherla și de lumânări de la Dumbrăveni. Negustorii de la Gherla comercializau în Transilvania, anual, 30.000 de piei, iar în Ungaria 20.000. Gherla primea și comenzi de piei din străinătate, iar lumânările produse la Dumbrăveni erau solicitate la Viena și alte orașe din Occident.

Ca și în restul Transilvaniei, în centrele armenesti existau mai multe pături sociale, constituite din burghezia orășenească, meșteșugari patroni, mici meseriași, intelectuali, funcționari publici, militari, iar o dată cu dezvoltarea capitalismului în Transilvania, apare munca salariată. În curând, orașele locuite de armeni au ajuns la un nivel ridicat de prosperitate economică. Armenii contribuiau cu sume importante la bugetul Imperiului Austriac. Când visteria imperială s-a golit, în urma îndelungatelor războaie împotriva Turciei, armenii au contribuit cu importanta sumă de 100.000 de florini aur, devenind astfel “bancherii” și donatorii Curții Imperiale austriece.

La începutul secolului al XVIII-lea, la Gherla erau 1.000 de case cu 6.000 de locuitori, la Dumbrăveni 450 de case și 2.300 de locuitori, la Gheorghieni 140 de case etc. Mai trăiau armeni la Brașov, Sibiu, Tg. Mureș, Oradea, Deva, Abrud, Târgu Secuiesc, Odorhei, Timișoara și alte localități, numărând în total 15.000 de locuitori. Istoricul maghiar L.Kovari scria, în 1842, că în Transilvania abia dacă există vreun sat sau oraș în care să nu fie și locuitori armeni.

Până la mijlocul veacului al XIX-lea, numărul populației armenice din Transilvania a crescut, ajungând, în ajunul revoluției din 1848, la 20.000. Totodată, are loc o mutație a populației armenice și spre alte regiuni ale Imperiului austro-ungar. De pildă, după ocuparea unor teritorii noi în sudul Ungariei și în Banat, numeroși armeni colonizează terenurile mlăștinoase din această regiune, le asanează, transformându-le în pământuri roditoare și realizează venituri importante din producerea și vânzarea de mărfuri agroalimentare. În județul Torontal din Banat se citează apariția unor moșieri armeni, care au căpătat titluri de noblete. Dintre aceștia familia Kis sau Kișian detinea în apropiere de orașul Timișoara moșii în valoare de 2–3 milioane de florini. Alături de aceștia trăiau și agricultori armeni.

La Dumbrăveni, au început să se dezvolte abatoare. În 1837, breasla măcelarilor și crescătorilor de vite a elaborat propriul său statut. Primăria acorda acestei bresle, cu chirie, pășuni precum și alte facilități. La

Începutul secolului al XIX-lea este pomenit numele unui negustor angrosist armean, Stepan Altunoglu, care primise de la Sultan un firman ce îi dădea dreptul de a exporta mărfuri din Constantinopol spre Europa răsăriteană. Pe de altă parte, câpătase autorizația de a exporta mărfuri din Imperiul Austriac într-o seamă de țări din Răsărit. El făcea comerț cu orașele din Moldova, Muntenia, Bulgaria și Serbia.

Între 1791 și 1837, timp de aproape jumătate de secol, orașele armenesti din Transilvania au luptat împotriva impozitelor excesive, la care îi impuneau împărații Austriei, precum și împotriva altor constrângeri.

Treptat, autoritățile austriece au restrâns drepturile și privilegiile acordate populației armenice. Astfel, pământurile urbane cumpărate de armeni cu bani proprii au fost declarate "proprietate regală". Au fost anulate, de asemenea, scutiile acordate de împărăteasa Maria Tereza, de a plăti impozite asupra veniturilor realizate din vânzarea băuturilor alcoolice, din comerțul cu carne și din chiria caselor.

Pauperizarea unei părți a populației armenice este atestată prin faptul că în orașe au fost întemeiate, cu eforturi colective și prin donații particulare, aziluri pentru săraci, orfeline și aziluri de bătrâni. În același timp, începe un proces de asimilare forțată și maghiarizare a populației armenice din Transilvania. În anul 1801, s-a interzis comercianților armeni din Gherla dreptul de a-și ține sedințele, iar din 1830 și socotelile în limba proprie. Începând din 1805, primăria orașului Dumbrăveni a fost obligată să renunțe la folosirea limbii armenice în scriptele oficiale. În școala publică de aici, ca și în școala întemeiată prin testamentul lui Gharamian, elevii nu au mai fost autorizați să învețe în limba maternă. Numai în școala de pe lângă Mănăstirea călugărilor catolici măchithariști s-a mai permis învățarea limbii armenice. Cu toate acestea, mult timp încă populația armeană din Transilvania a reușit să-și păstreze limba, literatura, proverbele, basmele transmise oral, obiceiurile.

În preajma revoluției din 1848, armenii s-au solidarizat cu lupta împotriva autocrației monarhiei habsburgice și a nobilimii maghiare.

Publicistul, istoricul și luptătorul român George Barițiu (1812–1893), unul din conducătorii revoluției din 1848–1849 din Transilvania, în apelul său la frăția naționalităților din acest principat, publicat în “Gazeta de Transilvania”, s-a adresat nu numai principalelor trei naționalități: români, maghiari și germani, ci și armenilor. Conducătorul revoluționar maghiar Lajos Kossuth a încredințat deputatului din Gherla, Grigor Simaian, funcția de comisar al naționalităților din Transilvania, ca unul care cunoștea bine situația și aspirațiile lor. Alături de celelalte naționalități din Transilvania și din Imperiul habsburgic, armenii și-au dat sângele pentru eliberarea popoarelor subjugate.

În urma reprimării Revoluției din 1848–1849, populația armeană a avut mult de suferit, orașul Dumbrăveni în mod deosebit, fiind jefuit și pustiit de trupele imperiale, care i-au provocat pierderi materiale cifrate la peste 500.000 de florini. Gherla a trebuit să plătească despăgubiri de război cifrate la peste 400.000 de florini. Mulți armeni au emigrat din orașele lor în căutare de lucru, în timp ce locuitori de altă naționalitate au venit să se stabilească în orașele armenesti, care au trăit o perioadă de regres economic și cultural. Armenii transilvăneni au mai făcut însă încercări, în perioada 1850–1870, pentru redeșteptarea lor națională, prin unirea forțelor tuturor centrelor armenesti. Totuși, prin dispariția școlilor armene și a condițiilor de viață create, prin retragerea privilegiilor acordate orașelor armenesti și politica de deznaționalizare dusă de guvernele ungare, populația armeană din Transilvania s-a maghiarizat în cea mai mare parte, s-a răspândit în diferite alte regiuni, păstrând doar anumite tradiții pe plan religios. Liturgia în bisericile catolice armene continuă până astăzi să se țină în limba armeană, deși credincioșii n-o mai înțeleg. La începutul secolului al XX-lea, procesul de deznaționalizare a armenilor din fostele orașe armenesti și din celelalte localități din Transilvania era destul de avansat, după cum constata un redactor de la revista “Ecoul Armeniei” care a apărut la București, în anii 1913-1914. În prezent, numărul armenilor din aceste centre, care mai cunosc limba armeană, nu depășește câteva sute.

Personalități armene în viața economică, politică și social-culturală a României

Din rândurile populației armene din Țările Române s-au ridicat, de-a lungul veacurilor, figuri de seamă în toate domeniile vieții sociale. În afara șoltuzilor (primarilor) unor orașe ca Suceava, Botoșani ș.a., întâlnim armeni în posturi de interpreți și consilieri ai voievozilor, boieri, comandanți, figuri importante în viața economică. Unele familii își păstrează originea armeană sau orientală a numelor din Armenia sau din țările pe unde au trecut înainte de a ajunge pe pământul României, cum sunt familiile Buiuciu (Băiăclianț), Cerchez(ian), Goilav (Goilaviant), Măgîrdum, Chatuna, Aghababian, Samurcaș, Melic, Missir, Mirzaianț, Trancu (Tranholian), Aslan, Zadig etc. În schimb, alte familii și-au luat nume românești, ca de exemplu: Mândrul, Lebădă, Pruncul, Bolfosul, Teranul, Ciomac, Capri (de la ochi căprui) etc.

Ștefan cel Mare (1457–1504) a avut un consilier și interpret armean. De asemenea, domnul Moldovei, Petru Rareș (1527–1538, 1541–1546) a avut drept unul dintre cei mai apropiați consilieri ai săi pe armeanul Petru Vartic, care a primit un titlu de boier. El a fost numit, de asemenea, comandantul trupelor din Suceava și comandantul cetății Suceava. Fiul său, Iurașco Varticovici, este pomenit, în 1580, ca fiind consilierul voievodului Iancu Sasu. Din aceeași familie, se citează numele lui Teodorașco Varticovici, comandant al cetății Soroca. În Muntenia, unul dintre cei mai însemnați agenți diplomatici ai marelui domnitor Mihai Viteazul (1593–1601) era Petru Grigorovici Armeanul (Armin Peter). El a urmărit, din dispoziția domnitorului, crearea unei alianțe a statelor din Europa

Răsăriteană și de Sud cu Persia, împotriva Imperiului Otoman. Îndeplinind această misiune, Petru Grigorovici era convins că va contribui astfel și la eliberarea Armeniei de sub stăpânirea otomană. În 1609, Iosif, fratele lui Petru Armeanul, a întreprins demersuri asemănătoare pe lângă șahul Persiei, din însărcinarea împăratului Austriei (cf. Nicolae Iorga *Istoria comerțului românesc*, pag. 224-225, Vălenii de Munte, 1915).

În Moldova, armeni din familia Serpega ajung chiar pe tronul țării. Cel mai celebru dintre aceștia a fost Ion Vodă cel Viteaz (1572–1574), cunoscut în istorie sub numele de Ion Vodă cel Cumplit sau Ion Vodă Armeanul (vezi Gr.Ureche și N. Iorga). Era fiul lui Ștefan cel Tânăr (fiu al lui Ștefan cel Mare) și armeanca Serpega. În anii 1577 și 1578 s-au urcat succesiv pe tronul Moldovei cei doi frați ai lui Ion Vodă dar din ambii părinți armeni, Garabed Ioan Potcoavă și Alexandru Serpega. În 1592, a devenit, pentru scurt timp, domn al Moldovei, Petru Cazacul, fiul lui Alexandru Serpega, al cărui colaborator apropiat a fost Avak Matisovici. În 1591, domnitorul Aron Vodă pune în funcția de vornic mare în Țara de jos (Moldova de sud) pe Vartic (*Vart* în limba armeană = trandafir).

La începutul secolului al XIX-lea, a jucat un mare rol în Muntenia și pe plan diplomatic european, în lupta anti-bonapartistă, omul politic, diplomatul și omul de afaceri armean Manuc Bei Mirzaian (1769–1817), bei (print) al Imperiului otoman și print de Moldo-Valahia. Gratie relațiilor pe care le avea cu cercurile conducătoare politice și militare turcești, a salvat, în două rânduri, Bucureștii de la incendiere și represalii și a contribuit substanțial la încetarea războiului ruso-turc din anii 1806–1812, prin Pacea de la București, încheiată chiar în hanul ce-i poartă numele (Hanul lui Manuc). Aceasta a permis Rusiei să evite un război pe două fronturi și să concentreze trupele sale din sud pe frontul central, împotriva ofensivei lui Napoleon Bonaparte (1812–1813), însă, din nefericire, Pacea de la București a implicat cedarea Basarabiei Imperiului rus (1812).

Au fost și alte personalități politice și militare, care și-au înscris numele în istoria României, ca: Spiru Haret (1851–1912), matematician,

sociolog, pedagog și om politic, ministru al instrucțiunii publice (1897–1910 cu întreruperi), în care calitate a reorganizat pe baze moderne învățământul de toate gradele, inițiator al mișcării cooperatiste în mediul rural, Vasile Misir, președinte al Camerei deputaților și ministru (în perioada 1901–1908), Vasile Mortun (1860–1919), ziarist și om politic, generalul Iacob Zadig (1867–1970), șeful Statului major în bătălia de la Mărășești, numit apoi, în 1918, comandant al Armatei a 8-a, care a eliberat Bucovina de sub jugul austro-ungar, generalii Mihail Cerchez, Iacob Cerchez, general dr. Agont ș.a.; judecători la Curtea Superioară, Garabed Hristov, Grigore Buiuciu, Nicolae Hariton; oameni de artă, ca muzicologul și compozitorul Carol Mikuli (*Acsinian*) (1821–1897), Emanoil Ciomac (1890–1962), critic muzical, autor de monografii și traducătorul libretului operei “Oedip” de G. Enescu, prof. Garabed (Garbis) Avakian (1908–1967), violonist, pedagog și colecționar de artă, Apcar Baltazar (1880–1909), pictor și critic de artă, pictorița Nuți Agont, pictorul și colecționarul de artă Hrandt Avakian, criticul de artă și colecționarul Kricor H. Zambaccian (1889–1962), pictorul și pedagogul Simon Hollósy (Corbul), 1857–1918, armean maramureșan, care a pregătit la Academia de arte frumoase din München sute de pictori europeni (Vezi cartea lui Raoul Șorban *O viață de artist între München și Maramureș*, Editura Meridiane, București, 1986), regizorul Ion Șahighian (1897–1965), pionier al cinematografilei române, maestru emerit al artei, Ion Sava (1900–1947), regizor, dramaturg, pictor și caricaturist, regizoarea Anca Ovanes, Cik Damadian (1919–1985) grafician și caricaturist, sculptorița Ioana Kasargian (1936–1985), ale cărei lucrări împodobesc foaierea Teatrului Național și Teatrului de Operă și Balet din București; oameni de litere ca: scriitorul, criticul și istoricul literar Garabet Ibrăileanu (1871–1936), poetul și matematicianul Dan Barbilian (1895–1964), pseudonim Ion Barbu, scriitorul Alexandru Șahighian (1904–1965), filosoful Vasile Conta (1845–1882), fiul unui preot armean din Moldova; cântăreți de operă ca: artistul emerit și laureat al premiului de stat David Ohanesian, celebrul interpret al rolului lui “Oedip” și al altor

roluri, atât în țară, cât și în străinătate, tenorul dramatic Garbis Zobian, artist emerit, interpret a numeroase roluri în țară și străinătate, baritonul Eduard Tumagianian, mult apreciat în țară și pe scenele multor teatre lirice de peste hotare, solistele Operei Române din București, Arax Săvagian și Anahid Cherpician și alți artiști și interpreți. Printre oamenii de știință trebuie menționați: economistul și fost ministru al muncii Grigore Trancu-Iași (Tranholian, 1873–1940), economistul Virgil Madgearu (1887–1940), chirurgul și profesorul universitar Iacob Iacobovici (1879–1959), care a introdus metode noi în chirurgie, dr. Dumitru Bagdasar (1893–1946), prof. universitar, academician, creatorul școlii românești de neurochirurgie, acad. prof. dr. Ana Aslan (1897–1988), șefa Școlii românești de gerontologie, prof. dr. Ervant Seropian (1923–1985) considerat întemeietor al Școlii românești de alergologie, prof. dr. Grigore Pambuccian (1915–1994) anatomo-patolog, autor de manuale și studii ș.a.

În Bucovina, în timpul ocupării ei de către austrieci, un armean cu numele de Grigorie Pruncul este menționat ca *Judex Bucovinae*.

De asemenea, în centrele armenesti din Transilvania, s-a format, cu timpul, o intelectualitate armeană de limbă armeană și de limbă maghiară. Istoricul Chacik (Cristofor) Lukacian (1804–1876) a scris *Istoria armenilor din Transilvania*, în limba latină, precum și alte lucrări de istorie: Zakaria Gabrușian (1794–1870), născut la Gherla, a fost om de știință, poet, pictor; Chacik Songotian (1843–1907) publicist și cercetător, a fost redactorul șef al revistei "Armenia", Gabriel Volf (-ian) (1811–1892), cunoscut botanist; Anton Czeecz (-ian) (1801–1865) de asemenea botanist. O seamă de plante descoperite de aceștia poartă numele lor.

Printre scriitorii de seamă de limbă maghiară sunt cunoscuți: Laszlo Korove (-ian) (1780–1839), Agostinos Ötvös (-ian) (1811–1861); Mikael (Minas) Mali (-ian) (1799–1858), unul din reprezentanții cei mai de seamă ai Academiei de Arhitectură de la Budapesta și cunoscut specialist de construcții militare.

Se cunosc numele a numeroși comercianți de naționalitate armeană,

care au contribuit la dezvoltarea economică a Țărilor Române. Astfel, se pomeneste de Cocșa Armeanul din Suceava, care, în 1462, făcea negoț de răscumpărare a prizonierilor de război din Polonia.

Pe la 1500, se pomeneste de negustorii armeni din Suceava: Vartan, Gașpar, Avac, Donavak sau Donovacovici care făcea comerț cu vite și a ctitorit Mănăstirea Hagigadar (Hagioigadar, adică împlinirea dorințelor) de lângă Suceava, în 1512.

În secolul al XVIII-lea, familia Capri (Capriant) făcea comerț cu vite la Suceava. Ioan Capri plătea numai ca taxe vamale 3.000 guldeni aur anual. A fost înnobilat de austrieci, primind titlul de baron, după ocuparea Bucovinei de Austria (1775). Unul dintre aceștia, baronul Nikolaus von Kapri (Nikolai Kapriant), a construit un han și cazinou, pe care l-a donat, în 1808, orașului Suceava. Hanul (cel mai vechi din oraș), purta în gangul de intrare o inscripție în limbile armeană și germană.

Din volumul "Istoria și cultura poporului armean", Tigran Grigorian, București, Editura Științifică, 1993, volum distins cu Premiul Academiei Române, 1995.

ANA ASLAN

(1897 – 1988)

“Împrejurările au făcut ca România – spunea acad. C. I. Parhon – să fie printre primele țări în care endocrinologia să ia un avânt important și ca prima carte (apărută, într-o editură franceză, în 1909) care privea problema glandelor cu secrețiune internă în toată întinderea ei, așa cum putea fi privită pe atunci, să fie scrisă de doi autori români și premiată de Facultatea de Medicină cu premiul *Serfiotti*”.

În acest context, în România s-a dezvoltat o întreagă mișcare endocrinologică, ceea ce a determinat Facultatea de Medicină din București să considere necesară înființarea unei catedre de endocrinologie, al cărei prim titular a fost acad. C. I. Parhon. Era prima catedră de specialitate apărută în Europa.

“Parhon – arăta acad. N. Vasilescu Carpen, în cuvântul de răspuns la discursul de recepție la Academia Română a lui C. I. Parhon – a fost cel dintâi care, în 1900, a atras atenția asupra însemnătății secrețiunii intime în constituirea personalității (...) precum și faptul că a adus o contribuție importantă la explicarea bătrâneții. (...) A introdus, în legătură cu acest fenomen, două noțiuni interesante: noțiunea de cantitate a vieții față de durata vieții și noțiunea de vârstă biologică față de vârsta cronologică. (...) Socotesc, însă, că, tot aici, ar fi de introdus noțiunea de timp psihic față de timpul fizic, căci după cum, desigur cu durata, cu toții am observat este o mare deosebire între durata aparentă a unui an de copilărie și durata unui an la maturitate, cu alte cuvinte, timpul trece cu atât mai repede, cu cât vârsta este mai înaintată”.

Ana Aslan a continuat opera predecesorului ei C. I. Parhon, fiind unul din savanții care au situat știința românească, spiritul creator al poporului nostru, în avangarda progresului mondial. Sustinea că oamenii pot fi sănătoși și activi până la o vârstă înaintată.

“Din tinerețe – spune Ana Aslan – m-a obsedat o întrebare: de ce îmbătrânesc oamenii? Și apoi, când am găsit un răspuns cât de cât acceptabil pentru convingerile mele, m-am întrebat de ce drumul vieții trebuie să meargă doar într-un sens, spre îmbătrânire? De ce să nu fie posibil și drumul invers, spre întinerire? Când, cu decenii în urmă, susțineam posibilitatea unui asemenea drum invers, mulți mă priveau cu neîncredere, cu îndoială. Iată că azi sunt tot mai mulți gerontologi care susțin că este posibil și drumul invers”.

Sub conducerea Anei Aslan se înființează, în 1952, Institutul de Geriatrie din București, primul de acest fel din lume, al cărui mod de orga-

nizare a fost recomandat de Organizația Mondială a Sănătății (OMS) tuturor instituțiilor similare.

Astăzi, numeroase institute de cercetări și universități din Europa, America sau Japonia s-au angajat în lupta contra bolilor specifice bătrâneții, recurgând la aplicarea intensivă a terapiei originale ASLAN.

În Germania, preparatul original GERO H3-ASLAN e recomandat în tratamentul curent al suferințelor, bolilor cardiovasculare, tulburărilor aparatului motor și ale tractului intestinal, alergiilor, sindromului oboselii etc. Investigațiile întreprinse la Universitatea "Southern California" din Los Angeles au stabilit că procaina, elementul de bază al Gerovitalului, normalizează și stabilizează tensiunea arterială, reducând astfel principalul factor de risc în afecțiunile cardiace. Cercetătorii în biologie celulară de la Universitatea de Stat din Kyoto au dovedit că procaina poate fi un mijloc ideal pentru redresarea sistemului imunologic. La multe Universități nord-americane și canadiene se studiază în continuare eficacitatea metodei ASLAN în tratamentul afecțiunilor arterodegenerative.

O sănătate mai bună, o speranță de viață mai mare sunt teluri ce rămân strâns legate de opera științifică a prof. dr. Ana Aslan, care este înscrisă ca un punct de referință și cu inepuizabile aplicații în medicina și gerontologia mondială. Gratie tratamentului regenerativ ASLAN, personalități ca Mao Tze-Dun, Ho Și Min, Winston Churchill, John F. Kennedy, Charlie Chaplin, Pablo Picasso, Charles Bronson, Kirk Douglas, Claudia Cardinale, Marlene Dietrich, pentru a numi doar câteva, au adăugat la corola artei lor și mitul "tineretii fără bătrânețe", mit coborât în realitate tocmai de pe meleagurile mioritice.

Cel mai mic dintre cei patru copii, două fete și doi băieți, ai soților Sofia și Măgărdici Aslan, Ana s-a născut la 1 ianuarie 1897, la Brăila, într-o familie cu valențe intelectuale. Tatăl, însă, își risipește averea din cauza instabilității în afaceri și a patimii pentru jocul de cărți. Mama, mai tânără cu 20 de ani decât soțul, este o bucovineancă frumoasă, cu educație aleasă.

Măgărdici Aslan, brăilean de vază, rudă cu un alt Aslan, constructor al Farului genovez din Constanța, a fost ani mulți în conducerea Societății de binefacere a armenilor din orașul dunărean. În biografia savantei Ana Aslan, întocmită în limba franceză, sunt pomenite două dintre rudele ei apropiate: profesorul, filosoful și scriitorul Garabet Aslan și dramaturgul I. C. Aslan.

Aflându-se în vizită la mănăstirea armeană "Sf. Iacob" de pe lângă Patriarhia din Ierusalim, în timp ce conversa cu clericii armeni, Ana Aslan a explicat rădăcinile etniei sale. Întrebată de către I.P.S.S. Patriarhul Vazken I, Catoligosul tuturor armenilor, dacă e armeană numai după tată, savanta a răspuns fără ezitare că și mama ei se trage dintr-o familie de armeni, descendentă din nobila spiță Pruncul, din Suceava.

Același lucru mi-a confirmat și mie în 1972, când s-a aflat în vizită la Constanța, împreună cu printesa Begonme Agakhan, care urma un tratament la Institutul de Geriatrie din București. Interviu pe care mi l-a acordat este folosit în elaborarea materialului de față.

Ana Aslan urmează cursurile Colegiului Romașcanu din Brăila. La vârsta de 13 ani își pierde tatăl. Familia părăsește orașul natal și se stabilește în București. În 1915, Ana absolvă Școala Centrală din Capitală. La vârsta de 16 ani visează să ajungă pilot și chiar zboară cu un mic aparat, tip Bristol-Coandă. În cele din urmă se decide să devină medic. Declară greva foamei pentru a înfrânge împotrivirea mamei și se înscrie la Facultatea de Medicină din București.

În timpul primului război mondial, îngrijește soldații în spitalele militare din spatele frontului de la Iași. După întoarcerea la București, în anul 1919, lucrează alături de marele neurolog Gheorghe Marinescu. Trei ani mai târziu absolvă Facultatea de Medicină. Este numită preparator la clinica II din București, condusă de profesorul D. Danielopolu, care o îndrumă și în alcătuirea tezei de doctorat.

Urmează o activitate didactică și spitalicească la Filantropia, Institutul Clinico-Medical al Facultății de Medicină din București, Clinica

Medicală din Timișoara, Spitalul C.F.R.. Din 1949, devine șeful Secției de Fiziologie a Institutului de Endocrinologie din București. Este punctul de plecare al carierei ei de gerontolog. Experimentează procaina în afecțiunile reumatice, în cazul unui student ținut la pat din cauza unei crize de artroză. Continuă cercetările într-un azil de bătrâni și evidențiază importanța novocainei în ameliorarea tulburărilor distrofice legate de vârstă. Obține rezultate remarcabile, care sunt comunicate Academiei Române.

“Era în primăvara anului 1949 – spune Ana Aslan – când, în clinica din Timișoara unde lucram, un student de-al meu avea genunchiul drept anchilozat și stătea cu el imobilizat, între perne de nisip, de peste trei săptămâni. Durerile foarte mari n-au cedat la medicamentele și tratamentele propuse. Într-o zi – îmi aduc aminte și acum, era 15 aprilie – îi cer permisiunea să fac o încercare de reușita căreia nu mă îndoiam deloc: o injecție cu procaină direct în arteră. Am preluat tot riscul asupra mea și pot spune că am avut noroc. Imediat după ce i-am făcut injecția, tânărul student a început să îndoiaie genunchiul și după câteva momente a început să meargă. Din această clipă – “Eureka” – drumul spre tratamentul cu procaină și medicamentul “Gerovital H3”, cu efecte profilactice și curative în fenomenele de îmbătrânire prematură și boli legate de bătrânețe, a fost deschis. În momentul în care am început să lucrez și să fac cercetări într-un cămin de bătrâni, am aplicat tratamentul meu cu procaină pe suferinzi cu artroze, artrite, poliartrite reumatoide ș.a. Spre surprinderea mea, am constatat că, pe lângă ameliorarea acestor boli, procaina influența pozitiv starea generală și memoria bătrânilor. De-a lungul anilor s-au obținut rezultate foarte bune cu Gerovital H3 în reumatism, în stări depresive, ateroscleroză, boala lui Parkinson și alte boli cronice. O mare influență are produsul nostru asupra regenerării pielii și părului. Studii ulterioare au demonstrat că Gerovital H3 este un inhibitor al monoaminoxidazelor.

În general, pot spune că drumul nu a fost nici ușor, nici scurt. În 1958, produsul nostru a fost omologat și oferit la export după experiența dobândită în cadrul tratamentelor de lungă durată efectuate pe vârstnici, în

institut. La început părea o aventură. În tot ce am întreprins am avut mult curaj, multă intuiție, dar și șansă. Tot timpul am fost susținută și ajutată de oameni cu înaltă ținută științifică, cum au fost profesorii Danielopolu și C. I. Parhon, alături de care am lucrat mulți ani. A devenit pentru mine un crez al vieții îndemnul scris de academicianul C. I. Parhon, în 30 iunie 1955, pe o lucrare de a mea: "Prof. dr. Ana Aslan, director al Institutului de Geriatrie, îmi urez să împrăști, cu dărnicie largă, tinerețea pe tot cuprinsul țării noastre și al pământului întreg". Academicianul C. I. Parhon, alături de care am început cercetările, în colaborare, din anul 1948, și de la care am învățat multe, foarte multe lucruri bune menite să contureze personalitatea cercetătorului, a omului de știință, credea mult în posibilitatea reîntineririi țesuturilor, a organismului pe calea regenerării și încuraja cercetările cu privire la întârzierea proceselor de îmbătrânire. Era o idee revoluționară pe atunci. Acum, așa cum am mai spus, nimeni nu se mai îndoiește de o asemenea posibilitate".

Gerovital-ul a fost brevetat în peste 30 de țări, fiind considerat, inițial, un medicament miraculos. Are o acțiune de echilibrare a sistemului nervos vegetativ, cu vizibile efecte de ameliorare a diverselor afecțiuni psihice.

"Întinerirea biologică – spune Ana Aslan – nu este un domeniu al fanteziei, este știință! Dacă admitem că știința nu are limită, de ce am limita progresul în acest domeniu, în care deja există rezultate convingătoare. Iată, de pildă, *Gerovital*ul. Avem cea mai îndelungată experiență în acest domeniu al profilaxiei. Avem sute de mii de cazuri tratate în țară – iar în lume milioane! – și cu rezultate chiar spectaculoase. După tratament revin memoria și bucuria de a trăi și munci chiar la bătrâni apatici și cu depresii; se obțin ameliorări vizibile în boli de piele, ca psoriazis, vitiligo sau boli reumatismale degenerative, în sclerodermie (scleroza feței). În general, se constată o revigorare a organismului. Rezultatele noastre sunt cunoscute, iar produsele foarte căutate, în special la export. Străinii preferă *Aslavital*ul *Encafabol*ului, produs care la noi se importă. Eu nu vreau să

conving pe nimeni, dar dacă medicii noștri ar prescrie, în mod consecvent, produsele Gerovital și Aslavital și ar urmări rezultatele cu răbdare și atenție, s-ar convinge, atât ei, cât și pacienții, de ce sunt căutate produsele noastre de către mii și mii de străini care vin în fiecare an la noi la tratament și continuă acasă cura cu produse luate de aici.

Privind cauzele care favorizează accelerarea îmbătrânirii, fără îndoială factorul ereditar joacă un rol important. Moștenirea unei longevități active constă din fondul biologic, dar și din faptul că părinții transmit copiilor o serie de deprinderi și obiceiuri sănătoase legate de modul lor de viață, de muncă, de alimentație etc. Studiul asupra longevivilor arată că îmbătrânesc mai târziu cei care trăiesc și muncesc toată viața în mod ordonat, cu preocupări sustinute, planificate. Deci cei care își organizează o activitate ritmică, alternată cu un program de odihnă și de relaxare activă, adică sport, mișcare în mijlocul naturii, ceea ce permite oxigenarea mai bună a celulelor. Este știut că atunci când scade gradul de oxigenare a celulelor și țesuturilor, se acumulează în ele produși toxici care grăbesc procesul de îmbătrânire la nivelul celular, tisular și, evident, al întregului organism.

În prezent, știința poate fundamenta o serie de recomandări. Cu vârsta, sistemul nervos al omului devine mai ușor influențabil de către factorii de mediu care perturbă activitatea organelor, țesuturilor, celulelor, grăbind procesele de îmbătrânire de la nivelul lor. Climatul de viață și de muncă, atmosfera din familie și din colectivul de muncă au un rol însemnat în stimularea activităților creatoare și a condițiilor de relaxare și odihnă, pentru evitarea stărilor de încordare, de tensiune și oboseală nervoasă.

Este știut că, pe măsură ce vârsta avansează, scade capacitatea de adaptare a organismului la schimbările mediului înconjurător, fie că aceste schimbări sunt din domeniul ecologic, biologic, psihic, economico-social etc. Or, una din direcțiile strategiei de păstrare a sănătății și tinereții este antrenarea în vederea creșterii capacității de răspuns adecvat, de adaptare. Această capacitate de adaptare poate fi educată, din punct de vedere bio-

logic, prin antrenament. Studii și observații clinice făcute de colectivul institutului nostru la persoane în vârstă, aflate sub tratament cu produse Gerovital și Aslavital, ne-au condus la concluzia că diferite funcții fiziologice și adaptabilitatea lor pot reveni și în urma tratamentului. O altă constatare este referitoare la persoanele care nu au făcut tratament cu Gerovital, dar care, prin modul lor de viață, au contribuit la antrenarea permanentă a organismului față de efortul fizic și intelectual încă din copilărie, din tinerețe. Aceste persoane au practicat exerciții de călire a organismului, și-au organizat munca și odihna activă pentru stimularea creativității, s-au hrănit cumpătat, fără exces. Ca un indiciu al cumpătării, aş vrea să arăt că omul trebuie să își mențină greutatea normală toată viața și să nu recurgă la curele de slăbire, care dezechilibrează organismul.”

Membră a Academiei de Medicină din 1949 și secretar al acesteia între anii 1945–1948, este aleasă, în 1974, membru al Academiei Române.

Ana Aslan este una dintre primele personalități științifice care sesizează profilarea “orei vârstei a treia”. Membră în Biroul Executiv al Asociației Internaționale de Gerontologie, ea înființează, în 1959, Societatea Română de Gerontologie și Geriatrie, al cărei președinte a fost până la sfârșitul vieții sale. În anul 1974 începe demersurile pe lângă Organizația Națiunilor Unite în vederea organizării unei sesiuni extraordinare pentru vârsta a treia. În 1982, sub deviza “Să dăm viața anilor”, are loc, la Viena, Adunarea Mondială pentru vârsta a treia, organizată sub auspiciile O.N.U.

Consultată în reuniunile de specialitate de la Casa Albă, decorată cu Crucea Cavalerilor de Malta la Biserica Mandeleine din Paris, Premiul “Marie Curie”, Premiul Fundației Franzhei New-York, Ana Aslan a fost membru de Onoare al “Academiei Lancisiana”, Italia; Membru al “Academiei Diplomatice a Păcii”; Doctor Honoris Causa al Universității “Braganca Paulista” Sao Paolo, Brazilia; Membru de Onoare al “Academiei pentru Dialog”, Italia; Membru al “Academiei Internaționale de Propagandă Culturală”, Roma, Italia; Membru al “Academiei Tiberia”,

Italia; Membru de Onoare al "Academiei Române din Roma", Italia; Membru al Academiei Americane pentru Medicină preventivă.

Prof. dr. Ana Aslan a fost distinsă cu numeroase premii: "Ordinul Muncii" clasa a III-a; Ordinul "Meritul Științific" clasa I; "Merito della Repubblica Italiana", grad de comandor; "Medalia de Aur", decernată cu ocazia Mesei Rotunde ce a avut loc la Ancona, Italia; Ordinul "Meritul Sanitar", clasa I; "Erou al Muncii Socialiste"; "Medalia de Aur Comemorativă", Nicaragua; "Crucea de Merit", clasa I a Ordinului de Merit, Republica Federală Germania; Medalia "Augusto Pinaud" a Crucii Roșii din Venezuela; "Medic Emerit", Republica Socialistă România; "Cavaler al Noii Europe", Premiul Oscar, Italia; "Palmele Academice", gradul de cavaler, Franța; Premiul Internațional "Eva", Italia; "Cavaler al Ordinului de Malta", Paris, Franța; Ordinul "De Orange Nassau", grad de comandor, Olanda; Insigna de Aur a "Crucii Roșii", Republica Socialistă România; "Mare Ofiter al Ordinului Meritului", Senegal; Premiul Internațional "Dag Hammarskjöld", Italia; "Dama di Collare del Santo Graal", Nisa, Franța (titlu acordat de Italia); "Cetățean Străin de Onoare și Profesor Onorific de Științe", Manila, Filipine; "Merito della Repubblica Italiana", grad de Ofiter; "Useful Citizenship International Award", Distincția Internațională acordată de Universitatea Feminină din Filipine; "Medalia de Aur" decernată de Societatea Boemo-Slovacă de Gerontologie; "Johanes Evangelista Purkinje", Bratislava, Republica Socialistă Cehoslovacă; "Ordinul Muncii" clasa I, Republica Socialistă România; "Premiul și Medalia Lèon Bernard" decernate de Organizația Mondială a Sănătății pentru contribuții excepționale în domeniul medicinei sociale și geriatriei; "Placheta de Onoare" acordată de Academia Filipineză a medicilor de familie, de Asociația Filipineză de Geriatrie și Gerontologie și Societatea Medicală din Manila; "Placheta memorială" decernată cu ocazia celei de-a 25-a aniversări a Institutului Indian de Științe Medicale, New Delhi, India; "Medalia Landului Nieder-Osterreich"; "Medalia Jubiliară 23 August", București; Premiul Mondial Cultural "Statuia

Victoriei”, oferit personalității anului 1984 de Centrul de Studii și Cercetări al Națiunilor situat în Italia.

Onoarea însă cea mai mare a dimensiunii universale și a dăinuirii memoriei Anei Aslan este înscrierea cu aur a numelui său pe mausoleul părintelui medicinei, Hipocrate, la Larissa, în Thessalia.

La împlinirea vârstei de 90 de ani, Ana Aslan a fost sărbătorită de Academia Română. În cuvântarea rostită cu acest prilej, acad. Ana Aslan a spus: “Cred, în primul rând, că toate meritele ce mi-au fost atribuite nu mi se datorează numai mie. Datoriez ceea ce sunt părinților mei, profesorilor mei, colaboratorilor mei și altor oameni de știință, de al căror sprijin m-am bucurat întotdeauna și nu în ultimul rând, valorilor perene create de poporul român de care întotdeauna am fost strâns legată prin munca și prin profesia mea. Este splendid și mobilizator să simți și să acționezi ca participantă a unei națiuni. Dovezile de recunoștință primite în ultimul timp mă afectează profund și permanent. Această splendidă medalie pe care o port, însoțită de o minunată dedicație, sunt expresia înaltei considerații față de mine și în egală măsură față de gerontologia românească.

Totul a însemnat o luptă grea. Nenumărate ore petrecute în laboratoare, clinici și biblioteci. Din clipa în care interesul meu a fost absorbit de geriatrie, cercetările nu mi-au lăsat nici o clipă liberă.

Dintre maestrii mei, prof. Gheorghe Marinescu a fost cel ce mi-a călăuzit pașii de început, când eram încă studentă... Uneori, recunoașterea metodei mele de tratament mi-a cerut eforturi mari, dar satisfacțiile au fost pe măsură.

Multumesc în egală măsură celor ce mi s-au opus, uneori cu vehemență. Ei m-au stimulat să muncesc pentru a confirma rezultatele cercetărilor mele.

Ca studentă a lui Danielopolu și Parhon, am avut de învățat multe lucruri de la acești doi titani ai medicinei românești...”.

Numele ei figurează în lucrări de referință: Who's Who in America (1972), Who's Who in the World (1971); Who's Who of Women (1971);

British Encyclopaedia (1974); Who's Who of Intellectuals (1976); The International Men of Achievement (1976), International Biographical Association of England (1978).

În anul 1980 a inventat, împreună cu I. Polovrăgeanu, *Aslavital*, produs geriatric, brevetat și introdus în producția industrială. Medicamentele esențiale pentru tratarea îmbătrânirii (Gerovital H3, Aslavital), create de Ana Aslan și brevete în numeroase țări, sunt garantate și de marca olografă.

Vorbind despre viața și activitatea ei, Ana Aslan spunea: "Dacă ar fi să-mi caracterizez viața, ar trebui să recunosc că tot timpul a trebuit să lupt ca să-mi realizez visul de a îngriji oameni, de a le reda sănătatea. Și pot să spun că lupta a început cu familia mea. Mama, rămasă văduvă cu patru copii, nu voia să fac medicina, pentru că urma să studiez mulți ani și nu avea posibilități materiale. Ca s-o înduplec am făcut trei zile... greva foamei. A insistat și fratele meu mai mare și, în cele din urmă, am reușit. Dar, sigur, cu sacrificii. A trebuit să lucrez, paralel cu studiile, în spitale, ca să-mi asigur banii necesari. M-am descurcat tot timpul singură. Am fost, așa cum era pe atunci, în timpul primului război mondial, student-medic extern, apoi intern, preparator, asistent, șef de lucrări. Prin anii 1921-1925 îmi câștigasem un renume de bun terapeut. Femeile nu făceau în acea perioadă medicină internă. Eu am ajuns prima femeie cardiolog de la noi. Între anii 1931 și 1943 am fost cardiolog la spitalul C.F.R. Deși eram apreciată ca medic, nu prea eram chemată de pacienți. Profesorul Danielopolu, la a cărui clinică eram șefă de lucrări, îmi explica în glumă, dar era și ceva adevăr în ce spunea, că paciențele preferă să fie consultate de doctor - bărbat, iar sotiile nu vor lăsa o doctoriță să le consulte bărbatul. Sigur, această reținere față de promovarea femeii nu era proprie oamenilor cu adevărat mari și cinstiți. Când am ieșit prima la concursul pentru student-medic intern, în anul 1922, lucrarea fiind secretă, profesorul Danielopolu a spus: "Îmi pare bine că a ieșit Ana Aslan, dar îmi pare rău pentru bărbați!". Asta, desigur, din spirit de solidaritate cu bărbații candi-

dați, deși mă aprecia. Am înțeles că era un fel de glumă, în spiritul vremii. Era o mentalitate a acelor vremuri, mentalitate care a dispărut odată cu vremurile acelea, pe măsură ce femeile au știut să se impună real, pe plan profesional, să dovedească prin munca lor că sunt cel puțin la fel de capabile ca bărbații. Am avut șansa de a lucra, la începutul carierei mele, cu cei mai mari specialiști, cu savanți din trecut din domeniul medicinei. În timpul primului război mondial făceam chirurgie cu prof. Toma Ionescu, fondatorul acestei școli medicale la noi în țară. Încă de atunci, din anii studenției, aveam o manualitate – profesorul îmi spunea, mai în glumă, mai în serios, “chirurga” –, o ușurință care mi-a folosit mai târziu, când am început experimentările cu procaină în artere. Din 1919, când am fost admisă la externat, am fost tot timpul alături de bolnavi, în spitale sau clinici. Port de 65 de ani halatul alb și în toată această perioadă am vegheat, în halat alb, oamenii suferinzi.

Ca medic extern, am lucrat cu marele neurolog Gheorghe Marinescu, fondatorul școlii de neurologie din țara noastră, care mi-a propus să rămân în continuare la clinica lui. Era greu de optat, pentru că promisesem profesorului Danielopolu, unul din marii specialiști ai lumii în domeniul fiziologiei, că voi veni în clinica de interne de la Spitalul Filantropia, pe care o conducea. Aici mă atrăgeau atât cursurile, care impuneau prin ținută științifică, cât și modalitatea, frumusețea de a pune un diagnostic, de a gândi fiecare caz în parte, de a avansa soluții – pe atunci îndrăznețe – de tratament. Am rămas 25 de ani la clinica Filantropia.

În anii 1943–1947 eram șef de secție și medic primar la Spitalul Filantropia. Dar nimic din toate acestea nu a venit de la sine, ci cu multă muncă. În anul 1945 fusesem numită, pe bază de concurs, profesor la Timișoara. În realitate am functionat abia din 1947, pentru că, deși fusesem recomandată de profesorii cu care lucrasem – savanții C. I. Parhon și Danielopolu – nu am reușit să ocup locul ce mi se cuvenea decât după o luptă dreaptă și grea. Cu toate acestea, de Timișoara mă leagă amintiri frumoase în ce privește profesia și realizările mele de mai târziu. La Timișoara

am avut ideea despre care am vorbit, de a utiliza procaină în tratamentul reumatismului. Începusem astfel de cercetări cu maestrul meu, prof. dr. Danielopolu, în legătură cu tulburările circulatorii. Eu am avut însă ideea de a utiliza procaina în reumatism și am perseverat, adâncind această direcție de cercetare.”

În 1949 devine șeful Secției de Fiziologie a Institutului de Endocrinologie din București. Este punctul de plecare al carierei ei de gerontolog. Experimentează procaina în afecțiunile reumatice, continuă cercetările într-un azil de bătrâni și evidențiază importanța novocainei în ameliorarea tulburărilor distrofice legate de vârstă. Obține rezultate remarcabile, care sunt comunicate în sesiunile Academiei Române.

În anul 1972, odată cu înființarea primului Institut de Geriatrie din lume, la București, Ana Aslan este numită la conducerea acestuia, unde va funcționa până în ultima clipă a vieții.

Urmează perioada cea mai fecundă în domeniul cercetării căreia Ana Aslan i se consacrase cu toată puterea ei de muncă și creație. Împreună cu farmacistă Elena Polovrăgeanu – în 1972 – elaborează *Gerovital H3*, medicament ce acționează asupra mecanismelor comune ale bolilor degenerative specifice vârstei a treia. Produsul este primit cu entuziasm de către specialiștii din întreaga lume. Ministerul Sănătății omologhează medicamentul sub formă de drajeuri, cremă terapeutică și loțiune capilară.

În 1976, prof. Ana Aslan primește brevetul de inventator pentru Aslavital, produs eficient în terapia sistemului nervos și a aparatului cardiovascular. Opt ani mai târziu, este omologat Aslavitalul pentru copii, care dă rezultate în tratarea deficiențelor nervoase. Creează conceptul de “profilaxie a îmbătrânirii” și se preocupă de bătrânii abandonati de familie. Refuză să perceapă taxa de cămin de la acești năpăstuiți ai sortii, îndrăzneală ce o va costa 1.500.000 de lei, bani ce îi sunt imputați de către organele de partid și de stat ale vremii. După șapte ani de hărțuiri în justiție, este achitată. Dar soluția de achitare

vine tardiv, înainte cu cinci luni de a intra pentru totdeauna în legendă. Dreptatea însă se face mult prea târziu.

Fostul ambasador al României în Statele Unite ale Americii scria că prezența savantei Ana Aslan pe teritoriul american contribuie enorm la prestigiul României pe plan internațional. Rezultatele cercetărilor, ca și produsele realizate, aduceau statului, anual, venituri ce depășeau 17 milioane de dolari, cu mult peste beneficiile obținute în același interval de timp cu produsele românești trimise la export.

Faima internațională, onorurile și nenumăratele distincții care i-au fost acordate, numărul și rangul pacienților din sfera politică, științifică și artistică din întreaga lume o includ pe Ana Aslan în constelația celor mai importante personalități mondiale care au "mișcat" Universul.

Dar mai presus de toate Ana Aslan iubea tinerii cercetători, pe care îi îndemna să fie pasionați de munca pe care o fac. "Munca făcută fără plăcere – spunea ea – nu dă rezultate. Să fie corecți în tot ce fac, în observațiile lor din cercetare și să fie critici cu ei înșiși. Să fie perseverenți dacă sunt convinși că ideea lor duce la un progres, să o urmărească până la capăt, dar cu același ochi critic. Să nu se lase abătuti de nici o dificultate în atingerea scopului final dacă acesta este un scop altruist, pentru binele oamenilor, în orice domeniu de activitate. Pentru atingerea acestui scop să meargă până la sacrificii personale. Este o datorie față de știință, față de cercetarea pe care o fac, scopul final fiind prestigiul patriei. Fiecare tânăr să aibă convingerea că trebuie să facă ceva pentru țara în care s-a născut. Nu toți au, poate, acest noroc, de a da ceva cu totul deosebit, dar au datoria de a căuta să o facă. Și nu înseamnă că dacă cineva nu a descoperit ceva cu totul deosebit, nu poate contribui la dezvoltarea științei sau la progresul societății. Dacă cercetătorul are o activitate cinstită, obiectivată prin multe experiențe, rezultatele nu pot să întârzie. Să nu uite nici o clipă, tinerii, că certificatele valoroase ale progresului n-au fost semnate de oameni conservatori și comozi, ci de oameni energici, oameni de acțiune, de oameni cu idei, de oameni care au știut să lupte, de adevărați patrioți".

În decursul vieții, acad. Ana Aslan a fost membru în numeroase organisme internaționale: Consilier al Organizației Mondiale a Sănătății; Membru al Consiliului Sanitar Superior, România; Membru al Comisiei Demografice de pe lângă Consiliul de Stat al Republicii Socialiste România; Delegat Național pentru problemele de gerontologie pe lângă Organizația Națiunilor Unite; Președinte al Grupului de experți în domeniul gerontologiei al Academiei de Științe Medicale Române; Membru fondator al Societății Spitalelor din București; Membru fondator al Societății de Fiziologie Neurovegetativă; Președinte al Societății de Științe Medicale, Timișoara; Secretar al Societății Române de Gerontologie; Membru în Consiliul Științific al Societății de cercetări în domeniul alimentației și substanțelor vitale, Republica Federală Germană; Președinte al Societății Române de Gerontologie, societate membră a Uniunii Societăților de Științe Medicale din Republica Socialistă România; Membru în Comitetul Executiv al Uniunii Societăților de Științe Medicale din Republica Socialistă România; Membru în Consiliul Științific al Uniunii Mondiale de Medicină Profilactică și Higienă Socială, Austria; Membru în Comitetul Secției Române a Uniunii Medicale Balcanice; Membru al Asociației Mondiale a Femeilor Medici; Membru al Societății Americane de Gerontologie; Membru de Onoare al Societății de Gerontologie din Chile; Membru al Centrului Internațional de Gerontologie Socială, Franța; Președinte al Uniunii Mondiale de Medicină Profilactică și Higienă Socială, Austria; Membră de onoare a Societății Femeilor Medici din Peru; Membru de Onoare al Organizației Mondiale a Presei Diplomate; Vicepreședinte de Onoare al Solidarității Umane, Italia; Membru de Onoare al Societății Medicale Balcanice; Membru de Onoare al Asociației de cercetări psihoterapeutice și psihosociale, Atena, Grecia; Membru al Asociației "Prietenii lui Miguel Angel Asturias", Paris, Franța; Membru al Societății "Femeile, Hrana și Populația" ("Women, Food and Population") Washington, Statele Unite ale Americii; Membru al Institutului Internațional pentru Studii și înființarea centrelor de imunolo-

gie și transfuzie în lumea a treia, Elveția; Membru al Consiliului Mondial pentru problemele urgente, La Haye, Olanda; Membru al Unione della Legion d'Oro, Italia; Membru de Onoare al Societății de Gerontologie din Republica Democrată Germană; Membru fondator al Confederației de Gerontologie din țările latine, Valencia, Spania; Membru de Onoare al Asociației Naționale Italiene a Medicilor și Chirurgilor Geriatri, Italia; Președinte de Onoare al Centrului European de cercetări medicale aplicate "Ana Aslan"; Profesor de Onoare, ales, al Universității Feminine din Filipine; Corespondent național al O.M.S. pentru problemele vârstei a treia; Membru Honoris Causa al Societății Boemo-Slovace, Bratislava; Membru de Onoare al Societății Medicale Științifice Unionale a Gerontologilor și Geriatriilor, U.R.S.S.; Membru fondator al Consiliului Internațional pentru Dezvoltarea Științifică - C.I.D.S. ("International Council for Scientific Development" – I.C.S.D.) München, Republica Federală Germania; Membru de Onoare al Societății de Geriatrie și Gerontologie din Mexic.

Cea care a dat strălucire școlii românești de gerontologie, a dus faima țării dincolo de fruntariile ei, nu a fost cruțată de o boală nemiloasă. După o scurtă internare la Spitalul Elias, se stinge din viață în seara zilei de 19 mai 1988. Era ziua Înălțării Domnului. A fost o ființă credincioasă. Din trusa ei de medic nu lipsea niciodată o miniatură a Sfintei Fecioare.

Dorința de a fi înmormântată cu preot, alături de mama și fratele ei, în cripta Kalindero–Danielopolu, i-a fost refuzată de Elena Ceaușescu. Corpul neînsufletit nu a fost depus în Institutul unde a lucrat decenii pentru ca cei cu care a colaborat să poată aduce ultimul omagiu celei care a fost o glorie a țării. De la morga Spitalului Elias a fost dusă, pe ultimul drum, la cimitirul Belu. În ciuda măsurilor de a păstra tăcerea în jurul dispariției celei care a fost o savantă vestită și respectată pe plan mondial, numeroși cetățeni și majoritatea membrilor misiunilor diplomatice acreditate la București i-au adus omagiul lor.

A doua zi, pe mormânt se putea vedea o cruce de lemn purtând înscrisul "Ana Vasilichia Aslan, 1897-1988", așezată de cineva în cursul nopții. Un gest creștinesc, un omagiu sublim adresat celei căreia autoritățile nu-i respectaseră ultima dorință, de a fi înmormântată creștinește.

Nu este încă târziu ca osemintele celei care a fost Ana Aslan să fie depuse în cripta Kalindero-Danielopolu conform ultimei dorințe exprimate, alături de mama și fratele ei.

De menționat că presa a primit "indicații" ca în afara anunțului dat de Institutul de Geriatrie să nu se publice nici un rând în plus legat de moartea Anei Aslan.

"Viața savantului și omului care a fost Ana Aslan – scria dr. Mircea Dumitru – este aceeași cu opera pe care ne-a lăsat-o moștenire și care are rădăcini puternice la începuturile gerontologiei și ample perspective care mult timp vor jalona această nouă disciplină a medicinei contemporane. Numai perspectiva timpului va situa în adevărata lumină creația științifică originală, desfășurată fără limită de vârstă. Activitatea căreia i s-a dedicat pe parcursul mai multor decenii în Institutul național de gerontologie și geriatrie, atât de bine cunoscut în lume, s-a concretizat în seria de medicamente originale care au cea mai largă întrebuințare, în sutele de lucrări științifice publicate și comunicate, în nenumăratele conferințe ținute pe întregul glob, în zecile de mii de suferințe alinate, în speranța sădită în sufletul milioaneilor de vârstnici din întreaga lume, în gândurile împărtășite colaboratorilor. Cuvintele nu pot exprima demnitatea cu care acest savant și om a alinat și a înfruntat suferința, ocolirea sau neglijarea ei pentru cultivarea dorinței de viață, de muncă, a interesului pentru toate problemele a căror soluție să fie ceva nou. Tineretea și mobilitatea spiritului manifestate, în cele mai diverse moduri, până în ultimele clipe, erau nu numai molipsitoare, dar au impus o adevărată dimensiune a existenței umane.

Conducător al acestui Institut încă de la înființare, primul din lume,

Ana Aslan a conceput posibilitățile intervenției gerontologiei în cercetarea biologică și asistența geriatică, dimensionându-le într-o structură funcțională care a fost preluată ca model de organizare de specialiștii din întreaga lume...

Se vorbește, întemeiat, de «fenomenul Aslan», cu referință exactă atât la gama de produse *Gerovital* și *Aslavit*, cât și la metoda care îi poartă numele. Medicul, cu harul hypocratic al devotamentului pentru bolnavi și al iubirii pentru vârstnici, a făcut din Institutul nostru – «Marea mea familie», cum o numea pe drept cuvânt – o clinică națională și internațională. Zecile de mii de scrisori primite din țară și străinătate stau mărturie valorii unei opere cunoscute și recunoscute. Suferința bolnavilor o impresiona adânc și ajutorul dat, cu dăruire și maximă probitate științifică, era nemărginit: satisfacția cea mai mare o resimțea atunci când reușea să aline suferința. «Primesc atâtea scrisori de mulțumire, dar cel mai mult mă bucură cele primite din țară. În fapt sunt însă în dialog cu întreaga lume».

Acum, numele Anei Aslan, activitatea sa, constituie un capitol încheiat, scris cu demnitate, în istoria științei ce a început cu Hypocrate.

Prestigiul de care se bucură a făcut ca Institutul să fie vizitat de cele mai mari personalități științifice și de stat. Mărturii sunt cuvintele de apreciere, respect și considerație care-i sunt adresate și înscrise în Cartea de Onoare a Institutului. Ambasador al medicinei și gerontologiei românești, a ținut conferințe în 57 de țări ale lumii, creând o opinie optimistă de abordare a bătrâneții și problemelor ei.”

“La vârsta senectuții inactive și dezolante – spunea Valentin Lipatti –, Ana Aslan rămăsese, ca și Lucia Sturdza-Bulandra, un monstru de energie, conducând Institutul cu o mână de fier, muștruluindu-și mereu colaboratorii, călătorind mai abitir decât un emisar diplomatic și răspândind în jurul ei speranța atât de necesară vieții. Harul ei acționa asupra unor pacienți iluștri, ca Generalul de Gaulle, Indira Ghandi sau Marlene Dietrich, ca și asupra bătrânilor umili și anonimi, pe care-i îngrijea...”

Ana Aslan a fost în același timp o mare iubitoare de artă, ea însăși pictoriță înzestrată cu multă sensibilitate. Din păcate, locuința ei din Bulevardul Aviatorilor a fost jefuită, iar tablourile realizate de savantă, ca și alte obiecte adunate cu prilejul peregrinărilor pe mapamond, au dispărut cu desăvârșire. Se cunoaște că în ultimii ani Ana Aslan își stabilise domiciliul la Institut.

Atunci când se afla peste hotare și avea ocazia să asiste la vreo manifestare artistică oferită de solii artei românești nu scăpa prilejul de a fi prezentă. Iată ce povestește cunoscuta interpretă a cântecului românesc Angela Moldovan, aflată în Maroc, unde a avut onoarea de a fi invitată de către regele marocan să ofere un recital de muzică populară și clasică: "A doua zi – își amintește Angela Moldovan – am avut o surpriză nemaipomenită, a venit la mine la hotel, pentru a mă cunoaște, dr. Ana Aslan, care era și ea în Maroc. Și mi-a spus: «Te-am căutat în mod special, pentru că, azi noapte, eram și eu la curtea regelui, mai în spate, ce-i drept, și voiam să plec când ai început să cânti repertoriul cerut de rege. Și, când am văzut cum te descurci, am stat până la sfârșit, să văd până unde merge chestia asta!»".

Institutul de Geriatrie și Gerontologie de la Otopeni, București, poartă cu mândrie numele ei, ca și Fundația Ana Aslan, care propagă rolul școlii românești în acest domeniu. O fundație similară cu numele "Ana Aslan" activează în Grecia, la Atena, ca o recunoaștere față de Prima Doamnă a medicinei românești.

În 1992, cu ocazia comemorării a patru ani de la încetarea din viață a prof. Ana Aslan și 40 de ani de la înființarea Institutului, dr. Smaragda Vlachon Ikonomu, președinta filialei din Grecia a Fundației Ana Aslan, a spus: "Recunoștința față de maestrul dispărut este o datorie de celor rămași". Ikonomu a fost o foarte apropiată colaboratoare a Anei Aslan, pe care a cunoscut-o la Londra, urmându-i invitația de a lucra în România. Cu acest prilej dr. Ikonomu a donat un bust al Anei Aslan, ce a fost dezvelit în holul Clinicii de la Otopeni.

Ce se face astăzi cu moștenirea lăsată de Ana Aslan? Răspunsul ni-l oferă un fost demnitar în turism: “Reintroducerea geriatriei în rândul celor mai căutate produse românești din turism”. Înainte de '89, în toate stațiunile turistice importante ale țării existau, în hoteluri, mici clinici de geriatrie care efectuau tratamente cu Gerovital după cunoscuta metodă de “regenerare” a bătrâneții, creată de Ana Aslan. Statisticile anilor '75-'89 arată că aproximativ 5-10 la sută din circulația turistică spre România proveneau din rândul populației de vârstă a treia, venită în România pentru tratamente cu Gerovital. Asta însemna între 10.000-25.000 de turiști care aduceau zeci de milioane de dolari venit anual. După 1989, ca la comandă, toate spațiile din hoteluri destinate geriatriei au dispărut, pe rând. Ultimul ei stâlp, Institutul Național de Geriatrie “Ana Aslan” de la Băneasa, n-a fost lichidat din respect pentru fosta mare savantă, dar a fost transformat într-o “epavă medicală”. Pentru că medicină pe baza tratamentului Ana Aslan nu se mai face aici.

Oare nu se mai poate face nimic pentru salvarea geriatriei și, astfel, a produsului turistic românesc unic în lume, Gerovitalul? “Ba da, ne răspunde interlocutorul nostru, cu condiția să fie împuternicit ministerul care se ocupă și de turism cu calitatea de deținător al bazei materiale – în special al Institutului Național de Geriatrie de la Băneasa și de coordonator al exploatării ei turistice. Pentru că, odată devenită unitate a Ministerului, fosta clinică Ana Aslan va fi transformată într-o stație-pilot pentru relansarea geriatriei în toate unitățile și zonele turistice cu potențial în acest domeniu. Formula cea mai simplă pentru realizarea acestui obiectiv ar fi transformarea clinicii Ana Aslan într-o societate pe acțiuni, subordonată Ministerului, care să aibă ca principal acționar actuala unitate care produce Gerovitalul și actualul Institut Național de la Băneasa.”.

Odată cu constituirea acestei societăți, cu promovarea ei pe piața internațională ca o industrie pusă la punct, care este capabilă să acționeze în toate zonele turistice pentru regenerarea vârstei a treia, geriatria se va întoarce la ea acasă, iar România va deveni – superb omăgiu adus inventoarei Gerovitalului – țara “tineretii fără bătrânețe”.

DUMITRU I. BAGDASAR

(1893 – 1946)

În istoria științelor s-au înscris, de-a lungul timpului, personalități marcante de savanți români. Două asemenea figuri, unanim recunoscute pe plan mondial, au fost Victor Babeș, ctitor de necontestat al ilustrei școli medicale românești, sau Gheorghe Marinescu, renumit în întreaga lume pentru importantele lui lucrări în domeniul neurologiei.

“Evocarea vietii unor astfel de oameni deosebiți și valoroși – scrie acad. prof. dr. A. Kreindler – este necesară, căci din felul lor de a fi, din felul lor de a se comporta învățăm și noi. Oricare evocare de acest fel are o însemnată valoare educativă.

Profesorul Bagdasar a fost un asemenea om deosebit; felul lui de a fi, felul în care s-a comportat în viață justifică evocarea figurii sale.

Profesorul Dumitru Bagdasar a fost un mare medic și un mare cetățean al țării noastre. Această îmbinare fericită a două calități îl caracterizează. El a fost întemeietorul, la noi în țară, al școlii uneia dintre disciplinele cele mai dificile și mai spinoase ale medicinei, neurochirurgia”.

S-a născut la 17 decembrie 1893 în satul Roșiști, județul Fălciu, fiind al patrulea din cei doisprezece copii ai unei modeste familii de armeni.

Studiile secundare le-a făcut la Bârlad. A studiat medicina, între anii 1913–1919, obținând titlul de doctor în medicină cu teza *Contribuții la studiul sindromului parkinsonian postencefalie*, în 1922. Între 1919–1922 lucrează ca medic secundar la Spitalul Militar, sub conducerea renumitului neurolog D. Noica. De la Noica și-a însușit temeinice cunoștințe de neurologie, un stil de muncă și hotărârea de a se dedica unui nou domeniu al neuropatologiei, neurochirurgia.

Doctorului Noica îi datoresc sugestia de a mă consacra chirurgiei sistemului nervos – scrie D. Bagdasar. D-sa, elev al școlii franceze, întrevădea, ca și Babinski, sub înrâurirea căruia și-a format spiritul de neurologist, perspectivele neurochirurgiei. Ca și Babinski în Franța, Noica, în România, a fost un animator.

Ideea neurochirurgiei românești ca disciplină științifică fundamentală s-a născut la serviciul neurologic al Spitalului Militar din București. Sugestia se datorește lui Noica. Realizarea va fi a lui Bagdasar.

Se cuvine să amintim că în tot timpul studiilor el s-a întreținut singur. Un timp a fost intern la Sanatoriul de Tuberculoși din Calea Șerban Vodă, unde lucra seara făcând analizele de spută ale bolnavilor, apoi, după

terminarea anului al treilea de medicină, intră ca elev al Institutului Medico-Militar.

În 1916–1918 ia parte la război și în 1919 termină Facultatea de Medicină din București. În această perioadă frecventează un timp Clinica Neurologică de la Spitalul Colentina de sub conducerea profesorului Gheorghe Marinescu. Cunoștințele teoretice temeinice pe care le însușise în domeniul neurologiei, dragostea de muncă, conștiinciozitatea în examinarea și în aplicarea tratamentului la bolnavi i-au câștigat prețuirea marelui neurolog încă de pe atunci. Mai apoi, de-a lungul anilor, profesorul Gheorghe Marinescu, până la moartea sa, în 1938, a avut totdeauna o deosebită considerație pentru doctorul Bagdasar.

Doctorul Bagdasar a fost nu numai un bun neurochirurg, ci și un foarte bun neurolog. Între anii 1922–1927, în serviciul de la Spitalul Militar, a deprins o tehnică minunată de examinare a bolnavilor, ajutat de calitatea sa de bun observator, de darul pe care-l avea de a ști să sintetizeze și să pună în valoare toate simptomele observate la bolnav pentru a ajunge la un diagnostic precis.

În același timp cu activitatea clinică la patul bolnavului, el lucra și la morga spitalului, unde făcea disecții și autopsii, pregătindu-se astfel pentru noua lui specialitate. De multe ori a avut ocazia să-și verifice diagnosticele puse în clinică.

Doctorul Bagdasar s-a impus în timpul stagiului său de la Spitalul Militar nu numai prin competența lui în domeniul specialității pe care o practica, ci și prin conștiinciozitatea și puterea lui de muncă.

În cursul anilor 1923–1926, doctorul Bagdasar a desfășurat, în Spitalul Militar, și o bogată activitate chirurgicală. El a operat în Secția de Chirurgie Generală un număr important de bolnavi. În felul acesta el a reușit să îmbine cultura lui neurologică cu una chirurgicală, lucru ce i-a folosit mult în abordarea specialității lui ulterioare, neurochirurgia.

În mintea doctorului Bagdasar încolțise deci de mult ideea de a se consacra specializării în neurochirurgie. Dovada este faptul că a căutat să

practice chirurgia generală concomitent cu neurologia și cu activitatea de disecție în morga spitalului.

Neurochirurgia era o ramură relativ nouă pe atunci a neurologiei și a chirurgiei. Până atunci, bolnavii care aveau o tumoră cerebrală, un cancer al creierului, erau condamnați să moară fără a li se putea da nici un ajutor. Rarele încercări nesistematice făcute de a deschide cutia craniană și a îndepărta tumora nu înregistraseră rezultate favorabile. Abia la începutul celui de al doilea deceniu al secolului trecut tehnica operatorie s-a îmbunătățit, obținându-se mari progrese în această privință.

Doctorul Bagdasar era permanent la curent cu noutățile care apăreau în străinătate în domeniul neurochirurgiei, cu atât mai mult cu cât la noi în țară această disciplină nu avea încă, în acea vreme, reprezentanți autorizați.

În 1927, doctorul Dimitrie Bagdasar își dă demisia din armată și pleacă împreună cu soția sa, dr. Florica Bagdasar, în Statele Unite ale Americii, la Boston, pentru specializare în clinica profesorului Harvey Cushing.

“În clinica de neurochirurgie din Boston – scrie prof. A.Kreidler – doctorul Bagdasar lucrează aproape doi ani. El urmărește cazurile clinice, își însușește tehnicile de examinare a bolnavilor, își perfecționează modul de gândire, de sintetizare a datelor clinice pentru a pune diagnosticul de tumoră cerebrală și pentru a preciza localizarea ei, își însușește tehnicile operatorii neurochirurgicale. Pe de altă parte, doctorul Bagdasar a studiat mult și anatomia patologică, adică structura morfologică a tumorilor cerebrale, căci tumorile cerebrale au structuri diferite, sunt compuse din celule diferite, unele dintre ele fiind maligne, adică având tendința să crească și să se înmulțească repede, deci să pună repede în pericol viața bolnavului, altele fiind, dimpotrivă, benigne, adică având o tendință mică la creștere și înmulțire. Acestea pot fi mai ușor operate și sunt compatibile cu o lungă supraviețuire a bolnavului. Studiul structurii celulare a tumorilor cerebrale are deci o valoare practică și doctorul Bagdasar i-a consacrat o bună parte a cercetărilor sale, atât în timpul cât a fost în străinătate, cât și atunci când

s-a întors în țară. În străinătate el a fost remarcat pentru activitatea și cunoștințele lui și, de aceea, i s-a dat posibilitatea de a efectua un număr de lucrări științifice. Acolo el realizează, împreună cu doi colaboratori, culturi de țesuturi din tumorile operate. Aceste culturi constau în faptul că din tumora extirpată din creierul bolnavului se ia un mic fragment și se pune într-un mediu special în care celulele din tumoră se pot înmulți mai departe. Procesul de înmulțire a celulelor din tumori se urmărește apoi la microscop. Această metodă de studiu a tumorilor este foarte importantă pentru a preciza originea lor și proprietățile celulelor care compun tumora.”

În raportul asupra activității clinicii sale pe anul 1928, H.Cushing scrie următoarele rânduri cu privire la Bagdasar: *Îi simt lipsa, deopotrivă pentru motive de ordin personal, pentru competența sa în neurologie, cât și pentru neobișnuita sa putere de muncă.*

În 1929 doctorul Bagdasar se întoarce în țară și se străduiește să introducă și la noi disciplina neurochirurgicală, să creeze condițiile necesare pentru ca și în România cei suferinzi de tumori ale sistemului nervos să poată fi ajutați.

A lucrat, ca medic neuropsihiatru, la Serviciul Neurologic din Jimbolia (1929–1931), unde a făcut 27 de intervenții chirurgicale pe sistem nervos. Între 1931–1933 lucrează la Spitalul de Boli Nervoase din Cernăuți, unde practică 42 ventriculografii în scop diagnostic, 106 intervenții pe craniu, 20 intervenții la măduva spinării.

Un exemplu al condițiilor grele în care a lucrat doctorul Bagdasar în provincie îl constituie următorul fapt. Înaintea unei operații pentru îndepărtarea radicală a unei tumori cerebrale trebuia să se facă bolnavului o ventriculografie, adică să i se injecteze aer în cavitățile creierului (în ventriculi) și să i se facă imediat o radiografie pentru a cunoaște locul exact al tumorii. Or, la spitalul la care lucra nu exista un serviciu de radiologie și bolnavii trebuiau transportați pe brancardă la o depărtare de doi kilometri de sala de operație pentru a li se face o radiografie. *“Trebuia să părăsesc*

sala de operații și să însoțesc personal bolnavul pentru ca să-mi dau seama de localizarea tumorii”, spune doctorul Bagdasar.

În aceste extrem de grele condiții, doctorul Bagdasar face, din 1931 până în 1933, 150 de intervenții chirurgicale. Activitatea lui începe să aibă răsunet în centrele medicale din întreaga țară. Doctorul Bagdasar începe să comunice la diferite reuniuni științifice medicale primele lui rezultate în aplicarea tehnicilor neurochirurgicale și devine astfel foarte repede cunoscut nu numai printre colegii lui de specialitate, ci printre toți medicii din țară.

În 1934 se întoarce la București, dar, neavând unde lucra, profesorul Iacob Iacobovici îi pune la dispoziție câteva paturi la Spitalul de Urgență. Era exact perioada când, pe plan mondial, neurochirurgia se impunea ca disciplină medicală și specialitate de sine stătătoare.

“Evenimentul de seamă care marchează acest fapt – spune dr. Sofia Ionescu, colaborator apropiat al prof. Bagdasar, în volumul *Neodihna binelui* – și îl consfințește este prezentat de Congresul Internațional de la Berna, din 1931, unde H. Cushing a prezentat un raport care sintetizează rezultatele obținute pe un număr de 2000 tumori cerebrale operate în cariera sa. La acest Congres a participat și D.Bagdasar. Acolo s-a putut vedea stima și afecțiunea pe care Cushing o purta lui Bagdasar.

La o recepție dată în cinstea elevilor și a prietenilor, H.Cushing a aranjat personal cărțile de vizită la locul ce urma să fie ocupat de fiecare invitat. D. Bagdasar a fost așezat la stânga sa. La acest dineu prezidat de H. Cushing au mai luat parte, printre alții, P.Bailey (Chicago), G. Schaltenbrand (Hamburg), H. Olivecrona (Stockholm), H. Cairns (Londra), G.Jefferson (Manchester), Ch. Sherrington (Oxford), J. Fulton (New Haven), D. Petit-Dutaillis (Paris), P. Martin (Bruxelles), Thierry de Martel (Paris) etc.

Prezența lui Bagdasar între cele mai reprezentative figuri ale neurochirurgiei din lume la acea vreme reprezintă o cinste și o apreciere a medicinei românești pe plan internațional”.

În cele din urmă, în ciuda tuturor ostilităților, perseverența și rezultatele obținute impun necesitatea creării acestei specialități la noi în țară.

În toamna anului 1934, Ministerul Sănătății a hotărât să încadreze neurochirurgia printre specialitățile chirurgicale și a instituit un concurs care s-a ținut în luna noiembrie. Dr. Bagdasar se prezintă la concurs și reușește primul.

Noul serviciu de neurochirurgie înființat în cadrul Spitalului Central din București nu avea la început decât zece paturi și funcționa în condiții cu totul nesatisfăcătoare. O infirmieră, o soră, o masă de lemn și câteva instrumente constituiau singura zestre. Cu multă trudă și stăruință, doctorul Bagdasar începe să organizeze acest serviciu. Faima pe care și-a creat-o, farmecul personal atrag în jurul lui câțiva tineri care-l ajută în activitate și, în felul acesta, începe să înjghebeze tânăra școală neurochirurgicală românească.

“Printr-un entuziasm impetuos pentru știință – scria «România Medicală» nr. 7 din 1935 – doctorul D. Bagdasar a adunat prodigioase cunoștințe medicale întregite apoi armonios cu cunoștințe câștigate în vecinătatea unui șef de școală de măreția plină de umanism a lui H. Cushing.

Dar toate aceste daruri intelectuale ale unei culturi medicale alese se găsesc reunite în spiritul unui om de caracter forte, cu suflet sincer, cu o inimă bună, cu mare dezinteres pentru câștigurile materiale, cu un înalt simț de răspundere pentru grelele obligațiuni pe care le impune o specialitate așa de dificilă.

Doctorul Bagdasar e un om întreg, cu un adânc atașament pentru specialitatea sa și-i un noroc că la începutul organizării oficiale a neurochirurgiei la București se găsește un medic de valoarea sa. El abordează toate tehnicile chirurgicale referitoare la sistemul nervos central, având de partea sa avantajul unei lungi activități metodice. Rezultatele operațiilor sale sunt remarcabile și neurologii îi încredințează cu toată confidența bolnavii lor în cazurile care necesită o intervenție neurochirurgicală... Suntem

siguri că activitatea doctorului Bagdasar va fi rodnică pentru suferinzi, pentru prestigiul neurochirurgiei române și pentru entuziasmul acelor care vor învăța de la el și vor crește falanga viitorilor neurochirurghi.”

Cu toate că era foarte ocupat cu organizarea serviciului lui, cu operațiile pe care le făcea și cu îngrijirea bolnavilor, doctorul Bagdasar reușea să citească foarte mult și era la curent cu progresele cele mai recente nu numai în domeniul strict al specialității lui, dar și în cel al medicinei generale.

A frecventat cu multă regularitate și timp îndelungat Laboratorul de Histologie al Facultății de Medicină, condus de profesorul Ion T. Niculescu, care îi era bun prieten, unde examina piesele operatorii provenite de la bolnavii lui. În acest fel, doctorul Bagdasar și-a însușit și foarte temeinice cunoștințe în domeniul anatomiei patologice a tumorilor creierului.

În cursul celui de-al doilea război mondial, doctorul Bagdasar a muncit foarte mult, îngrijind sute și sute de traumatizați cranio-cerebrali de război, bolnavi cu răni ale craniului și ale creierului. Pentru a aduce pe cât posibil o diminuare a mizeriei și a suferințelor omenești provocate de război, doctorul Bagdasar și-a înzecit eforturile. Căuta să îmbunătățească mereu tehnicile chirurgicale, erau verificate mereu alte metode.

Consiliul profesoral al Facultății de Medicină din București, apreciind meritele profesionale deosebite ale doctorului Bagdasar, a înființat pentru el o conferință de neurochirurgie. După război, consiliul profesoral a propus ca doctorul Bagdasar să fie numit profesor de neurochirurgie, dar acesta a refuzat din considerente etice, de decență personală, întrucât era ministru în funcțiune când i s-a oferit acest lucru. Totuși, Ministerul Învățământului, apreciind meritele lui profesionale deosebite, l-a numit profesor fără învoirea lui, cu puțin înainte de a muri.

A depus o susținută activitate ca profesor la Clinica Neurochirurgicală a Facultății din București. A fost ministru al Sănătății în perioada 6 martie 1945– 24 aprilie 1946.

Prof. Bagdasar lucra în echipă cu doi medici foarte tineri: Constantin Arseni și Ionel Ionescu, cărora li s-a adăugat ulterior dr. Sofia Ogrzeanu.

“Pentru că – scrie prof. dr. Ionescu Sisesti – serviciul de neurochirurgie al doctorului Bagdasar nu a fost numai un spital unde se opera. El a fost, fără întrerupere, și un centru de observație și cercetare științifică”.

Doctorul Bagdasar a desfășurat o bogată și fructuoasă activitate științifică încă de la începuturile carierei lui medicale. La început a fost condus de maestrul lui, profesorul Gheorghe Marinescu și mai apoi doctorul Dimitrie Noica, în serviciul căruia a lucrat mai mulți ani. Dar doctorul Bagdasar a devenit relativ repede șef de școală și a condus activitatea științifică a elevilor lui, a inițiat lucrări științifice de un deosebit interes.

În timpul cât a lucrat ca medic secundar la Spitalul Militar, doctorul Bagdasar a desfășurat o susținută activitate științifică, publicând în revistele de specialitate din țară și din străinătate un mare număr de lucrări cu privire la diferite cazuri clinice particulare.

Studiază împreună cu dr. D. Noica un caz de sechelă de encefalită epidemică, sau boala somnului. Împreună cu dr. Noica publică un caz studiat în 1923, în care bolnavul prezenta o atrofie, o topire a masei musculare a mâinii cu lipsa sensibilității în tot membrul superior; autorii admiteau atunci că astfel de cazuri trebuie să fie datorate unei infecții, lucru care azi, la peste 80 de ani după publicarea cazului, este bine dovedit, fiind vorba de infecții cu virusuri, cu afinitate particulară pentru sistemul nervos central și periferic.

Doctorul Bagdasar consacră și o serie de studii urmărilor rănilor de război. De exemplu, el observă un bolnav care la nouă ani de la rănire la mână mai prezintă o contractură a degetelor și imposibilitatea de a se folosi de ele. El publică două studii de o importantă deosebită, și anume: unul despre tratamentul chirurgical al gomelor cerebrale și altul despre chondrioblastomul intracerebral. În prima lucrare, doctorul Bagdasar arată, pe o statistică, că gomele cerebrale – afecțiuni de origine sifilitică ale creierului

– sunt foarte rare. Din 1.500 de cazuri de tumori cerebrale nu a găsit decât opt cazuri de gome, deci numai 0,5 la sută.

Pe de altă parte, realizează, împreună cu doi cercetători americani, culturi de tesuturi din toate tumorile cerebrale operate, în acest timp, de celebrul neurolog H. Cushing.

În condițiile grele din provincie doctorul Bagdasar nu-și părăsește preocupările științifice. El comunică la Societatea medicală a Spitalelor din București și la Congresul de Neurologie și Psihiatrie din București din 1932 cazurile interesante observate și operate cu succes de el și rezultatele experienței sale în tratamentul chirurgical al epilepsiei.

În 1934 publică o lucrare asupra cordotomiei, adică a secționii căilor în măduva spinării care conduc spre creier senzații dureroase.

Doctorul Bagdasar s-a ocupat, într-un studiu amănunțit, împreună cu colaboratorii săi, de felul în care trebuie operate unele tumori osoase ale orbitei, tumori care pot să ajungă la dimensiuni foarte mari și pot să ducă la pierderea ochiului, operând numeroase astfel de tumori cu foarte bune rezultate.

Într-o lucrare apărută cu puțin timp înaintea ultimului război mondial, doctorul Bagdasar se ocupă de felul în care trebuie tratate traumatismele cranio-cerebrale și arată care sunt cazurile în care trebuie intervenit chirurgical și care sunt acelea în care trebuie să se evite o astfel de intervenție și dă, pe de altă parte, indicații asupra felului intervențiilor care trebuie făcute în diferite împrejurări.

Doctorul Bagdasar publică, în 1940, o foarte importantă lucrare asupra tuberculomului cerebral, adică asupra localizării infecției tuberculoase în creier. El studiază incidența acestei afecțiuni în raport cu celelalte tumori cerebrale și precizează tratamentul ei.

Doctorul Bagdasar a imaginat o metodă proprie, originală, de tratament chirurgical al unei boli grave a craniului, oxicefalia, în care alți chirurghi din lume propuseseră diferite metode pentru a opera acești bolnavi, cu rezultate mai mult sau mai puțin bune. Metoda doctorului

Bagdasar, care a fost deseori întrebuințată de când a fost imaginată și descrisă, a dat cele mai bune rezultate. Ea a rămas astăzi ca o tehnică bine stabilită în domeniul neurochirurgiei.

În 1943 doctorul Bagdasar publică un studiu important asupra a 44 de cazuri de tumori cerebeloase (tumori ale creierășului) operate.

Doctorul Bagdasar a mai publicat încă multe alte lucrări de un deosebit interes științific, ca, de exemplu, un studiu asupra unei boli a creierului mic care constă dintr-o anomalie a vaselor lui, însoțită de o anomalie a vaselor retine (boala lui Lindau), asupra tumorilor măduvei spinării care duc la paralizia celor patru membre, asupra tumorilor glandei epifizare care poate duce la o slăbire excesivă a bolnavului, dând boala cunoscută sub numele de boala Simmonds, asupra indicației intervenției neurochirurgicale în anumite tumori ale regiunii anterioare a creierului și altele.

În ultimii ani ai vieții, a lucrat la o mare monografie neurochirurgicală, care sintetizează întreaga lui experiență în acest domeniu și care reprezintă o mare valoare științifică.

Această monografie este una dintre cele mai valoroase lucrări din domeniul științelor medicale scrise la noi în ultima vreme. În această carte, profesorul Bagdasar nu face numai o expunere clară și documentată a cunoștințelor neurochirurgicale din vremea când a alcătuit-o, dar îmbracă această expunere cu un bogat material personal, cu observațiile lui proprii, cu experiența lui în acest domeniu. Lucrarea începe cu o expunere a datelor anatomo-patologice și histopatologice asupra tumorilor cerebrale, domeniu în care profesorul a lucrat multă vreme.

Rezultatele cercetărilor sale în domeniul traumatismelor cranio-cerebrale, al abceselor intracraniene și investigațiilor histopatologice și clinice asupra tumorilor cerebrale au fost publicate în tratate de referință, dintre care: *Tuberculoamele cerebrale* (1940), *Traumatismele cranio-cerebrale* (1943), *Boala lui Lindau* (1944).

Lucrările sale au fost apreciate pe plan mondial.

Profesorul Bagdasar a creat școala neurochirurgicală din țara noastră. Toți elevii lui l-au stimat și l-au iubit, pentru că doctorul Bagdasar împărtășea celor care erau în jurul lui, cu multă dărnicie, bogatele lui cunoștințe.

La patul bolnavului, în cursul discuțiilor zilnice, își amintea de cazuri analoge publicate în literatura mondială și în judecata diagnosticului cântăreau tot atât de mult argumentele întemeiate pe bogata lui experiență personală, cât și cele rezultate din lecturile asupra experienței altor neurologi și chirurgi. Elevii lui au învățat de la el semiologia neurologică, au învățat tehnica operatorie neurochirurgicală atât de delicată și de dificilă, au învățat să fie generoși, să îngrijească cu omenie bolnavii.

Doctorul Bagdasar nu a fost numai un mare chirurg, ci și un mare medic. El a plecat spre disciplina neurochirurgicală din marea familie a neurologilor și neurologii îl revendică, pe drept cuvânt, ca fiind unul de-al lor.

Școala neurochirurgicală creată în România de doctorul Bagdasar se află în prezent la înălțimea științifică a creatorului ei.

În 1948, profesorul D. Bagdasar este ales membru de onoare post mortem al Academiei Române, ca un omagiu adus omului de știință, cetățeanului și patriotului care a fost.

Moartea îl surprinde încă în plină vigoare, în plină activitate profesională și obștească, după o scurtă și grea suferință, pe care a îndurat-o cu aceeași amară resemnare pe care ani la rând o încercase la patul fiecărui bolnav unde știința rămânea neputincioasă.

S-a retras la Breaza, să se sfârșească. Pe patul de moarte, trăindu-și ultimele clipe, și-a chemat colaboratorii: dr. Constantin Arseni, dr. Ionel Ionescu, dr. Sofia OGREZEANU Ionescu. Care au fost ultimele lui cuvinte? *Faceți totul ca această specialitate să se dezvolte. Să fiți uniți. Continuați ce ați început în același ritm, cu aceeași pasiune și, mai ales, cu înaltă moralitate.* A mai dorit, de asemenea, ca direcția secției să fie preluată de dr. Constantin Arseni.

Trecea în neființă la numai 53 de ani, la 16 iulie 1946.

În paginile sale manuscrite, în care își sistematizează activitatea pe o perioadă de zece ani, găsim: "În anii care au precedat războiul actual (1941) în afară de bolnavii din țară, mi s-au trimis bolnavi din Ungaria, Bulgaria și Palestina. Am practicat, din 1931 până în momentul de față, deci în decurs de zece ani, 1.800 de operații pe sistemul nervos, repartizate astfel: 473 ventriculografii făcute în scop de a diagnostica existența și sediul unei neoplazii, 988 operații mari cranio-cerebrale, 259 laminectomii, 83 intervenții pe nervi periferici." Această relatare reprezintă un document care marchează sfârșitul unei etape grele în evoluția acestei specialități la noi în țară. Cu aceasta, neurochirurgia românească era formată.

Doctorul Bagdasar a trăit o viață rodnică și împlinită și a lăsat în inimile și mințile celor care l-au cunoscut o urmă adâncă, imaginea unui om întreg, care și-a iubit profund meseria, care a iubit omul, a avut o adâncă compasiune pentru bolnavul pe care era chemat să-l îngrijească, a avut dragoste pentru oameni.

Figura luminoasă a doctorului Bagdasar se încadrează cu cinste în rândul marilor noștri oameni de știință. Munca sa științifică creatoare, deosebit de valoroasă și neobosită, abnegația, generozitatea cu care a luptat pentru sănătatea oamenilor, calitățile sale de om, impun un respect deosebit.

Profesorul I.T.Niculescu, într-un articol intitulat *În amintirea doctorului D.Bagdasar*, publicat în *Analele Academiei*, volumul VI, pagina 401, în anul 1956, scrie: *Bagdasar a fost un mare medic și un om bun, de care toți oamenii de bine își aduc aminte cu iubire și duioșie.*

În semn de apreciere și recunoștință, o instituție sanitară de talie națională poartă numele întemeietorului neurochirurgiei românești și al continuatorului acesteia: *Bagdasar-Arseni*.

NICOLAE BAGDASAR

(1896 – 1971)

Membru corespondent al Academiei Române, secția literară, din anul 1943 până în anul 1948, când i se retrage retroactiv acest titlu, filosoful N. Bagdasar, personalitate ce-și are locul binemeritat în orice istorie a culturii românești din secolul XX, a fost subiectul unei restituii morale târzii, prin atribuirea postumă, în 1990, a titlului academic retras abuziv.

“Ceea ce reprezintă N.Bagdasar pentru cultura românească în general și filosofia românească, în special, – scrie prof. Cecilia Băraru– a surprins într-o formulare sintetică unul dintre cei ce-i datorează propria formație filosofică, el însuși o personalitate de referință a filosofiei culturii: “Filosoful Bagdasar a fost deopotrivă un mare animator, un propagator neobosit al culturii filosofice, un strălucit comentator și critic a numeroase curente și sisteme filosofice, cercetător și creator de idei noi, deschizător de drumuri puțin cercetate sau nedefrișate ale filosofiei românești”¹. Profesorul care a marcat formarea intelectuală a studenților săi prin “ardenta și totuși discreta sa pasiune pentru actul filosofic (curs universitar, articol sau carte) ca un act de responsabilitate etică și socială”², eruditul istoric al filosofiei ale cărui lucrări sunt o “bibliografie obligatorie” pentru toți studenții facultăților de profil din țară, a fost în același timp omul de al cărui nume se leagă renașterea Societății Române de Filosofie și a Revistei de filosofie din perioada interbelică, precum și activitatea cea mai bogată a Editurii Casei Școalelor.

Așa cum el însuși scrie într-o notiță autobiografică, s-a “născut la 5 februarie 1896, în satul Roșiești din comuna cu același nume din fostul județ Fălciu (astăzi Vaslui)”, într-o familie modestă de armeni, fiind al cincilea din cei doisprezece copii.

Ca elev al Liceului “Codreanu” din Bârlad, la care își ia bacalaureatul în 1916, începe să scrie, colaborând la “Neamul românesc” sub pseudonimul N. Bărdescu.

Mobilizat în octombrie 1916, participă la campaniile militare până în martie 1918.

În toamna anului 1918 se înscrie la Facultatea de Litere și Filosofie din București, la secția Filosofie, unde din noiembrie participă și la cursul de psihologie al profesorului Constantin Rădulescu-Motru, personalitate de

1 Alexandru Tănase, “In memoriam”, Revista de filosofie, Tomul 18, nr. 5/1971)

2 ibidem

care va fi legată în bună măsură evoluția sa ulterioară. Chiar dacă, așa cum mărturisea³, interesul său se îndrepta încă din acea perioadă mai mult spre sociologie și istoria filosofiei, iar exigența față de propria pregătire l-a împiedicat să participe la seminarii pentru a se face remarcat, lucrarea de seminar pe care a realizat-o a fost considerată atât de bună de către profesor, încât i-a contat-o ca examen final și i-a premiat-o.

După obținerea licenței în vara anului 1922, pleacă pentru continuarea studiilor la Universitatea din Berlin unde, pe lângă cursurile de filosofie, estetică, sociologie și economie, audiază și cursuri de istoria artei, muzicologie, germanistică etc. și frecventează cu regularitate ședințele Societății kantiene (Kantgesellschaft), cu al cărei președinte și profesor al său la cursul de comentarii la "Critica rațiunii pure", Arthur Liebert, va ține o strânsă legătură peste ani, în calitate de secretar al Societății Române de filosofie și secretar de redacție al Revistei de filosofie.

Așa cum mărturisește în propriul jurnal⁴, a urmat cu conștiinciozitate toate cursurile la care a fost înscris și a frecventat cu asiduitate bibliotecile universitare. Aprecierile elogioase la adresa profesorilor săi, cuprinse în Jurnal, lasă însă cititorului posibilitatea de a întrezări și foarte buna impresie pe care studentul român a lăsat-o dascălilor săi, confirmată și de colaborările ulterioare.

Studiile la Universitatea din Berlin au întărit situarea formației filosofice a lui N. Bagdasar sub semnul influenței lui Immanuel Kant, a neokantienilor, în special a reprezentanților Școlii de la Baden – teza sa de doctorat având ca subiect chiar Noțiunea de valoare teoretică la Rickert – și a școlii fenomenologice a lui Husserl.

3 Portretul lui C. Rădulescu-Motru face parte din volumul *Portrete* (C. Rădulescu-Motru, I. Popovici, P. P. Negulescu, D. Gusti, T. Vianu, M. Florian, Nae Ionescu, precum și N. Bagdasar, realizat de C. Georgiade), rămas în manuscris și pregătit postum pentru tipar de soția filosofului, Ecaterina Bagdasar. Portretul a fost publicat pentru prima dată în Revista de filosofie nr. 2/1994, la rubrica Restituiri.

4 N. Bagdasar, *La studii în Germania, 1922-1927 (Fragmente de jurnal inedit)*, în vol. *Din problemele culturii europene*, Ed. Fundația Intellegentia

În perioada studenției berlineze a colaborat cu studii substanțiale la revista clujeană *Societatea de mâine*, la solicitarea directorului acesteia, cu care colaborase și la *Gazeta Transilvaniei*, ca redactor salariat al revistei din Brașov, în perioada studiilor universitare din țară.

Întors în țară, în septembrie 1927 i se propune, de către secretarul general al Ministerului Instrucțiunii Publice și consilieri onorifici macedo-români ai Secției de învățământ de peste hotare, preluarea funcției de director al Școlii de la Salonic. Așa cum mărturisește în *Amintiri*⁵, refuză acest post, de altfel foarte bine plătit, pentru a putea continua să studieze asiduu în cele două biblioteci bucureștene bine înzestrate cu cărți de filosofie – Biblioteca Universitară “Carol I” (actuala Bibliotecă Centrală Universitară) și Biblioteca Facultății de Litere și Filosofie. Este încadrat ca suplinitor la Școala Comercială “Krețulescu” (cu mai puțin de jumătate din salariul oferit pentru postul de la Salonic), dar se bucură de posibilitatea de a lucra, de a-și aduce “contribuția la mișcarea noastră filosofică”.

În ianuarie 1928, la îndemnul lui C. Beldie (cunoscut și colaborator al profesorului C. Rădulescu-Motru la reviste de înaltă ținută – “Noua Revistă Română” și “Idei Europene”), împreună cu Tudor Vianu, obține acordul și sprijinul moral al profesorului Rădulescu-Motru pentru a se ocupa de reluarea apariției “Revistei de Filosofie”. Reușește, printr-o muncă asiduă, să asigure apariția, la jumătatea lunii martie, a primului număr, în format nou, al revistei.

A îndeplinit sarcina de secretar de redacție al “Revistei de filosofie”, neîntrerupt până la sfârșitul anului 1943 (când revista și-a încetat apariția), fiind cel care a “reorganizat radical seria nouă a revistei, a asigurat apariția ei regulată, transformând-o într-o adevărată tribună a mișcării filosofice românești din perioada interbelică, în cel mai puternic stimulator al acesteia”⁶.

5 Revista de filosofie, nr. 3/1993, p. 289

6 Istoria filosofiei românești, vol. II, Editura Academiei, 1980, p. 511

Modestia și onestitatea caracteristice sunt puse în valoare și de “episodul” copertii primului număr al revistei: deoarece profesorul C. Rădulescu-Motru, în calitate de director al revistei, cunoscând contribuția aproape exclusivă a lui Bagdasar la apariția revistei, refuză înscrierea lui Mircea Florian ca secretar de redacție, iar N. Bagdasar nu poate accepta tensionarea relațiilor cu un coleg de breaslă, revista a apărut ani de zile fără înscrierea numelui secretarului de redacție.

Încrederea în sine câștigată prin succesul reapariției Revistei de filosofie i-a permis lui N. Bagdasar să-i propună profesorului Rădulescu-Motru “scoaterea din letargie a Societății Române de Filosofie, a cărei activitate se caracteriza prin sporadice ședințe restrânse”⁷.

Numit secretar al acesteia, N. Bagdasar a avut inițiativa organizării, încă din toamna anului 1928, a unui ciclu de conferințe cu intrare, care s-au bucurat de o mare audiență și un succes răsunător. Ele au devenit, în anii ce au urmat, elemente de referință pentru climatul cultural național și, împreună cu Revista de Filosofie, au stimulat creația filosofică românească. Corespondența purtată de filosof, accesibilă nouă astăzi⁸, ne întărește ideea că o bună parte din mișcarea filosofică interbelică a avut drept centre de efervescentă Revista de Filosofie și Societatea Română de Filosofie, al căror secretar era Nicolae Bagdasar.

Au conferențiat, sub auspiciile Societății Române de Filosofie, nume de referință ale filosofiei contemporane ca Leon Brunschvieg, profesor la Sorbona, sau Nicolai Hartman, profesor la Universitatea din Berlin.

În calitate de secretar al Societății Române de Filosofie și al Revistei de filosofie, N. Bagdasar este cel care a întemeiat și condus (în perioada 1930–1944) Editura Filosofică de sub egida Societății Române de Filosofie, în cadrul căreia s-a îngrijit personal de colecția marilor filosofi. Spirit întreprinzător, el a înființat în 1935 și tipografia “Tiparul universi-

⁷ *ibidem*, p. 291

⁸ Reunită de soția sa în volumul *Corespondență. Nicolae Bagdasar printre prieteni și colaboratori*

tar”, care a asigurat, până în 1945, condiții optime pentru apariția Revistei de Filosofie și a cărții filosofice.

Contribuția sa deosebită la stimularea mișcării filosofice din perioada interbelică, la promovarea și încurajarea tinerelor talente i-a fost recunoscută atât de mari gânditori ai perioadei⁹, cât și postum. În capitolul dedicat filosofului N. Bagdasar în *Istoria filosofiei românești*, Radu Tomoioga apreciază, de exemplu, că “activitatea, însufletită de o nobilă energie și plină de inițiative fecunde, desfășurată de N. Bagdasar în serviciul obștei filosofice românești, nu are precedent și egalează în valoare opera sa personală propriu-zisă”¹⁰.

În paralel cu intensă activitate pusă în slujba mișcării filosofice, N. Bagdasar a desfășurat și o semnificativă activitate didactică universitară. Aceasta a debutat, tot la inițiativa profesorului C. Rădulescu-Motru, cu ocuparea provizorie a postului de asistent universitar de psihotehnică de pe lângă catedra profesorului, post creat în 1928. Provizoriul s-a datorat mai ales refuzului lui N. Bagdasar de a ocupa un post pentru care nu considera că are pregătirea corespunzătoare și care nu se încadra în preocupările sale declarate pentru istoria filosofiei.

“Avut în atenția sa” de către eminentul profesor, așa cum cu modestie mărturisește¹¹, N. Bagdasar va primi pentru scurt timp, în 1929, cursul de Logică la anul preparator¹², iar în luna decembrie a aceluiași an i se oferă postul de asistent universitar de logică și teoria cunoștinței din cadrul catedrei de psihologie a Facultății de Litere și Filosofie, pe care îl va deține până în toamna anului 1940.

9 Referindu-se la Revista de Filosofie, C. Rădulescu-Motru mărturisea în 1944 că “pentru îndelunga durată, precum și pentru selecționarea materialului acestei publicații, meritul îl are în primul rând secretarul de redacție, d-l profesor N. Bagdasar”, apud *Istoria filosofiei românești*, vol. II, Editura Academiei, 1980, p. 512

10 *Istoria filosofiei românești*, vol. II, Editura Academiei, 1980, p. 512

11 N. Bagdasar, *Portret C. Rădulescu-Motru*, Revista de Filosofie, nr. 2/1994, p. 187

12 În vara anului 1929 s-a introdus examenul de admitere în învățământul superior, iar la unele facultăți, precum Facultatea de Litere și Filosofie, a fost creat un an preparator pentru acest examen.

Cei 12 ani în care a fost asistent al profesorului C. Rădulescu-Motru, împreună cu colaborarea constantă generată de funcțiile îndeplinite în Societatea Română de Filosofie și la Revista de Filosofie, au făcut ca între cei doi să se creeze, după propria mărturisire, “raporturi de afectuoasă prietenie”¹³, în ciuda marii diferențe de vârstă (de altfel, profesorul i-a devenit și naș de cununie).

Totodată, această perioadă își va pune amprenta și asupra studiului și preocupărilor personale, materializându-se în lucrări cum ar fi *Teoria cunoștinței*, manualul de *Psihologie pentru învățământul secundar* (în colaborare cu Ion Petrovici), *Curs de logică* ș.a., fără însă a-l sustrage interesului său prioritar declarat: istoria filosofiei.

Este perioada în care N. Bagdasar se înscrie în Pantheonul filosofiei românești prin lucrări ca *Filosofia contemporană a istoriei* (vol. I, 1930), *Din problemele culturii europene* (1931), *Istoria filosofiei românești* (1940). Începând cu 1937 a fost coordonator științific al “Istoriei filosofiei moderne”, lucrare ambițioasă, în cinci volume, la a cărei realizare au colaborat, sub coordonarea sa, cincizeci de filosofi români și opt filosofi străini. Asumându-și aproape întreaga muncă organizatorică, N. Bagdasar participă la lucrare cu capitolele despre dreapta hegeliană și Wilhelm Dilthey, iar în volumul V, publicat în 1941, este cuprinsă, sub titlul *Filosofia românească de la origini până în prezent*, lucrare personală publicată în anul anterior.

În anul 1940 a trecut ca asistent la catedra de Istoria filosofiei din cadrul aceleiași facultăți, pentru ca din 1942 până în anul 1949 să ocupe postul de profesor universitar de Istoria Filosofiei Moderne, Metafizică și Teoria Cunoștinței la Facultatea de Filosofie și Litere din Iași. Este perioada în care realizează împreună cu V. Bogdan și C. Narly lucrarea *Antologie filosofică: Filosofi străini*, apărută în 1943, care va deveni, pentru multe generații de studenți, o “lectură obligatorie” pentru

13 N. Bagdasar, *op. cit.*, p. 183

începuturile cunoașterii istoriei filosofiei.

Diversitatea preocupărilor culturale este o caracteristică a carierei sale și în perioada activității la Universitatea din Iași. Stă mărturie, în acest sens, munca în calitate de codirector (împreună cu Ștefan Bârsănescu) al prestigioasei reviste "Ethos" (1944–1947), ca și cea de administrator al Casei Școalelor. Perioada (1941–1944) în care N. Bagdasar a condus editura Ministerului Instrucțiunii Publice este apreciată ca cea mai rodnică din existența acestei instituții, fiind publicate mai multe titluri decât în cele trei decenii precedente.

Schimbările sociale și politice au marcat și cariera universitară și academică a filosofului N. Bagdasar, deși acesta refuzase constant, în anii premergători celui de-al doilea război mondial (inclusiv în perioada dictaturii carliste, când i se sugerase condiționarea rămânerii în Universitate de înrolarea în Frontul Renașterii Naționale¹⁴), orice înregimentare politică.

Din 1949 până în 1951 a fost consilier științific la Institutul de Filosofie din București, pentru ca apoi să fie încadrat cercetător științific la Filiala Iași a Academiei.

Rechemat la București în calitate de coordonator științific al Dicționarului Enciclopedic Român (calitate deținută între 1956–1958), a asistat neputincios la stingerea, în condiții de "dureroasă suferință" morală și lipsuri materiale¹⁵, a profesorului C. Rădulescu-Motru, cel împreună cu care trdise la "răspândirea cunoștințelor filosofice și pentru dezvoltarea interesului față de problemele filosofice".

Anii '60 i-a dedicat unei munci asidue de traducător, complementară celei de istoric avizat al filosofiei. Sunt anii în care realizează traducerea marilor opere kantiene – *Critica rațiunii pure*, *Critica rațiunii practice*, *Introducere în metafizica moravurilor* – însoțite de studii introductive și note pertinente și necesare tuturor celor ce doresc să se apropie de opera

¹⁴ *ibidem*, p. 189

¹⁵ N. Bagdasar, *op. cit.*, p. 2002-2004

marelui filosof german. Publică¹⁶ în “Revista de referate și recenzii – Filosofie – Logică” peste patruzeci de recenzii și referate, majoritatea dedicate operelor unor filosofi străini, contribuind esențial la informarea filosofică, iar în 1969 îi apare lucrarea *Teoreticieni ai civilizației* cu studii despre A. J. Toynbee, Karl Jaspers și N. Berdiaev.

În 1970, de la înființarea sa, devine membru titular al Academiei de Științe Sociale și Politice.

Se stinge din viață în noaptea de 21 aprilie 1971, la puțin timp după ce terminase recenzia *Un eseu despre existențialismul francez* (la o lucrare a lui Dumitru Ghișe), recenzie pe care Revista de filosofie își face datoria de onoare de a o publica în numărul din mai.

Lasă sub tipar (așa cum el însuși scrie în notița autobiografică, întocmită cu puțin înainte de trecerea în eternitate¹⁷) *Antologia filosofică*, vol. I, *Filosofia antică* și, în stadiu de definitivare pentru tipar, *Existențialismul*, lucrare amplă, rod al mai multor ani de muncă. Pregătise în manuscris *Curențe filosofice fundamentale* (lucrare în trei volume, de mare valoare pentru informarea filosofică), precum și volumele *Portrete și Amintiri*.

16 Din bibliografia pusă la dispoziția redacției Revistei de filosofie de soția filosofului și publicată în nr. 5/1971 reiese publicarea începând cu 1924 a peste treizeci de studii și articole în periodice ca “Societatea de mâine”, “Arhiva pentru știința și reforma socială”, “Revista de filosofie”, “Ethos”, “Studii și cercetări”, “Studii și cercetări științifice, Filologie”, “Convorbiri literare”, “Contemporanul”, “Ramuri”, “Cronica” și a treizeci și șapte de recenzii – majoritatea în cuprinsul Revistei de filosofie – dedicate lucrărilor unor gânditori români și străini aparținând unor domenii foarte variate: filosofie, logică, istoria filosofiei, psihologie, sociologie, pedagogie, estetică și istorie literară.

La rândul său, lista conferințelor ținute de N. Bagdasar, de-a lungul anilor, la Radio (“Psihologia ascultătorului de radio” – 1934, “Schopenhauer artist” – 1941, “Cărți românești de răsunset: Teoria fatalismului” – 1943, “I. Kant și proiectul său de pace eternă între popoare” – 1944), la Societatea Română de Filosofie (“Rabindranath Tagore și civilizația” – 1929, “A.D. Xenopol” – 1930, “K. Marx” – 1935) și Academia de [tiințe Morale și Politice (“Semnificarea istorică a filosofiei lui Bergson” – 1941) relevă larga sa recunoaștere ca istoric avizat al filosofiei și completează imaginea contribuției sale directe la informarea filosofică.

17 “Revista de Filosofie” nr. 5/1971

Exegeții operei filosofului și omului de cultură N. Bagdasar sunt unanimi în aprecierea contribuției sale la dezvoltarea mai multor domenii ale culturii românești moderne, în special ale istoriei filosofiei, filosofiei artei și filosofiei culturii. Este și motivul pentru care prima ediție postumă amplă¹⁸, îngrijită de profesorul universitar Gheorghe Vlăduțescu și dispunând de un studiu introductiv de referință pentru toți cei ce se apleacă asupra filosofiei lui N. Bagdasar, cuprinde lucrări semnificative pentru aceste domenii.

I s-ar putea “reproșa” celui care a contribuit esențial la organizarea mișcării filosofice românești interbelice și de al cărui nume sunt legate acte fundamentale pentru informarea filosofică¹⁹, faptul că nu a lăsat posterității o filosofie sistematică explicită, trecând oarecum în plan secund în raport cu nume ilustre ale generației sale: Lucian Blaga, Mircea Florian, Dan Bădărău sau D.D. Roșca. Explicațiile acestui fapt pot fi diverse. De la volumul enorm de muncă pe care l-a presupus asumarea multiplelor responsabilități, până la înclinația sa manifestă spre erudiție, considerată inhibitoare pentru o expunere sistematică a propriei concepții filosofice²⁰.

Deși, așa cum sugerează Gh. Vlăduțescu, el însuși a contribuit la trecerea sa mai în umbră, prin neînregistrarea sa nici măcar la “Alți gânditori” în cuprinzătoarea “Istorie a filosofiei românești”, filosoful N. Bagdasar este “un filosof în concept autentic”²¹.

El este un filosof raționalist și un istoric al filosofiei (care pentru a fi credibil nu poate fi decât filosof) ce practică raționalismul în chiar scrierea

18 În volumul *N. Bagdasar, Scrieri*, ediție îngrijită, introducere și note de Gh. Vlăduțescu, apărut la Editura Eminescu în anul 1988, au fost selectate *Istoria filosofiei românești, Filosofia istoriei și Din problemele culturii europene*.

19 N. Bagdasar este și cel care a întemeiat Colecția marilor filosofi, ocupându-se personal de îngrijirea edițiilor românești ale unor opere fundamentale din filosofia modernă (*Principiile cunoștinței omenesc* a lui G. Berkeley, *Cercetarea asupra intelectului omenesc* de David Hume și operele kantiene citate anterior).

20 Radu Tomoiogă în *Istoria filosofiei românești*, p. 512

21 Gh. Vlăduțescu, Introducere la volumul *N. Bagdasar, Scrieri*, Ed. Eminescu, 1988, p. 5-6

istoriei filosofiei (a celei românești, în special). Dar un raționalism în sens larg, pus în lucru “mai degrabă ca paradigmă, decât ca o concepție”, eliberat de semnificarea strictă prin opoziția cu empirismul și iraționalismul²² și care astfel se poate “exercita nestingherit ca temei și măsură (criteriu de evaluare) într-un sistem”²³.

Punerea în acțiune a acestui concept al raționalismului în structurarea și valorizarea materialului vizat pentru *Istoria filosofiei românești* face din această lucrare atât un răspuns pertinent la necesitățile epocii, cât și o lucrare de referință permanentă în cultura românească, pentru că ea dă sensul exact al elementelor (teorii, concepții, idei filosofice exprimate) în întregul filosofiei românești și al întregului prin elementele sale.

Valoarea lucrării lui N. Bagdasar rezultă, așa cum pertinent observa Gh. Vlăduțescu, și din faptul că răspunde unei necesități implicite a chiar apariției ei ca primă istorie semnificativă a filosofiei românești, aceea de a delimita logic și istoric universul filosofiei românești, de a fi “o istorie filosofică a filosofiei... și nu una culturală”²⁴, o istorie care se constituie într-o justificare epistemologică a chiar orizontului filosofic în pluritatea orizonturilor culturale.

Interesul lui N. Bagdasar pentru filosofia istoriei rezultă atât din numeroasele studii dedicate unor gânditori cu poziții semnificative în domeniu (Dilthey, Simmel, Spengler, neokantienii Windelband și Rickert, românii Xenopol, Iorga, Pârvan) cât și din proiectul unei *Filosofii contemporane a istoriei*, în trei volume (din care doar primul, cuprinzând “concepții contemporane care susțin că știința istoriei își are structura ei particulară, principal deosebită de structura științelor exacte și că scopul ei nu este stabilirea unor legi universale, ci de fapte particulare și unice”²⁵, a apărut în 1930), în care ultimul se dorea a fi o sinteză și o interpretare personală a

23 Gh. Vlăduțescu, *op. cit.*, p. 11

24 Gh. Vlăduțescu, *op. cit.*, p. 13

25 N. Bagdasar, *Filosofia contemporană a istoriei*, vol. I, Societatea Română de Filosofie, 1930, p. III

problemelor fundamentale ale filosofiei istoriei. Din păcate, nu a putut finaliza acest proiect ambițios, lăsând doar o schiță a ceea ce ar fi putut fi concepția sa în studiul *Filosofia istoriei* cuprins în *Omagiu Profesorului C. Rădulescu-Motru*, publicat în 1932.

Situarea sa oarecum “între” cele două poziții în interpretarea faptelor istorice – cea analizată în primul volum al Filosofiei contemporane a istoriei și cea reprezentată de “teoriile care caută să demonstreze că și știința istoriei urmărește să descopere legi exacte, că istoria dacă vrea să fie știință nu poate fi decât știință exactă a evoluției istorice”²⁶ – ieșirea într-o oarecare măsură de sub influența neokantienilor Școlii de la Baden poate fi presupusă din opțiunea, exprimată în Cursul de logică, pentru un concept mai larg al științificității²⁷.

Reeditată în mai multe rânduri, lucrarea *Din problemele culturii europene* (având ca studii de bază *Culturi europene* și *Criza culturii moderne*) este martoră pentru realele valențe de originalitate ale concepției lui N. Bagdasar în problematica filosofiei culturii. La un contact primar, lucrarea poate părea o prezentare a interpretărilor fenomenului cultural, o glosă de filosofi și sisteme, dar de fapt autorul încearcă să delimiteze un concept al culturii folosindu-se de conceptualizări ale acestuia, vrea să ajungă la cultură printr-o “critică a criticii”²⁸. Chiar dacă această cale de filosofare asupra culturii este mai puțin spectaculoasă în raport cu cea aleasă de Lucian Blaga, C. Rădulescu-Motru sau Simion Mehedinți, ea a fost profitabilă pentru filosofarea românească, aducând o serie de clarificări conceptuale.

Studiile de filosofia culturii sunt, totodată, o mărturie a perspectivei

26 *ibidem*

27 “Noțiunea de știință trebuie revizuită. Prin știință nu trebuie să înțelegem numai științele care caută să stabilească legi, ci trebuie să înțelegem un sistem de adevăruri care caută să pună ordine într-o categorie de fenomene și în acest caz din noțiunea de știință fac parte și științele istorice, fiindcă ele caută să stabilească adevăruri pe care caută să le dovedească”.

28 Gh. Vlăduțescu, *op. cit.*, p. 20

optimiste a autorului în domeniu, armonizată cu raționalismul practicat și considerat principiu evaluator în studierea faptelor și fenomenelor de cultură și civilizație.

Este remarcabilă prin profunzimea ei analiza pe care N. Bagdasar o face crizelor culturii, argumentării ideii că acestea nu sunt anormalități, ci fenomene normale ce fac parte integrantă din evoluția culturii.

Ideea prin care “crizele spirituale sunt, în genere, nu semne de decadență, ci faze de regroupare a forțelor sufletești pentru a porni la descoperirea de noi domenii spirituale, indicii că mai curând sau mai târziu se va produce iarăși o nouă sinteză culturală”²⁹ nu este doar o luare de poziție circumscrisă confruntării de idei din momentul în care a fost enunțată, ci rezonază profund cu spiritul contemporan.

Ea se adaugă firesc în susținerea concluziei că N. Bagdasar este un filosof nu numai în și pentru epoca sa, ci și un filosof al timpului nostru și pentru timpul nostru, având un loc binemeritat în orizontul culturii române.”

29 N. Bagdasar, *Din problemele culturii europene*, 1931, p. 76

SPIRU HARET

(1851 – 1912)

E o realitate unanim recunoscută că și astăzi, în tratate de mecanică de cea mai înaltă ținută științifică, întâlnim citat numele savantului român Spiru Haret. A fost, cu adevărat, un om multilateral: astronom, matematician, sociolog, organizator al învățământului, promotor al culturii, patriot luminat. “Contăm să apropiem școala de popor – spunea el – să o facem să fie iubită și respectată, să fie centrul de unde să pornească curente cele mai bune și sănătoase pentru înălțarea și întărirea neamului. Căutăm a face

ca învățământul nostru să devină un învățământ național, de vreme ce ne silim a-l face să se potrivească țării noastre, în loc de a ne mulțumi să-l luăm făcut gata, într-un timp și în niște condiții care nu mai sunt ale noastre”.

Patriot înflăcărat și spirit democratic, om de știință și autentic reformator pedagogic, purtător al făcliei culturii în toate mediile sociale, mai ales în rândul țărănimii, el a contribuit hotărâtor la împletirea destinului școlii cu acela al întregii națiuni. Fructuoasa lui activitate în sfera învățământului și culturii se constituie ca un luminos model al intelectului legat de popor, animat de aspirațiile și nevoile acestuia.

La peste un secol de la adoptarea legii care-i poartă numele (1898), în plină activitate de reformare a învățământului românesc din preajma secolului al XXI-lea și al mileniului trei, lecția lui Spiru Haret este aceea a realismului și îndrăzelii creatoare, a cimentării relației dintre școală și viață, dintre știință și practică, dintre învățământ și dezvoltarea economică și socială a țării, în slujba cetățeanului și în interesul întregii națiuni.

În acest sens și în acest spirit, moștenirea lui Spiru Haret se constituie, deopotrivă, din legislația școlară și opera pedagogică și științifică, nu luate în sine ori preluate ad litteram, ci în spiritul lor, care poartă peste generații prestigiul gânditorului profund, imaginea vie a patriotului luminat.

S-a născut la 15 februarie 1851 în comuna Hanul Conachi, Putna, dintr-o familie de oameni săraci, tatăl notar, de origine armeană, care n-au cunoscut nici opulența, nici huzurul și cucerește cele mai înalte trepte ale vieții prin seriozitate și aptitudini.

În cunoscuta lucrare *Monografia orașului Botoșani*, Artur Gorovei găsește stabilite în anii 1759, 1793 și 1810, în mahalaua armenească, numeroase familii de armeni, care au jucat un rol însemnat în viața economică, socială și culturală a orașului și chiar a țării: Ciomac, Trancu, Manea, Goilav, Haret, Buiuciu, Bolfosu, Țăranu ș.a.

În septembrie 1859 intră în clasa I primară, la Dorohoi. Continuă

apoi între anii 1860–1862 clasele a II-a, a III-a și începutul clasei a IV-a la Școala din Sărărie – Iași, după care pleacă împreună cu părinții la București, unde termină clasa a IV-a. În septembrie 1862, în urma unui examen, e admis ca bursier al Liceului “Sf. Sava”, unde este un elev destoinic. Nu existau manuale, așa încât învață după notițele luate în timpul orelor. Poate că tocmai fiindcă își dădea seama de aceste dificultăți, elevul Haret începe să traducă manuale străine și chiar să elaboreze manuale proprii. Din anii liceului, au rămas două cărți de matematici redactate de viitorul savant: o algebră și o trigonometrie. În 1873 publică *Elemente de trigonometrie*, care a servit ca manual de liceu până în anul 1928. Menționăm că tot din anii de liceu a rămas și traducerea unei lucrări de astronomie, pe care Haret a publicat-o ulterior.

Viața de liceu și-a povestit-o singur într-un articol intitulat *Amintiri din viața de școală*, publicat în *Natura* (Anul VIII, p.98-108) în care, printre altele, spune: “În septembrie 1862, am intrat în Liceul «Sf. Sava», care pe atunci se afla instalat într-o veche casă, azi dispărută în urma canalizării Dâmbovitei... În acea casă mică, veche, umedă, cu casele înșirate în jurul curții, în niște încăperi clădite la întâmplare, unele într-o stare de infecție de nedescris, am petrecut șapte ani din viața mea, ani de veselie, de cântece și jocuri, întrerupte din când în când de iuți supărări pe care ni le pricinau o lecție prea mare ori dimensiunile prea de tot reduse ale porțiilor pe care ni le servea economul țigan al internatului. Numai de un lucru n-am avut niciodată a ne plânge: de lipsa de libertate”.

Siliți să învețe singuri, să descurce cu propriile lor puteri demonstrațiile din cărțile străine pe care le aveau la îndemână, acești școlari au câștigat inițiativa și dragostea de a studia și calea sigură de a înțelege bine lucrurile. Dar să lăsăm pe Haret să povestească singur: “E adevărat însă că gustul pentru studiile științifice mi-l deșteptase mai înainte, încă când eram în clasa a treia, lectura unor articole din revista *Isis* sau *Natura*, pe care o publica Dr. Barasch. Mai ales unele capitole despre lună și locuitorii ei îmi înflăcăraseră mintea până-ntr-atât, încât petreceam noaptea ceasuri întregi

cu ochii la stele, căutând să ghicesc ceea ce rudimentara mea știință astronomică nu putea să-mi dea. Un camarad îmi procură un mic tratat de astronomie de Quetelet. Dar neștiind francezește, am muncit un an, în tot cursul clasei a patra, ca să-l traduc cu dicționarul lui Codrescu, pe care tocmai atunci îl căpătasem la premiu. Traducția aceea a fost imprimată mai târziu de Societatea «Junimea» din Iași”.

Norocul îi aduce în mână o carte cum nu se putea mai potrivită pentru un elev de liceu și ușoară la înțeles și completă, trecând peste cadrul programelor obișnuite de cosmografie. Pe aceasta o traduce, o completează și mai târziu o tipărește Haret. Problemele referitoare la sistemul planetar, în legea gravitațiunii lui Newton, sunt schitate în ea pe scurt, dar de ajuns ca să deștepte o curiozitate neastâmpărată. Hotărât, elevul Haret trebuia să urmeze matematicile ca să poată studia mai târziu acele probleme.

La 1869 termină liceul și se înscrie la Universitatea din București la secțiunea fizico-matematică. În aprilie 1874 ia licența în științe fizico-matematice, iar în septembrie același an obține, prin examen, o bursă în matematici, la Paris. “Chiar îndată după începerea cursurilor la Paris – povestește el – am putut să-mi dau seama de marile lipsuri ale instrucției mele matematice, cu toată licența mea trecută cu bile albe la București. Erau părți întregi de materie pe care nu le cunoșteam și mai ales îmi lipsea deprinderea rezolvării de probleme”.

Trecând peste aceste greutăți, Haret și-a luat din nou licența în matematică la Paris în 1875, și în 1876 și-a luat licența în științe fizice. Se înscrie la doctorat la Sorbona. Publică *Thèses présentées à la Faculté des Sciences de Paris: 1 Thèse de mécanique céleste, 2 Thèse d'analyse*, Gauthier Villars, Paris, 50 p.

Sustine teza de doctorat cu titlul *Sur l'invariabilité des grands axes des orbites planétaires*. La 18/30 ianuarie 1878 obține titlul de doctor la Sorbona, devenind primul român doctor în matematică la Paris. Teza sa purta titlul *Asupra invariabilității marilor axe ale orbitei planetare*. “Ca subiect de teză – spune fostul său student, acad. Victor Vălcovici – Haret

abordează o interesantă problemă de mecanică cerească: sunt sau nu invariabile axele mari ale orbitelor planetare solare? E vorba de acțiunea perturbatoare din “problema celor trei corpuri”, de efectele acestei acțiuni asupra axei mari a orbitei unei planete oarecare. Problema preocupase matematicieni de seamă și părea, după cercetările marelui Lagrange, ale lui Poisson și ale altora, clarificate.

În această atmosferă apare, în anul 1878, teza de doctorat a lui Haret, care, reluând chestiunile, ajunge la alte rezultate ce produc senzație și sunt comentate foarte viu în toate cercurile științifice. Henri Poincaré, în cunoscuta sa operă *Leçons de mécanique céleste*, apărută în 1905, apreciază elogiios acest rezultat al lui Haret, scriind că: “Se poate spune deci că rezultatul lui Haret este o serioasă și justificată amenințare pentru existența celebrelor teoreme a «Invariabilității axelor mari».

Spiru Haret aborda o problemă deosebit de interesantă, atât din punct de vedere teoretic, al mecanicii cerești, cât și al vieții pe Pământ: sistemul solar, așa cum îl cunoaștem noi, este stabil sau nu? Orbitalele planetelor rămân aceleași în timp, sau se modifică? Pentru a răspunde la această problemă de mecanică cerească, Haret a dezvoltat noi metode matematice. Concluzia sa a fost aceea a unei anumite *instabilități* a sistemului planetelor, de o anvergură mică însă, care nu pune cu nimic în primejdie viața. Ca un omagiu adus memoriei sale, la un veac după doctoratul său, în 1977, cu ocazia cartografierii suprafeței nevăzute a lunii, unei formațiuni lunare i s-a dat numele de *circul Haret*.

“Această lucrare însemnată, care a înscris pentru totdeauna numele lui Haret în știință – spunea G. Tîțeica, în *Discursul de recepție* la Academia Română – arată o însușire specială a minții sale, darul de a privi problemele mari în față și de a găsi calea pe care aceste probleme pot fi atacate mai ușor. Cum se poate ca, un început așa de strălucit, Haret, în afară de câteva încercări răslete, să-și oprească activitatea științifică în loc?... În epoca în care-și pregătea Haret lucrarea sa de doctorat, mecanica cerească trecea printr-o criză. Metodele vechi, metodele clasice ale lui Laplace

dăduseră tot ce puteau da. În același timp, analiza matematică făcea progrese uriașe. Instrumentele analitice noi, mai delicate dar mai sigure, erau făurite în atelierele geometrilor de seamă. Cel care s-a servit întâia oară, în chip sistematic, de aceste unelte noi, a fost regretatul nostru membru de onoare, ilustrul Henri Poincaré, câțiva ani după teza lui Haret. De atunci încoace, toate problemele mari și fundamentale din mecanica cerească au fost reluate, studiate mai departe și multe din ele duse până la capăt. Aceste unelete noi nu le putea poseda Haret și de aceea, cu multă părere de rău, a fost silit să se oprească în loc. De multe ori mi-a exprimat cu durere această părere de rău și în mai multe rânduri a făcut eforturi să reia firul întrerupt. Așa, acum vreo 14 ani anunțase la facultate un curs de Mecanică Cerească pentru doctorat, pe care nu l-a putut începe din cauza lipsei de auditori pregătiți. În timpul din urmă se apucase să colaboreze la *Gazeta matematică* și se înscrisese membru în vestita societate internațională «Circolo matematico di Palermo». Dar era prea târziu și era chemat prea cu multă putere în altă direcție”.

Spiru Haret a fost cel dintâi astronom român cu solide preocupări teoretice, dar și cu observații interesante privind, de exemplu, eclipsele de Soare, pata roșie a planetei Jupiter sau unii meteoriți.

Întors de la Paris, este numit profesor suplinitor de matematică la Gimnaziul “Mihai Bravu” din București. La 27 de ani este profesor de mecanică la Universitatea din București. Si-a ținut prelegerile până în 1911, când este pensionat de la catedră. “Cursul lui era împărțit în două – spune fostul său student, acad. Victor Vălcovici – prima parte, Cinematica și Statica, se făcea în anul al doilea de studiu; ultima parte, Dinamica, era rezervată anului al treilea. În această ultimă parte, Haret predă, de obicei, și noțiuni de Hidrostatică și Hidrodinamică. L-am avut profesor în anul școlar 1906–1907. Eram în anul al treilea al facultății, anul ultim de studiu pe atunci, după care urma un examen de licență în matematică. Haret ne ținea prelegerile de Dinamică. Mi-aduc aminte că orele sale coincideau cu acelea de Geometrie Analitică ale profesorului Gh. Țițeica, așa încât cei doi

profesori, ambii foarte punctuali, se întâlneau la ore fixe în cancelarie și făceau împreună cei câțiva pași din cancelarie pentru a ajunge în sălile respective de curs. Haret, cu o voce moderată, egală, își ducea lecția până la capăt făcând neconținut uz de tablă. Îi plăcea să scruteze studenții pentru a-și da seama în oarecare măsură de gradul lor de pătrundere. Când i se părea că n-a izbutit să se facă înțeles pe deplin, revenea”.

Concomitent cu catedra universitară, pe care o ilustra cu pregătire și darurile lui, mai era profesor de matematici la Seminarul “Nifon”, predă tot mecanică rațională la Școala de Artilerie și Geniu, iar la Școala de Poduri și Șosele, care a fost embrionul actualului Institut al Politehnicii, a predat cursul de algebră superioară și geometrie analitică.

De la debut, Spiru Haret se impune nu numai ca un excepțional dascăl, ci și ca un om al datoriei, conștiincios, sobru, frământat de toate problemele în atingere cu viața și cu societatea, cu grijă față de elevii lui, înțelegând să nu facă din profesor o funcție doar și o profesiune, ci pur și simplu apostolat, în înțelesul plin de miez al cuvântului, fără de care el nu concepea că poți să te păstrezi în cadrele învățământului.

Cursul sau lecția, oricât de strălucite și tulburătoare vor fi fost, prin câte orizonturi noi deschideau, nu însemnau că s-a achitat de obligațiile ce-i incuba; pentru el se puneau cu precădere și cu îndârjire efectul lor, ce devin învățăceii lui dincolo de clasă și zidurile școlii, atitudinea și ținuta lor în familie și în lume, fiindcă el era dornic să dea nașterii cetățeni conștienți și oameni întregi, utili colectivității, și așa lua naștere pedagogul și educatorul, marele pedagog și educator care a fost Spiru Haret.

La 3 iulie 1879 este ales membru corespondent al Academiei Române, iar la 2 martie 1882 se înscrie în Partidul Liberal. Superiorii lui au putut vedea fără eforturi aluatul din care era plămădit și, la 23 ianuarie 1883, este numit inspector general al școlilor. Haret, după un an și jumătate de inspectorat, îmbrățișează problema învățământului întregă și nu numai cu o privire generală ci și ca o sistemă bine încheată. Iată ce scria Haret în Raportul de la 1884: “Un foarte grav defect al întregului nostru învățământ,

fără excepție, este de a nu se ocupa decât de instrucțiune și nicidecum de educațiunea tinerimii. Tot ce se face, tot ce se plănuiește este numai pentru programe, material didactic și alte lucruri ce au scop de a introduce în mintea copiilor cea mai mare doză posibilă de cunoștințe. Negreșit, o instrucțiune solidă și variată este indispensabilă unui om în îndeplinirea datoriilor sale și către sine, și către familia sa, și către patrie; însă ea nu este de ajuns pentru a satisface toate trebuințele vieții complete, după cum a numit-o un filosof modern. Mai trebuie ca omul să aibă cunoștința exactă a tuturor drepturilor și datoriilor sale, precum și conștiința, convicția intimă și profundă că prin neobservarea și neîndeplinirea lor nu poate fi fericit în viață; trebuie să aibă atât de mult deprinderea de a-și face datoria, încât să și-o facă în mod natural, cu plăcere și fără greutate, să sufere când nu și-ar face-o...”.

Între 1885–1888 este secretar general al Ministerului Instrucțiunii Publice. În acest loc, sub înrăurirea adâncă a unui patriotism luminat a căpătat Haret pregătirea temeinică pentru activitatea viitoare. Și-a îndeplinit mandatul așa cum îi era firea și în acest contact direct, încă tânăr, cu precarele realități naționale, își află originea reformele pentru care a militat și le-a împlinit mai pe urmă.

În anul 1892 este ales membru titular al Academiei Române, iar în 1895 deputat de Ilfov. Între anii 1897–1899 devine, pentru întâia oară, ministru de Instrucție și Culte în guvernul condus de D.A. Sturdza, și aduce legile învățământului secundar, universitar și al celui profesional, punând întregului nostru edificiu școlăresc o temelie sănătoasă și unitară cum nu mai avusese până la el și pentru care a fost considerat, pe bună dreptate, ctitorul învățământului românesc modern, supranumit “Omul școlii”.

Interesant este că Haret a văzut chestiunea învățământului ca o parte a unei probleme mai vaste, cea a stabilității sociale, analogă cu a stabilității sistemului planetar, care-i frământase mintea în tinerețe.

Când, în 1901, vine a doua oară la Ministerul Instrucțiunii, Haret introduce în preocupările sale chestiunea țărănească întreagă și, după cum

în 1884 studiase ca inspector în raportul său problema întreagă a învățământului, acum, la aproape 20 de ani, studiază, într-un raport adresat Majestății-Sale Regelui, legătura strânsă dintre învățământ și problemele mari sociale. Învățământul nu mai e un scop în el însuși, ci un mijloc pentru ridicarea țării, din punct de vedere cultural și economic. Îmbunătățirea învățământului o socotește, astfel, ca o îmbunătățire a stării sociale, mai ales a stării țăranului, unde el vede un izvor de energie, menită să aducă, dacă e bine îndreptată, prefacerile adânci ale țării. Dar să cităm cuvintele sale din raport: "Este admis, și e un adevăr, că țara noastră a realizat în 60 de ani progrese de neînchipuit. Izolată până deunăzi prin situațiunea sa geografică, și mai mult încă prin forța împrejurărilor, ea s-a găsit deodată într-o situațiune de inferioritate incompatibilă cu vigoarea și inteligența poporului său, atunci când a încetat izolarea sa de mai înainte. Energia și succesul cu care ea luptă de atunci pentru a recâștiga timpul pierdut îi vor da, fără îndoială, locul ce merită în lume. Dar trebuie să lucrăm prin toate mijloacele pentru ca momentul acela să sosească cât mai curând.

Păturile de jos ale poporului sunt acelea cari au, cu deosebire, trebuință de solitudinea noastră. Ele sunt acelea cari au beneficiat mai puțin de lucrarea de transformare din ultimele decenii; și aceasta este natural, deoarece mișcarea, venită de sus în jos, are trebuință de timp mai lung până să se comunice masei.

Pentru a lucra asupra masei, nu sunt de ajuns numai mijloacele administrative, nici în genere acele restrânse între limitele unui formalism riguros. Trebuie ca toți aceia cari au o putință cât de mică de a contribui la ridicarea nivelului poporului să-și dea concursul muncii sale, fără tocmeală și fără ezitare.

Corpul didactic, prin numărul cel mare al membrilor săi, prin cultura lor, prin faptul că sunt răspândiți pe toată suprafața țării și până în colțurile ei cele mai depărtate, este chemat în prima linie la această mare operă. Ceea ce lucrează el în școală este, fără îndoială, meritoriu; dar atâta nu ajunge.

Dacă învățătorul lor ar considera rolul său ca terminat, îndată ce a dat strict cantitatea și felul de muncă pentru care este plătit, el ar fi un bun funcționar, dar nu ar merita numele de apostol, cu care se glorifică și nu ar fi un bun patriot. Învățătorul trebuie să învețe și să facă mai buni, nu numai pe copii, dar pe toți cei cari au trebuință să fie instruiți și luminați.

Conduși de aceste vederi și convinși că aducem țării un serviciu de prima ordine, noi ne-am silit să utilizăm activitatea corpului didactic și în afară de școală, punând-o în serviciul luminării poporului și al deșteptării lui la o viață intelectuală, morală și economică mai bună.

La prima vedere, întreprinderea se părea foarte grea. Se părea puțin probabil ca corpul didactic să-și impună de bună voie un adaus de muncă și de răspundere.

Modul plin de vrednicie cum el a răspuns la așteptarea noastră ne dispensează de a mai dovedi cât de netemeinice erau temerile acelea”.

Atunci s-au înființat băncile populare, obștiile, cooperativele sătești, atâtea și atâtea instituții, toate cu scopul să deștepte o viață economică la sate și să îndemne pe țăran să aspire la o viață mai bună.

Dar toate acestea nu erau de ajuns. Pentru ca ridicarea satelor să fie reală, nu era destulă deșteptarea economică, mai trebuia și o viață culturală și morală. Activitatea extrașcolară s-a completat cu școli de adulți, cu cercuri culturale, conferințe populare și șezători sătești, acestea fiind ajutate de publicarea revistei populare *Albina* și de broșurile Societății “Steaua”, toate înființate prin stăruința neobosită a lui Haret. El a făcut enorm de mult pentru școală, pentru biserică și pentru corpul didactic.

A ocupat, pentru a treia oară, postul de ministru în perioada 1907–1910, realizând într-un răstimp atât de scurt ceea ce nu se făcuse în România în jumătate de secol.

Spiru Haret a continuat activitatea strălucită a precursorilor săi din prima jumătate a secolului al XIX-lea (Dinicu și Iordache Golescu, Gheorghe Lazăr și Gheorghe Asachi, Petrache Poenaru etc.), ridicând pe o treaptă superioară ideile și măsurile preconizate de acești ctitori și refor-

matori ai școlii românești.

“Părintele învățământului românesc modern – spune prof. univ. dr. Aurelian Bondrea, în volumul *Perenitatea unei moșteniri* – era condus de ideea că transformarea școlii pe care o pune în serviciul națiunii și, mai ales, la îndemâna poporului, este izvorul ce trebuie să întretină progresul națiunii.

Prodigioasa lui activitate în acest domeniu se caracterizează prin realismul și reformele propuse și aplicate, prin preocuparea de a lega școala de viață, de practică, de a o face să corespundă cât mai bine nivelului de dezvoltare economică și socială a țării, progresului științific și tehnic al vremii, dar și exigențelor intuite cu acuitate ale viitorului țării.

Cunoscând profund realitatea românească, soluțiile moderne, avansate, din alte țări, în special din Europa, Spiru Haret a propus soluții originale în reformarea școlii, fiind inițiatorul unui pachet de legi în domeniul învățământului care a însemnat un pas hotărâtor înainte. Haret s-a dovedit un organizator desăvârșit. *Legea învățământului secundar și superior* (1898) și *Legea învățământului profesional* (1899) sunt expresia unei cunoașteri temeinice a realității sociale românești, un răspuns adevărat revoluționar la nevoile de modernizare profundă a școlii.

În privința școlii secundare, ca și a celei primare, erau promovate cu îndrăzneală și curaj, cu încredere și o temeinică motivație socio-culturală, transformări de anvergură: prin reorganizarea liceului, se realiza trecerea de la liceul unilateral la liceul cu trei secții – clasică, modernă, reală, oferindu-se tineretului perspectiva de a se pregăti temeinic pentru viitorul lui și al țării, angajată în acțiunea de complexă modernizare, cât și pentru a înlesni dezvoltarea personalității tinerilor în acord cu aptitudinile lor. În locul programelor fixe, rigide, care indicau numai materia de învățământ, Haret stabilește ca acestea să aibă o parte introductivă, care să cuprindă orientări asupra metodelor de predare a fiecărui obiect în parte.

Referitor la învățământul superior, prin Legea din 1898 se prevedea: trecerea de la o universitate ale cărei facultăți își desfășurau activitatea sep-

arat, izolat, la o instituție complexă și armonioasă de învățământ superior, adevărat centru cultural al țării, având propria sa personalitate, o autonomie constructivă, conjugată cu necesara integrare într-un sistem național, stimulator și generator de noi valori, în care să se asigure progresul științei, literelor, artelor și să contribuie concomitent la formarea spiritului "public", prin atenția deosebită acordată culturii naționale. Legea inițiată, promovată și aplicată de marele nostru înaintaș consacră pentru universități asumarea fermă, responsabilă, a rolului de înaltă instituție care pregătește tineretul pentru profesiunile de stat și pentru cele libere; cerința ca facultățile de litere, filosofie și științe să formeze cadre didactice pentru școala secundară; constituirea, pe lângă catedre, după caz, a unor laboratoare, seminarii universitare, clinici etc., pentru a asigura îmbinarea instrucției teoretice cu pregătirea practică și cu cea de cercetare științifică; înființarea *Seminarului Pedagogic* la București și la Iași, în scopul completării pregătirii teoretice a viitorilor profesori cu cea de practică pedagogică.

În ce privește învățământul particular instituit pentru a răspunde cererilor unor confesiuni religioase și ale unor minorități naționale, Haret a constatat că în cadrul acestui tip de învățământ se ignora studiul limbii, istoriei și geografiei României. Pentru a elimina asemenea tendințe, a promovat *Legea învățământului particular*, care dispunea controlul asupra școlilor particulare, astfel încât elevii să cunoscă bine limba română și istoria patriei.

În același timp, a sprijinit cercetarea științifică originală, creând condiții pentru afirmarea tinerelor talente atât în știință, cât și în alte domenii ale vieții culturale, încurajând numeroși inventatori, printre ei pe Aurel Vlaicu, care, grație lui, au putut să-și desăvârșească opera.

Despre uriașa activitate a lui Spiru Haret a scris istoricul literar și biograful lui, Gheorghe Adamescu (care i-a fost apropiat colaborator), într-un corpus tipărit, care însumează zece volume masive dedicate exclusiv operei lui Spiru Haret, care începe, de fapt, cu un alt volum ce ar trebui socotit al unsprezecelea, intitulat *Viața și activitatea lui Spiru Haret*.

Din vastele realizări pornite din cugetul și osârdia lui, se cuvin menționate constantele lui preocupări de ordin social. Distribuirea gratuită de cărți copiilor săraci, cantinele școlare, acțiunea extrașcolară a învățătorilor, fondarea *Casei de Economie a Corpului Didactic* (ca să se poată ajuta la nevoie învățătorii și profesorii), *Universitatea Populară*, gândită cu scopul de a răspândi cunoștințele și cultura în rândul poporului, toate au plecat de la el, iar atunci când propunerile au venit din altă parte – dacă erau sănătoase și utile – le-a dat girul autorității lui și s-a zbatut pentru îndeplinirea lor.

Strâns legat de poporul său, Haret scria cu luciditate: “A nu sprijini lupta pentru luminarea poporului, a lucra contra existenței țării, este totuna”.

În 1910 aduce *Legea pentru organizarea teatrelor* și, în același an, propune Parlamentului crearea Comisiei *Istorice a Românilor*, ca să dea extindere cercetărilor și publicării de documente externe și interne privind trecutul patriei. Legea a fost votată.

Dar problema țărănească a fost cea care l-a preocupat în gradul cel mai înalt. La tribuna Parlamentului sau cu condeiul în mână, n-a încetat s-o țină trează în actualitate, însă cei care trebuiau să vadă și să audă n-aveau nici ochi, nici urechi, dar mai ales nici interese.

Ca om politic, Spiru Haret a avut destui adversari. Uneori, în Parlament i se striga în față “Măi, armene!”. Nu de puține ori, Haret l-a apărât pe Garabet Ibrăileanu de loviturile adversarilor lui.

În 1903, Emil Costinescu, ministru de Finanțe, la sugestiile lui Spiru Haret, propune spre dezbateră Parlamentului *Legea Băncilor Populare*, unde țăranul va putea găsi creditele necesare activității lui. Era un început, un prim pas. Și Emil Costinescu va recunoaște: *Ridicarea acestor binefăcătoare instituții trebuie să vină de la d. Spiru Haret, ministrul Instrucțiunii*, iar Constantin Mille, care îi era adversar, mărturisește în Parlament: *că e cea mai mare reformă pentru țăranime și deci pentru țară*.

Haret însă nu se va opri aici, numai la ajutorul material pe care

tăranii îl pot dobândi în munca ogorului, știind că asta nu putea să fie decât un trecător paleativ. El adâncește cauza tărănimii în toată complexitatea ei și o înfățișează clasei politice și opiniei publice, cu toate consecințele grave ce le implică, în broșura *Chestia țărănească*, apărută în 1905.

Dar glasul lui a răsunat în deșert. Avertismențele lui nu au fost receptate de cei care trebuia să ia măsurile corespunzătoare. Și când s-au trezit sub fulgerele lui 1907, care brăzdau orizonturile, era prea târziu.

Spiru Haret era criticat violent că a pregătit răscoala țăranilor și, în fiecare zi, a fost “cinstit” cu câte un epitet: *Instigatorul*, *Omul școalei*, *Omul răscoalei*, și el foarte liniștit, dar și foarte îndurerat a putut să răspundă tuturor, simplu, cu conștiința omului care-și făcuse datoria: *Cele ce se întâmplă acum au fost prezise; evenimentele s-au văzut venind*.

În ședință Camerei Deputaților din 29 februarie 1912 – răspunzând unor întrebări puse de deputatul Ion Miclescu – Petre Carp, care prezida ședința, atingând problema răscoalelor, a indicat aluziv vinovații: “Țăranii uciși de aceia chiar, care le asigurase impunitate când îi timitea la răscoală”, ca apoi reprezentantul conservatorilor să adauge: “Acuzațiunea aceasta nu se îndreaptă în contra întregului partid; nu am probe și nici nu cred că direcțiunea Partidului Liberal să fi instigat la răscoală, dar am convingerea și cred că toți instigatorii erau înscrși în Clubul Partidului Liberal”.

Deputații majoritari, aplaudându-și șeful, au purces să strige simultan, ca la o comandă parcă înțeleși: “Stere! Haret!”.

Haret nu întârzie să riposteze și, în ziarul “Viitorul”, oficios al Partidului Liberal, cu data de sâmbătă 3 martie 1912, își publică răspunsul cu titlul: *Scrisoare deschisă d-lui P. P. Carp, Președinte al Consiliului de Miniștri*, din care spicuim: “...Așa dar, veți ști, Domnul meu, că acuzațiile de instigație, chiar repetate, nici nu mă tulbură, nici nu mă înspăimântă. Vă declar că am instigat și înainte de 1907 și după 1907; că instig și astăzi, atât pe cât pot și voi instiga atât cât voi mai avea zile. Am instigat și voi instiga pentru scoaterea tărănimii din întuneric, neștiință și sărăcie, pentru

scoaterea ei de sub robia cămătarilor, a acelora a căror parte o luați dumneavoastră astăzi, prin încurajarea trusturilor, prin persecutarea băncilor populare și a obștilor sătești. Instig pentru ca masa celor dezmoșteniți de soartă, de vitregia timpurilor și de o oligarhie fără suflet, să se ridice și ei în rândul oamenilor.

Socotesc că vă închipuiți lesne că atunci când am întreprins acțiunea mea, în deplină maturitate a minții mele și cu un fond intelectual care îmi dă dreptul să lucrez după capul meu, știam bine pe cine aveam să supăr și eram bine hotărât a nu le cere părerea asupra celor ce aveam să fac. În aceeași stare de spirit mă găsesc și azi. Declar pentru a zecea oară, că nu retractez, nu reneg și nu regret nici un fapt, nici un rând, nici o iotă, din ce am lucrat, am scris sau am vorbit, în viața mea politică. Voi continua activitatea mea trecută fără nici o altă schimbare, decât că sper s-o pot face și mai rodnică în viitor, grație experienței și autorității ce am dobândit și a conștiinței mai exacte ce am, de forțele și de tactica adversarilor mei.

Cu aceasta sper să contribui, în limita slabelor mele mijloace, să fac să nu mai fie posibilă o nenorocire ca aceea din 1907... Această instigație am făcut-o și o voi continua”.

Profețiile lui s-au adevărat. După 14 ani, Parlamentul României legifera Reforma Agrară.

Teza lui principală, că nu este suficient să se împartă pământul țăranilor, ci trebuie să se asigure ameliorarea culturilor, o agrotehnică superioară, randamente și profituri maxime la hectar, deci intensificarea agriculturii și organizarea valorificării optime a producției, era, fără îndoială, progresistă.

Preocupat în chip stăruitor de îmbunătățirea vieții țăranilor, Spiru Haret a preconizat, conform concepției sale despre societate și civilizație, o ridicare concomitentă – economică, intelectuală și morală – a satelor. Fiind de timpuriu un colaborator al Ministerului Instrucțiunii Publice, apoi secretar general și, în trei rânduri, ministru la același departament, el n-a înțeles să aștepte până ce alți oameni politici vor întreprinde ceva în

favoarea țărănimii, ci s-a hotărât să încerce singur, cu ajutorul școlilor.

Spiru Haret arăta, într-unul din discursurile sale parlamentare: "Cuvântul politică, în sensul lui primitiv și mare, înseamnă mare lucru: afacerile publice. A face ceva politică va să zică a se ocupa de interesele cele mari ale țării..."

Pivotul întregului mecanism elaborat de Spiru Haret pentru propășirea poporului devenea, prin firea lucrurilor, învățătorul. Aceștia au fost mobilizați de Haret într-o mare și complexă acțiune cooperatistă, într-o vastă acțiune de școlarizare și culturalizare a maselor, într-o avântată mișcare cetățenească de promovare a țării.

În 1897, Spiru Haret întemeiază revista de culturalizare pentru săteni "Albina", iar la 1 iunie 1905 apare primul număr al periodicului fondat de el și intitulat "Revista generală a învățământului".

În 1910 îi apare la Paris lucrarea *La Mecanique sociale*, una dintre primele lucrări din Europa care este apreciată că a adus o contribuție la matematizarea sociologiei și care a fost bine primită de revistele de specialitate din străinătate, iar în 1912 – anul morții lui – fondează *Liga Desteptarea*, o organizație social-politică în afara partidelor, pentru "propășirea intelectuală, morală și economică a sătenilor și a muncitorilor din oraș".

Comitetul central al Ligii, cu sediul în București, avea următoarea componentă: Spiru Haret, președinte, doctor I. Cantacuzino și V. G. Mortun, vicepreședinți, Const. G. Ionescu, casier, G. Beiu-Palade și I. I. Teodoru, secretari, iar Gh. Adamescu, Pompiliu Eliade, Petre Gârboviceanu, C. D. Anghel, C. Banu, M. Berceanu, I. Constantinescu-Lucaei, Ilie Niculescu-Dorobantu, N. Niculescu, Emil Petrescu, I. Poenaru-Bordea, Spiridon Popescu, N. Popovici-Lupa, N. N. Săveanu, dr. N. Lupu, I. Nădejde și doctorul V. Sion, membri. Organizația a tipărit o revistă cu titlul "Liga Desteptarea", care a avut ca președinte pe profesorul dr. Ion Cantacuzino, director pe Spiridon Popescu și secretar de redacție pe G. Adamescu. Publicația și-a continuat apariția până în noiembrie 1916, când

războiul și ocuparea Capitalei de către armatele germane au făcut imposibilă viața ei.

Un interes deosebit a manifestat Spiru Haret pentru soarta fraților noștri din sudul Dunării. A înființat și școli primare cărora le-au fost trimiși învățători.

După primul război mondial politicienii români au “uitat” problema și au abandonat-o, iar după cel de-al doilea război mondial a fost dată cu desăvârșire uitării.

Sunt oameni al căror nume, întipărit în epocă prin sigiliul gândului sau al faptei, valorează cât un program, cât un îndemn la acțiune. Spiru Haret este un astfel de om.

Curba vieții lui se înscrie între anii 1851–1912. Opera cuprinde activități numeroase și multilaterale, de om de știință, profesor universitar, publicist de specialitate, organizator, îndrumător și animator de viață obștească: economică, școlară, culturală.

“După Spiru Haret – spune Traian Herseni – există trei grupe de cauze de natură economică (fertilitatea solului, bogățiile naturale, aptitudinile populației pentru comerț și industrie etc.), cauze de natură intelectuală (cum sunt gradul de inteligență, de instrucție, numărul și valoarea instituțiilor culturale) și cauze de natură morală (ca prescripțiile etice, principiile legislative civile, instituția familiei).

Spiru Haret nu concepea progresul uman decât pe temeiuri economice, intelectuale și morale strâns corelate, fiecare din ele având funcții specifice. Civilizația le cuprinde pe toate și înflorește numai dacă ele se dezvoltă împreună, în forme proporționale și ascendente.

Perioada de activitate creatoare a lui Spiru Haret s-a desfășurat pe fondul social al unor mari și tragice frământări, marcate prin răscoala țăranilor din 1888 (la începuturile carierei sale) și răscoala din 1907, spre sfârșitul ei. Spiru Haret a fost constant alături de țăranime, de unde epitetul bine meritat ce i s-a dat încă în decursul vieții, de “om al țăranimii”.

Se cuvine să amintim preocuparea lui Spiru Haret pentru construcții aeronautice, contribuții originale în mecanica cerească și la matematizarea sociologiei. Astfel, la Fondul de Documente "Spiru Haret", a Arhivelor Istorice Centrale București, și care cuprinde 16 dosare cu materiale în cea mai mare parte inedite, găsim ciorna scrisorii adresate de Spiru Haret inginerului Alexandre Gustave Eiffel – cel care a proiectat și construit turnul metalic de la Paris ce-i poartă numele. Aceasta a fost redactată pe data de 4/17 noiembrie 1912. La începutul scrisorii Haret îi scrie lui Eiffel că a citit cu multă atenție studiul lui privind aeroplanul, lucrare care aduce o contribuție importantă la cunoașterea acestei probleme dificile a aviației și care este încă în faza embrionară. Din misivă reiese că nu s-au cunoscut, iar Haret îi împărtășește preocupările și rezultatele unor "experiențe personale" (...) "care ar putea fi utile pentru cercetările d-voastră ulterioare". Pe el l-a preocupat fenomenul curajului "care este cauza unor teribile accidente și este încă puțin studiat". Eiffel îi răspunde imediat la scrisoare. "Am citit cu mult interes scrisoarea d-voastră privind fenomenul pe care l-ați constatat că se produce câteodată asupra Bucureștiului" și pe moment nu-i poate da o altă explicație decât că pare a fi un fenomen local, legat de regimul vântului. Îl roagă, dacă are ocazia, să repete aceste experiențe pe malul mării.

Correspondența n-a mai continuat, nici experiența n-a mai fost reluată, deoarece la numai câteva zile după primirea scrisorii, adică la 17 decembrie 1912, Spiru Haret moare subit.

Referindu-ne la preocupările sale legate de aviație se cuvine să amintim încă o dată că printre cei care l-au ajutat pe Aurel Vlaicu să zboare și să construiască avionul s-a numărat și Spiru Haret. Mărturie ne stă această inedită scrisoare, datată 17 septembrie 1912, în care Aurel Vlaicu îi scrie lui Spiru Haret: "Reîntors în țară după o călătorie făcută în toate centrele de peste munți ale României, unde în măsura puterilor mele am aprins flacăra entuziasmului național, primul meu gând s-a îndreptat spre d-voastră care, atât la primele mele începuturi cât și mai pe urmă, prin

acordarea premiului Academiei, m-ați încurajat și ajutat atât de mult... Fără sprijinul d-voastră drumul îmi era mult mai greu”.

Spiru Haret a reușit nu numai să mărească numărul de școli, să înființeze biblioteci sătești, bănci rurale, dar i-a ajutat cu posturi și burse pe Aurel Vlaicu, Panait Cerna, Octavian Goga, l-a ajutat pe George Enescu să își cumpere vioara Stradivarius și l-a îndemnat pe Al. Vlahuță să scrie *România pitorească*. Și pentru toate aceste acte de cultură, Spiru Haret rămâne în analele neamului românesc.

Se născuse în februarie 1851 și a decedat, la 61 de ani, în 17 decembrie 1912. Nicolae Iorga, în necrologul ce i-l va dedica atunci, încheie așa: “Când însă, din adâncurile, astăzi triste, ale mulțimii care l-a văzut adesea, care s-a mângâiat prin el și a nădăjduit într-ânsul, se va ridica sfielnic la fiecare, dar la toți împreună, puternic și zguduitor – pentru nesimțitori și dușmani – strigătul durerii celei adevărate, acest om de bine care a trăit pentru dreptul și suferința altora, se va mângâia în lumea cea nouă și va înțelege că oboselile care acuma au încetat pentru dânsul, n-au fost în zadar”.

Acad. Gh.Titeica, în *Discursul de Recepție* la Academia Română, referindu-se la viața și activitatea lui Spiru Haret, spunea: “N-am pretenția să fac o biografie completă a lui Haret, nici să deslușesc de aproape uriașa activitate socială desfășurată de el. N-am nici priceperea, nici mai ales putința de a strânge într-o expunere unitară un material așa de vast. De aceea, să-mi dați voie să mă mărginesc numai la câteva puncte esențiale care mi se pare că ar putea să caracterizeze și viața și activitatea lui Haret.

Cu toate că a fost profesor universitar atâta vreme și a avut deci împrejurarea să fie cunoscut de atâtea generații de studenți, cu toate că a fost ministru în atâtea rânduri și a lucrat cu atâția funcționari și colaboratori la opera mare căreia i se consacraseră, totuși Haret n-a fost cunoscut, în intimitatea gândurilor sale, mai de nimeni. Fire în aparență rece, puțin comunicativ, Haret avea o rezervă care nu se potrivea cu obiceiurile noastre de a intra repede și fără discreție în sufletul altora. De aceea, el

nu captiva lumea prin farmecul pe care-l au de obicei promisiunile nesfârșite, dar niciodată ținute ale unora, nici prin vecinicul zâmbet, același pentru toți, al altora. Dragostea puternică a admiratorilor săi nu se adresa persoanei sale, ci autorului unei opere mărețe; lumea îl iubea în faptele sale.

De altfel, la noi, omul care-și face datoria, cum și-a făcut-o Haret, nu ne prea place, nu ne e tocmai simpatic. Obișnuți cum suntem cu deșteptăciunea noastră proverbială, care găsește ușor și mijlocul de abatere de la linia dreaptă și justificarea că această lunecare e calea cea mai bună nu ne prea place omul rigid, care merge drept, sigur și hotărât ca un mecanism, care vine regulat ca o mașină la îndatoririle sale, care se ține de cuvânt și nu amăgește pe nimeni, în viața căruia farmecul neprevăzutului e redus la minimum, la care din contră, totul e cântărit și socotit. Oamenii cu socoteală sunt pretuiți când nu mai sunt; când îi avem însă, nu ne plac, prea ne aduc aminte de felul nostru obișnuit de a lucra, ceea ce nu ne convine, și prea au aerul să sustină că fiecare act al unui individ, oricât de mărunț ar fi el – actul și individul –, atinge, într-o oarecare măsură, interesele societății în care trăiește acel individ.

Iată în ce înțeles Haret nu se bucura de prea multă simpatie, în același înțeles în care văzurăți că și știința matematică nu e simpatică. Prins de preocuparea unor probleme mari și grele, el n-a avut răgazul să studieze meșteșugul care face succesul persoanei ca persoană. El n-avea nici vorba dulce, nici cuvântarea meșteșugită, ci se mărginea să spună simplu, drept și curat cuvântul adevărului izvorât din adâncul sufletului.

Și cu toate acestea, în acest suflet mare, în cute pe care nu le putea vedea oricine, era o simțire caldă, ascunsă parcă de curiozitatea publică. Cine a citit articolul său postum din *Viata românească* despre Inteligența animalelor, cine a văzut testamentul său, a putut constata o față neașteptată a inimii lui Haret”.

Panegiricul publicat la moartea lui Spiru Haret a fost semnat de numeroase nume armenesti, rudele lui apropiate și membrii familiei sale.

Dar cel mai mare omagiu adus memoriei lui este cel al sătenilor din Răcăciuni, care i-au înălțat un bust de bronz de toată frumusețea, dezvelit în prezența membrilor guvernului și a locuitorilor satului și din împrejurimi.

Cât despre ziarele "Epoca" și "Acțiunea", care l-au criticat și l-au ponegрит toată viața, la moartea lui i-au lăudat opera. Iată, între altele, ce scria primul: "Cea mai curată iubire de țară l-a însufletit când a închinat băncilor populare toată munca lui, de pe urma căreia se culeg fecunde rezultate practice de azi", iar în completarea "Epocii", "Acțiunea" va preciza: "Lui i se datorește putința țaranului ca la nevoie să găsească banul necesar pentru munca pământului la băncile populare, care cu drept cuvânt s-ar putea chema băncile omului mare, omului de bine care a fost Spiru Haret".

Pătruns de omenie și stăpânit de cumpăneli în toate actele și deciziile lui, urmărindu-și, peste adversități și antagonisme, peste interesele unora sau desartele ambiții ale altora, marile idealuri care l-au călăuzit în toate cele înfăptuite, a putut să spună cu adevărat, ca în testamentul lui: "Plec din lume cu mulțumirea că nu am pierdut vremea și că mi-am îndeplinit datoriile, atât pe cât puteam să mi le îndeplinesc în împrejurările în care am trăit și în marginea puterilor mele fizice și intelectuale. Aceasta să fie mângâierea acelor care m-au iubit și care vor rămâne după mine".

Așa cum au remarcat peste timp o serie de exegeți ai operei școlare haretiene, aceasta era permanent călăuzită de coordonatele valorii instructiv-educative a învățământului și de permanenta sa concordanță cu viața social-economică a țării, cu interesele ei prezente și viitoare. Întreaga legislație școlară, diversele inițiative organizatorice și instituționale, aveau ca motivație fundamentală, evidentă, afirmată ca atare ori subînțeleasă, principiul potrivit căruia "sistemul școlar al unei țări să fie oglinda fidelă a trebuințelor, aspirațiilor, caracterului național al poporului care o locuiește".

“Pentru a înțelege mai bine, în realele ei dimensiuni istorice – scrie prof.univ.dr. Aurelian Bondrea, președintele *Fundației “România de Măine”*, rectorul *Universității “Spiru Haret”* – opera lui Spiru Haret de legiuitor al învățământului românesc, inițiativele sale de înaltă valoare umanistă și semnificația lor patriotică, este relevantă, și de evidentă actualitate, opinia sa despre școala națională. În concepția marelui ctitor al școlii românești moderne, «existența unui popor nu este asigurată decât atâta timp cât toate elementele lui sunt strâns unite și unirea nu poate fi decât întregul popor, nu se crește și nu se întreține în simțiri comune de iubire de țară și de neam».

O asemenea interogație profund umanistă, de la hotarul dintre secolele al XIX-lea și al XX-lea, oferă nu puține teme de reflecție în preajma secolului al XXI-lea, când un nou tip de modernitate, în raport cu acela din timpul lui Spiru Haret, îndeamnă la confruntarea principiilor cu practica, în lumina idealurilor făuririi României de mâine”.

GARABET IBRĂILEANU

(1871 – 1936)

“Prestigiul enorm, de proporții aproape mitice, dobândit de Ibrăileanu încă din timpul vieții – scrie Mihai Drăgan în volumul *Ibrăileanu* – este rezultatul unei vocații intelectuale și etice cu totul excepționale. În perspectiva vremii, activitatea lui de îndrumător literar, de critic și creator de valori artistice, capătă dimensiuni de o importanță apreciată, devenind un *simbol al tradiției naționale*.

Criticii de azi îi revine îndatorirea de a descifra mai adânc și în planuri mai largi semnificațiile tuturor acțiunilor sale spirituale și de a

statornici explicit, în contemporaneitatea noastră, *permanența* lor. Aceasta este una dintre cele mai vii și mai fecunde, cu toate că, de la un timp încoace, lucrările conducătorului *Vieții Românești* sunt mai mult citite decât *recitite* și *citate*.”

“Era discret și pudic, și contemporanii ne atestă că – scrie H. Sanilevici în *Poporanismul reacționar* – deși mândru în intimitate de originea lui, dată fiind vechimea neamului armenesc, se rușina de numele Garabet. A semnat întotdeauna cu inițiala G. Nu punea nici un preț pe factorul etnic în sens rasial și avea cele mai curate aspirații românești.”

“Într-un rând – mărturisește Mihail Sadoveanu, în *Însemnări ieșene* – a spus zâmbind că e cel mai vechi moldovean dintre noi toți căci strămoșii lui stau aici dinainte de descălecarea Moldovei.”

S-a născut la 23 mai 1871 la Târgu Frumos, unde părinții săi, Teodor și Maria (Marcovici) Ibrăileanu, țineau o prăvălie pe strada principală. La origine era armean, având strămoși îndepărtați în Moldova. În zbuliumata lor istorie armenii au fost înrudiți cu tracii. Hașdeu afirma odată că “limba armeană este un antic dialect tracic”. (*Alfabetul dacilor*, în “*Columna lui Traian*”, 1873).

În 1872 părinții săi se stabilesc la Roman, în casa Varteniei Marcovici. În 1876 îi moare mama, iar la scurt timp și unica soră, Maria, în vârstă de doi ani. “Ea – scria Ibrăileanu în *Amintiri* – a fost demult, foarte demult, și sentimentele mele pentru ea sunt pentru mama mea, pentru o femeie frumoasă, pentru o femeie care a suferit mult de sărăcie, pentru o ființă care n-a avut când să guste viața, pentru cineva care are toată poezia lucrurilor din îndepărtatul trecut”.

Scoala primară o începe la Bacău și o continuă la Roman, remarcându-se ca un elev dotat, “cel mai bun din școală”. După terminarea cursurilor, trece, în septembrie 1883, la Gimnaziul “Roman-Vodă”. Formația intelectuală a viitorului critic începe și se consolidează în liniile ei fundamentale la Liceul “Codreanu” din Bârlad.

Practic, în anul 1889/1890, Ibrăileanu a stat mai mult acasă ca să-și

pregătească bacalaureatul. În iunie 1890 termină cursurile liceale, iar vara o petrece la familia Trancu, la Ivești. În septembrie 1890 susține, la Universitatea din Iași, bacalaureatul, confirmat de Rectorat la 29 septembrie, iar diploma o obține la 28 noiembrie 1890. La 7 octombrie a aceleiași an cere decanului să fie înscris “printre studenții regulați ai Facultății de Litere” din Iași.

Contactul cu Iașiul lui Eminescu și Creangă însemna și apropierea reconfortantă de umbrele și duhul trecutului; pentru restul vieții sale rămânea un punct de sprijin moral acest Iași de altădată, “blajin și poetic”, urbe binecuvântată, “unde s-a recitat de atâtea nopți întregi Eminescu, unde am visat un viitor strălucit, sub stele blânde”; “Ce frumos, ce romantic era pe atunci, iubite amice!”, i se va adresa cu duioșie, peste ani, lui D. D. Pătrășcanu. (cf. “Viața Românească” nr. 1/1910).

La 16 aprilie 1895, Ibrăileanu cere să fie admis la examenul de licență, propunând ca subiect pentru scris *Monadologia lui Leibniz*, iar la oral *Filozofia Renașterii*. Procesul verbal nr. 273 din 22 aprilie 1895, semnat de A. D. Xenopol, C. Leonardescu, Al. Densușianu, A. Vizanti, I. Caragiani, îl declară admis la ambele probe, cu trei bile albe și două roșii, proclamându-l, în același timp, licențiat în “științele istorico-filozofice”.

În perioada 1895–1900 Ibrăileanu adună în volum *Scrieri literare* ale prietenului său, stins din viață, Raicu Ionescu-Rion, iar în 1896 îi apare la editura fraților Samitca din Craiova traducerea romanului *Bel-Ami* de Maupassant, însoțit de o interesantă prefață. Încurajat de succesul ce-l avusese cu articole de critică literară publicate în *Evenimentul literar* și *Lumea nouă*, Ibrăileanu propune editorilor Saraga, la 3 iulie 1897, o ofertă pentru un volum de *Note și impresii*, rămas, din păcate, în stadiu de proiect deoarece colecția în care urma să apară și-a încetat apariția chiar în acel an. (cf. S.Podoleanu, *Un proiect de volum a lui G.Ibrăileanu*, în “Adevărul literar”, mai 1936).

În perioada cât a lucrat alături de Philippide, Ibrăileanu a trecut rig-

uros printr-o mare parte din literatura română, începând cu perioada veche, în care se mișca destul de sigur, cum o probează o scrisoare către Maiorescu din 7 decembrie 1902. Încă înainte de 1900 începe să se documenteze amănunțit pentru *Spiritul critic în literatura românească*.

În 1900 ocupă postul de profesor la Liceul Internat și la Liceul militar din Iași, unde va preda limba română.

Odată cu apariția *Vieții Românești*, în martie 1906, Ibrăileanu va fi absorbit de munca redacțională, lăsând activitatea didactică pe planul secund.

Prestigiul dobândit la catedra liceului, în paginile "Vieții Românești" sau printre scriitorii și intelectualii vremii din Iași și din întreaga țară îl fac pe Ibrăileanu deodată popular. Solitarul din strada Română nr. 4, "supraviețuitor nocturn al marilor ieșeni de altădată" (Ionel Teodoreanu), se acoperi de aureola mitului.

La 1 iunie 1912 Catedra de Istoria literaturii române moderne de la Facultatea de Litere și Filozofie devine vacantă. Comisia formată din Philippide, Xenopol, Răscanu și Bărbulescu îl recomandă pe Ibrăileanu să ocupe, fără concurs, postul de profesor de Istoria Literaturii Moderne și Estetică Literară. Impedimentul era că articolul 80 din Legea învățământului prevedea un stagiu de trei ani după doctorat, dar se apela la articolul 81 care avea în vedere, pentru o hotărâre echitabilă, "personalitatea științifică a candidatului", recomandată cu căldură și generozitate unică de istoricul A. D. Xenopol: "Dl. G. Ibrăileanu nu are nevoie de diplomă de doctor pentru a deveni profesor, deoarece această diplomă dă poate strălucirea științei d-sale, dar nu o documentează și nici nu o întemeiază; d-sa este calificat pentru profesoratul la Universitate prin toată cariera d-sale de până acum; d-sa este un om pe deplin matur, pe deplin petrecut în toată viața lui în studiile de literatură, de limba română și care și-a făcut probele prin suplinirea sa, cea atât de strălucită, a catedrei de Istoria literaturii române și Estetică literară... – precum și prin numeroasele sale articole publicate în deosebite reviste și mai ales în marea revistă "Viața Românească", precum

și prin cele trei volume ieșite până acum din pana d-sale (Scriitori și curente, 1909, Spiritul critic în cultura românească, 1909 și Opera literară a d-lui Vlahuță, 1912), mai ales prin eminenta sa lucrare Spiritul critic..., scriere pe care nu ne sfiim a o pune în rândurile celor mai eminente producții ale gândului”.

Studiul *Opera lui Vlahuță* (1912) a servit ca lucrare de doctorat a lui G. Ibrăileanu. Criticul G. Călinescu, în *Istoria Literaturii Române*, referindu-se la această lucrare, scria: “Cartea e de un mare interes, fiindcă ea schițează în introducere estetica lui Ibrăileanu, restul slujind ca o demonstrație didactică”.

În 1901 Ibrăileanu se căsătorește cu fiica preotului Gh. Carp, Elena, născută în 1873, licențiată a Universității din Iași, secția științelor fizico-naturale. În 1902 se naște unicul său copil, Maricica.

La 1 martie 1906 apare primul număr al revistei “Viața Românească”, având ca director pentru partea literară pe C. Stere, iar pentru cea științifică pe Paul Bujor, care se retrage în 1907, pe copertă apărând numele savantului dr. I. Cantacuzino. Secretar de redacție era Ibrăileanu. El va gândi revista și-i va da fiecărui număr structura proprie până în cele mai mici amănunte.

Ce a însemnat în viața lui Ibrăileanu publicația ieșeană? Împreună cu Catedra de Istoria Literaturii Române Moderne de la Universitate, slujită cu devotament până în pragul morții, aceasta reprezintă însăși existența sa așezată sub semnul veșniciei, biruinta reflecției și a creației asupra vieții obișnuite a omului, sfâșiat de melancolii ancestrale, de maladii incurabile, de obsesii și spaime existențiale.

“Toti memorialiștii «Vieții Românești» – scrie Mihai Drăgan – sunt unanimi în a recunoaște rolul uriaș jucat de Ibrăileanu în apariția fiecărui număr al revistei (de la 1906 până în 1930) și în statornicirea unei orientări literare și științifice de înaltă intelectualitate. Criticul nu era numai animatorul pasionat al acestei grupări, ci și omul de întinsă cultură, de neobișnuit și inepuizabil farmec personal care a reușit, în chipul cel mai natural posi-

bil – noi, cei de azi, de-a dreptul misterios – să imprime coeziune într-o mare diversitate de spirite, să le obișnuiască pe nesimțite să gândească sistematic și să manifeste într-un mod unitar, fapt ce va fixa o direcție de cugetare în cultura noastră”. “Prin G.Ibrăileanu – nota cu dreptate Demostene Botez – prin spiritul lui care a dominat la conducerea acestei reviste, «Viața Românească» a putut însemna în cultura românească o școală de educație spirituală, de umanitate, de civilizație, de rațiune, de anumită atitudine socială, de comprehensiune”.

“Viața Românească” a fost o înaltă tribună a literaturii și culturii naționale, cea mai prestigioasă publicație apărută la noi după 1900. În paginile ei, cât a fost condusă de Ibrăileanu (1906–1930), au fost lansati, s-au afirmat pe deplin sau au colaborat cu intermitență scriitori cu structuri diferite, mulți dintre ei valori de prim rang ale literaturii noastre: Hogaș, D. D. Pătrășcanu, I. I. Mironescu, D. Botez, O. Cazimir, H. Papadat-Bengescu, G. Topârceanu, Al. A. Philippide, Ionel și Al. Teodoreanu, Lucia Mantu, Mihai Ralea, Octav Botez, Izabela Sadoveanu, H.Y. Stahl, Mihai Codreanu, Spiridon Popescu, Brătescu-Voinești, Mihail Sadoveanu, Nicu Gane, Șt. O. Iosif, O. Goga, I. Agârbiceanu, E. Lovinescu, T. Arghezi, Ion Minulescu, D. Anghel, Alice Călugăru, Gheorghe din Moldova, Gala Galaction, Delavrancea, O. Carp, V. Eftimiu, Elena Farago, Jean Bart, Vlahuță, Coșbuc, N. D. Cocea, H. Sanielevici, Ion Pilat, Lucian Blaga, T. Vianu, I. Barbu, Liviu Rebreanu, Paul Zarifopol, Matei I. Caragiale, Gib I. Mihăescu, Panait Istrati, Cezar Petrescu, Felix Aderca, N. Davidescu, Gh. Bogdan-Duică, Adrian Maniu, Luca I. Caragiale și mulți alții, ca să nu mai amintim numele unor colaboratori prestigioși ai sectorului științific al revistei. “Cei care au răsunit coral în «Viața Românească», ascultați de o țară și de un timp, au fost odată numai și aceasta s-a datorat în primul rând lui Ibrăileanu.

După 1920 intelectualii veneau la Iași ca spre o Mecca a omeniei și a spiritului critic românesc. Ibrăileanu, inimitabil *spiritus rector* celor mulți un profet în care natura concentrase într-o sinteză perfectă înțelepciunea

unei minți cuprinzătoare, visteriile unui suflet deosebit și văpaia pasiunii unui romantic de stirpe eminesciană, profund românească.

Numeroase alte exemple, cunoscute din amintirile despre "Viața Românească" și conducătorul ei sau din corespondența adresată lui și deja publicată, confirmă un adevăr vehiculat de toată lumea: solitarul de la Iași era un magnet care atrăgea spiritele spre cetatea sacră a lui Eminescu și Creangă.

Ibrăileanu se bucura de un prestigiu enorm și datorită activității sale didactice de la Universitate. Ca membru al Senatului, era consultat în diferite probleme, opinia lui obiectivă având întotdeauna greutate. Cei mai tineri îl înconjurau cu evlavie, iar criticul, cu o generozitate impresionantă, îi ajuta.

Studentii îl ascultau la cursuri transfigurați, pătrunși de un adânc respect pentru profesorul ce le vorbea cu nonșalanța omului capabil să-și pună, fără teamă, întrebări, să-și răspundă, plin de vervă, cu toate argumentele posibile, construind în fața auditorilor, cu o dialectică scăpărătoare, cu modulații calde, născătoare de pasiuni, o prelegere plină de farmec la care ei înșiși aveau impresia că participă.

La toate acestea se adaugă prezența lui publicistică tot mai intensă, ca nerv polemic, în paginile "Vieții Românești" și, de câteva ori, în "Adevărul literar și artistic". În 1920 editează volumul *Note și impresii* (în memoria prietenului Raicu Ionescu-Rion), marcând o etapă nouă și decisivă în evoluția criticii sale. Urmează apoi broșura *După război* (1921), alcătuită din articole de orientare din "Însemnări literare", apoi două noi studii succesive ale *Spiritului critic în cultura românească* (1922), *Scriitori români și străini* (1926) și, ceva mai târziu, în 1930, *Studii literare* (ed. a II-a, 1931) și ediția a II-a din *Scriitori și curente*. Plănuia să scoată, după cum se vede din însemnările manuscrise, două volume intitulate *Campanii*, în care urma să adune polemicile din "Viața Românească", de la rubrica "Miscellanea".

I-a fost dat lui Ibrăileanu ca în anii cei mai grei ai vieții sale să se

dedice integral studiului poeziei lui Eminescu, pasiunea sa literară de tinerețe și dintotdeauna. Un destin paradoxal făcea astfel ca sufletul eminescian al criticului să se exileze într-o existență imaginară în care conștiința sa să-și păstreze nealterată luciditatea ca o biruintă superbă asupra "unui organism învins de natură" (*Privind viața*).

Din anul 1927, când Ion Minulescu, director general în Ministerul Cultelor și Artelor, îi adresa, în numele ministrului Al.Lepedatu, invitația de a întocmi o editie selectivă a poeziilor lui Eminescu (Cf. Gr.Botez și M.Bordeianu, *I.Minulescu și editarea clasicilor români*, în *Cronica*, nr. 10, din 16 aprilie 1966), Ibrăileanu se retrage într-o izolare aproape totală. Cercetările sale se cristalizează mai întâi în câteva minuțioase studii despre edițiile de până atunci ale poeziilor lui Eminescu.

Acela care a controlat, după indicațiile minuțioase ale lui Ibrăileanu, mai multe din manuscrisele eminesciene, aflate la Academie, a fost filologul Al.Rosetti (cf. *Scrisori către Ibrăileanu*, inedite, Fond citat). La începutul lui august 1928 acesta vine la Iași ca să-i propună criticului, din partea Editurii "Cultura națională", *editarea operelor lui Eminescu* (altceva decât ediția solicitată de Minulescu). Negăsindu-l la Iași, îi adresează o scrisoare la Mănăstirea Văratec unde Ibrăileanu se afla, în care îi scria: "Dacă D-voastră nu vreți să vă angajați să editați operele complete (ale lui Eminescu), "Cultura" e dispusă să încheie un angajament cu D-voastră pentru *poezii*, cu condiția ca D-voastră să acceptați să supravegheați editarea restului operei, îngrijită de alt editor, ales de D-voastră" (Scrisoare din 7 august 1928, inedită, Fond citat). La 13 iunie 1929 i se trimite un proiect de contract, dar Ibrăileanu întocmește o ofertă cu detalii amănunțite și interesante pentru ediția ce ar fi vrut s-o elaboreze.

Ceea ce a reușit să realizeze, luptându-se cu boala ce-l măcina rapid, a fost ediția din 1930, fără note și variante, însoțită doar de o prefață-sinteză. Ediția de lux, căreia îi făcuse, în șpalt, aproape toate corecturile (multe se păstrează), a apărut la Editura "Ramuri" abia în anul 1941.

O comisie compusă din Dimitrie Gusti, președinte, Octavian Goga,

Liviu Rebreanu, I. A. Basarabescu, G. Topârceanu, Ion Minulescu, Victor Eftimiu, N. Crainic, M. Codreanu, laureați ai Premiului Național, C. Rădulescu-Motru, din partea Academiei Române și Caton Theodorian, delegat al Societății Scriitorilor Români, întrunindu-se în ziua de 30 iunie 1933 la Ministerul Instrucțiunii, îi decernă cu zece voturi Premiul Național de proză în valoare de 100.000 de lei din partea Fundației pentru Literatură și Artă: “primește, iubite domnule coleg Ibrăileanu – în telegrafia Dimitrie Gusti –, cele mai vii felicitări și calde urări de sănătate”. (*Decernarea premiilor naționale de literatură*, în “România literară” din 8 iulie 1933, p.4).

Presimțindu-și sfârșitul apropiat, Ibrăileanu a cunoscut, după 1930, stări de crudă anxietate. Retras în sine, criticul mai trăia doar amăgindu-se cu amintirile – “o muzică ce vine de undeva de dincolo de orizont” (*Privind viața*).

La Universitate mergea rar, iar la “Viața Românească” nu mai lucra, practic, din 1930, lăsând răspunderea pe seama lui Mihai Ralea. La 1 ianuarie 1933 trece oficial direcția revistei, mutată la București, lui Mihai Ralea și G.Călinescu, făcând un bilanț în articolul *După 27 de ani*.

Deși grav bolnav, pentru a evita discuțiile de la Universitate privitoare la concediile sale medicale, Ibrăileanu venea, cu intermitente, la cursuri. În anul universitar 1933–1934 predă *Epoca Eminescu*. Celor din urmă studenți ai săi – cum își amintește prof. univ. dr. I. D. Lăudat – criticul le apărea ca o figură fantomatică, imaterială, desprinsă parcă din lumi de vis. Stătea la catedră, înfășurat în pelerina-i neagră, și vorbea despre poet cu vocea unui antic înțelept. De fapt profesorul, cu cele din urmă eforturi, își re trăia trecutul romantic, încercând să se elibereze pentru câteva momente de obsesia înfricoșătoare a morții. “Să nu murim fără activitate; fă repede ceea ce poți, nu întârzia”, e un gând al său din această perioadă (apud Radu Negru, *Ibrăileanu* – inedit, în *Ateneu*, nr. 3, 1966). Din martie 1934, simțindu-se tot mai rău, nu mai venea la cursuri, luându-și adio de la catedra pe care o slujise cu atâta dăruire și pasiune.

La 6 aprilie este internat, în stare gravă, în Sanatoriul Diaconeselor

din București. Prietenii, ca și altădată, se vor afla în jurul său. Întruniți la 30 de ani de la absolvire, foștii elevi de la Liceul Internat îl omagiază, trimițându-i, la 27 mai 1934, o epistolă redactată de I. I. Mironescu, medicul și scriitorul, personaj pitoresc al cercului *Vieții Românești*. Scrisoarea e de o vibrație ce se cuvenea îndreptată numai spre un mare *profesor* ca Ibrăileanu: “După treizeci de ani de la absolvirea Liceului Internat, elevii din acele vremuri ne-am mai adunat o dată, aici la școala noastră, unde cu deosebită dragoste și duioșie ne-am adus aminte și de D-voastră.

Cu sinceră și adâncă părere de rău, că suferința v-a împiedicat să luați parte la această epocală întâlnire în viața noastră, vă rugăm, scumpul și atât de iubitul nostru profesor de altădată, să primiți din partea noastră dorința unei însănătoșiri cât mai grabnice și adâncă noastră mahnire, că plecăm iarăși pentru cine știe câtă vreme, fără să fi avut bucuria de-a vă fi avut măcar câteva clipe-n mijlocul nostru... ca altădată!” (*Scrisoare*, inedită, Fond citat).

După 11 noiembrie 1934 părăsește spitalul și se întoarce la Iași. Din când în când lua câte o birjă și revedea orașul cu vestigiile tercutului, plimbându-și privirile obosite pe străzile ce-i aduceau poate în imaginație, aievea, pe Eminescu și Creangă. Ibrăileanu, slăbit, obsedat de boală, își lua adio de la urbea în care înălțase, cu pasiune și inteligentă, o columnă de bronz a literaturii noastre, revista *Viața Românească*.

La 26 octombrie 1935 este internat din nou la Sanatoriul Diaconeselor. Nu era prieten al lui Ibrăileanu care să nu-l fi vizitat la sanatoriu. Constanța Marino-Moscu, Izabela Sadoveanu, D. I. Suchianu, dr. N. Lupu, I. Botez, Gala Galaction, Laurențiu Preutescu, Eugen Crăciun, Mihail Sadoveanu, Tudor Vianu, Al. Rosetti i-au ținut în ceasuri grele de urât.

Desigur, nu condescendența prietenilor, care-și dădeau osteneala să-l întrețină, îl menținea în viață. Singur citea neconținut, era la curent cu literatura și dădea sugestii de studii, având o curiozitate de copil față de orice eveniment. “Imobilizat în pat – scria C. Marino-Moscu – cu puterile

sleite, Ibrăileanu rămânea totuși în postura intelectuală în care a stat toată viața, și anume cu tot sufletul lui cel doritor de a afla, cu tot sufletul lui aplecat spre viitor”.

“Își permitea din când în când să glumească. – scrie M. Sevastos, în *Amintiri...*— Declara că nu reușise niciodată să învețe limba germană, că regreta a nu fi fost la petreceri, a nu fi dansat, a nu fi iubit îndeajuns. “Căci viața ne-a fost dată să fie trăită”. Spunea câte unuia: “M-au uitat prietenii... Sunt ocupați; ce să-și piardă vremea cu un bolnav”.

Curând însă clădirea șubredă a trupului avea să se surpe de roaderea neclintită a bolii. Suportase o intervenție chirurgicală și medicii așteptau să se întărească pentru a-l opera din nou. Prevăzându-și sfârșitul, profesorul se pregăti pentru ultimul act. A cerut familiei ca după ce va muri să fie înfășurat în cearșafuri multe și închis imediat în sicriu. Nimeni să nu se apropie de corpul lui. Să nu i se țină discursuri la înmormântare și să nu i se aducă flori. Să fie grabnic incinerat. “Bătrânețea e carne veche, e inestetică, e impură – scrisese. E o rușine, căci este restul unui organism învins de natură. Boala când nu-i acută și trecătoare e aceeași deteriorare, aceeași rușine, o bătrânețe prematură! Iar moartea, definitivă victorie a naturii asupra omului, este suprema rușine”.

A trecut în neființă în noaptea de 10 spre 11 martie 1936, la ora 11 și jumătate. Nu împlinise 65 de ani. Dimineata, corpul învelit în giulgiuri și introdus în cosciug, așa cum ceruse el, a fost depus în capela sanatoriu-lui. Ion Botez, delegat al Universității din Iași, a adus la îndeplinire ultimele dorinți ale decedatului.

Lui Ibrăileanu i se cântă un sfert de oră andantele din *Simfonia pastorală* (a șasea) a lui Beethoven. Era chiar placa din discoteca lui cu *Scena la pârâu* care-i evocase în glas de păsări și susur de izvoare bucuria dispersiunii în cosmos sub imensitatea clopotului celest.

Au fost de față: Cristea Ibrăileanu (văr), Constantin Teohary și Radu Carp (cumnați), Zoe Ibrăileanu, Maria și Gh. Agavrioloaie, colonelul Carp (cumnat) cu soția, M. Carp, maior Crapeleanu cu soția, Veronica Carp,

Rodica Teohary (rude), apoi: profesorii Ion Botez, Emil Diaconescu, Petre Bogdan, Petre Andrei și Mihai Ralea, H.Sanielevici cu soția, Gr. Trancu-Iași, dr. P. Cazacu, Constantin Kirilescu, profesor Al.Valeriu, N. G. Lupu cu soția, dr. N. Lupu, Costache Lupu, deputat, Marin Simionescu-Râmnicăneanu, D. D. Pătrășcanu cu soția sa, H. Streitman, Demostene Botez, Cezar Petrescu, Al. A. Philippide, Ury Benador, N. D. Cocea, dr. Iulia Mironescu, M. Sevastos, Lucia Costin și Lizica Pandrea, Olga Mavrodineanu, G. Lesnea, maiorul Sadoveanu cu soția, librarul M. Iliescu, Henriette Yvonne Stahl, Octav Dessila, Emil Ocneanu, F. Dima, Nina Arbore, Eugen Crăciun, Fr. Rainer, I. Al. Brătescu-Voinești, Aureliu Weiss etc. (M. Grindea, "Incinerarea lui G. Ibrăileanu", în "Dimineata", din 14 martie 1936, p.3).

Presa întreagă a consemnat dispariția criticului G. Ibrăileanu. Au semnat materiale N. Iorga, Octav Botez, Mihai Ralea, Mihail Sadoveanu, G. Călinescu, Constantin Stere și alții.

Activitatea de critic literar a lui G.Ibrăileanu este extrem de variată. Ca militant nemijlocit pe scena literară, criticul a fost mereu prezent în toate rubricile de critică, note, Miscellanea, care apăreau în "Viața Românească". Și-a formulat opiniile în legătură cu principalele probleme și opere din literatura epocii, a polemizat pe rând cu junimiștii, cu semănătoriștii, cu moderniștii, cu "Sburătorul", revista lui E.Lovinescu etc.

G. Ibrăileanu a avut o contribuție din cele mai importante la dezvoltarea esteticii și criticii literare românești. "cetitorul – spune Ibrăileanu – preferând o anumită literatură, gustă și alte *feluri* de literatură, desigur cu mai puțin entuziasm; iar criticii, adică cititorii cei mai depersonalizați ori mai «comprehensivi» gustă tot felul de literatură, deși chiar și ei au preferințe, făcând și ei parte din categorii sociale temperamentale etc".

"Ideologul literar și mentorul «Vietii Românești» – spune G. Ivașcu – este acela care formulează rotund și teoria specificului național în literatură, idee atât de frecventă în epocă, agitată demagogic de semănătoriști, dar care-și așteaptă o fundamentare teoretică. Ea a constituit una din pre-

ocupările principale ale lui Ibrăileanu care, după ce și-a aplicat ideea în cel dintâi studiu mai amplu al său, *Spiritul critic în cultura românească* (1909), a revenit asupra ei, cu delimitări și completări teoretice. Studiul reprezintă și cea dintâi încercare de analiză în planul istoric a formării și dezvoltării culturii românești, luând poziție implicit și față de teoria maioresciană a «formelor fără fond».”

“Conceput astfel, specificul național – scrie E. Lovinescu în *Istoria literaturii române contemporane* – a fost opus naționalismului sămănătorist. Pretuind însușirile naționale ale poporului român și căutând nota specifică a spiritului său reflectat în operele literare, Ibrăileanu, dimpotrivă, a apreciat cultura și geniul creator al celorlalte popoare fără urmă de șovinism și fără nici un fel de prejudecată etnicistă. Fără ca argumentarea teoriei sale să însemne – cum a fost acuzat de unii adversari literari – strămutarea problemei specificului național din planul etnicului în cel al esteticului, Ibrăileanu a demonstrat, în spiritul tradiției ideologice pașoptiste, gradul de valabilitate al unei opere literare, nu folosind în principal sau exclusiv criteriul specificului național, ci, în cadrul criticii realiste, ținând seama și de această coordonată majoră”. E ceea ce l-a călăuzit atunci când a făcut considerații inedite asupra raporturilor dintre opera unor scriitori și curente din epocă (*Scriitori și curente*, 1909), când, studiind pe Creangă, a descoperit realismul basmelor sale (în volumul *Note și impresii*, 1920), iar în cazul Caragiale, a făcut atât de subtilele considerații asupra numelor proprii din opera marelui satiric; în același timp, în domeniul literaturii universale, când a scris pagini remarcabile asupra unor opere din Tolstoi, Turgheniev sau Anatol France (în volumul *Scriitori români și străini*, 1926).

Ibrăileanu a dat literaturii române și un roman original prin capacitatea autorului de fină analiză psihologică, de introspecție în universul interior. Opera de subliniere a unei experiențe literare exercitată mai ales în câmpul criticii. *Adela* (1935) este romanul unui intelectual mai vârstnic macerat de incertitudini în fața tinerei femei iubite și paralizat ca un alba-

tros de propriile-i aripi, de multă cazuistică și autoanaliză. Romanul e completat, în planul reflecției filozofice, de o culegere de aforisme intitulate semnificativ *Privind viața*.

Prin întreaga lui activitate, Garabet Ibrăileanu poate fi considerat primul mare critic modern al literaturii române. Nimeni până la Ibrăileanu n-a studiat mai aprofundat raportul dintre cultura și literatura română preocupat de trasarea perspectivelor de dezvoltare ale creației literare românești. Articolele lui din broșura *După război*, apărută în 1921, dezbăteau cu pertinentă cauzele așa-zisei inferiorități – relative – a literaturii române față de marile literaturi europene, demonstrând salturile prin care, în numai 120 de ani, a ajuns pe pragul maturității de la care îi sunt deschise perspectivele operelor de dimensiune universală. Avântul literaturii române după primul război mondial confirmă întrutotul previziunile.

Trăsăturile lui curbe, osoase, nasul coroiat, vulturesc, arcadele sprâncenelor puternice dovedeau o constituție fermă, nu bicisnică. Ochii câprui, mari, iscoditori zvâcneau din firidele lor ca aceia ai uliilor. Agerimea de spirit, febră interioară, sete de cunoaștere și disociație.

“Deși proveniența armeană a lui Ibrăileanu este indiscutabilă – spune criticul Al.Piru – totuși printr-o conviețuire de generații în mijlocul nostru, prin tendințele, ca și prin aspirațiile lui, el e român. Tipice sunt la el, ca și la Hogaș și Sadoveanu, regresivitatea către viața elementară arhaică, către un alt tip de civilizație, opus celui mercantil, în cadrul naturii feerice. Fără să fi fost vânător, Ibrăileanu iubea și el organic “țara de dincolo de negură”. Vara el fugea de complicația vană a orașului și se înfunda în munți, pentru a trăi patriarhal și a se îmbăta de freamătul pădurii, toamna rățăcește vesperal spre Copou sau, furișându-și pelerina faustică printre ruinele Iașului, suspină romantic pe zidurile părăsite ale cetății.

Inteligența îi era rece, analitică, fără să ajungă direct la țintă, din cauza spiritului de observație și autoobservației exagerate. De aceea el se adaptează greu la împrejurările vieții de toate zilele, fiind adaptabil superi-

or doar în lumea ideilor lui.

Ibrăileanu are o mare capacitate de plăcere, vibrând în fața amănunțului semnificativ, ca și în fața întregului. Dar și o mare capacitate de durere, înțelegând ca nimeni altul micimea omului, neantul și zădărnicia. Pesimist pentru el însuși, e optimist numai pentru umanitate. “Pesimismul este iubirea arzătoare de viață și tânguirea că ea nu ne dă destule plăceri, ori că nu i le poate storce îndeștul și că isprăvește odată...”, scrie el cu amărăciune. Ibrăileanu nu e un sentimental melancolic și sceptic, ci un pasionat.

În fine, mândria morală e nota ultimă a acestui aristocrat al spiritului. Disprețul lui e atât de nobil, încât nu poate jigni pe rival, nici o urmă de ură mărunță, vanitate sau orgoliu personal la el. Nimeni nu s-a simțit mic în prezența lui Ibrăileanu. Era atât de delicat în raporturile lui cu semenii, încât, pudic, se înconjură de ziduri, vietuind noaptea și primind vizite după miezul nopții. Groaza de a fi văzut mort i-a fost atât de mare, încât – după hotărârea lui – a fost înfășurat în giulgiu și înșchis numaidecât în sicriu. Focul n-a lăsat din rămășițele lui pământeste decât un pumn de cenușă transportat și înhumat de soția lui la Iași. Amintirea omului renăștea însă din cenușă, eternă, ca pasărea Phoenix.

Despre G.Ibrăileanu s-a scris foarte mult. G. Călinescu însă consideră că cele două lucrări ale criticului Al.Piru *Viata lui G.Ibrăileanu* și *Opera lui G.Ibrăileanu*, “sunt cele mai serioase, bine informate, cu o urmărire sobră a izvoarelor, cu o așezare atentă în timp și spațiu, cu o interpretare ideologică impecabilă și evitarea anecdotei joase sau a interpretării artificiale și stridente...”.

În ședința din 28 octombrie 1948 (președinte – Traian Săvulescu), Mihail Sadoveanu dă citire propunerii Academiei Române, adresată onorabilului plen, ca nume de oameni unanim recunoscuți ca valori permanente ale științei, literelor și artelor poporului nostru, să fie declarați, în chip excepțional, membri de onoare post mortem ai Academiei Române, legând astfel, și pe această cale, ce a fost sănătos în trecut cu prezentul și viitorul

patriei: Mihai Eminescu, Ion Creangă, I. L. Caragiale, C. Dobrogeanu-Gherea, Al. Vlahuță, Șt. Luchian, Teodor Neculuță, Ion Păun Pinciu, I. Andreescu, dr. Bagdasar, Aurel Vlaicu, dr. Șt. Stâncă, G. Ibrăileanu, Al. Sahia. Se păstrează câteva momente de reculegere, după care plenul își dă unanim azeziunea”. (Analele Academiei, 1948–1949, 1950, p.137-138).

MIHAIL JORA

(1891 – 1971)

“...Muzica, cea mai nobilă și mai luminoasă artă – spunea Mihail Jora – care înlătură, zâmbind, orice atingere necurată”.

S-a născut în orașul Roman, la 2/14 august 1891. Compozitor, dirijor, academician, profesor universitar la București, descindea pe linie maternă dintr-o veche familie armenească, stabilită de multă vreme în Moldova. Din aceeași familie s-a ridicat și Paul Ciuntu, fratele mamei (unchiul lui Mihail Jora), compozitor, pianist, dirijor, profesor deosebit de

apreciat la vremea sa, aptitudini pe care le regăsim și la Mihail Jora.

Tatăl, Vasile Jora, se trăgea din străvechi familii moldovenești de comandanți de oștire, dregători, cărturari, dintre care antecesorii săi cei mai apropiați, tatăl și bunicul, luaseră parte, alături de marile personalități ale secolului trecut (Mihail Kogălniceanu, Vasile Alecsandri, Vasile Conta, Costache Negri) la principalele evenimente istorice ale timpului.

Vasile Jora, slujbaş timp îndelungat în administrația monopoliilor de stat, s-a căsătorit, în 1890, cu Elena Ciuntu. Un suflet cucernic și pur, a cărui distincție crea în casa unde a copilărit compozitorul ceea ce se poate numi o atmosferă “de artă”. Vasile Jora a pretuit cum se cuvine și a încurajat chiar încercările soției sale de a afla refugiu, printre atâtea preocupări ale vieții de familie și societate, în muzică. Elena Ciuntu urmasa cu câțiva maestri străini aflați în țară studii de cânt și pian, pe care le desăvârșise la Dresda, împreună cu sora sa, Sofia, elevă și ea a Conservatorului, și cu o altă soră, Virginia, care, după Dresda, studiasse artele plastice la München, ca să se atașeze, după înapoierea în țară, cnaclului “Tinerimea artistică”, în ale căror expoziții a figurat, în mai multe rânduri.

Primele două clase primare Mihail Jora le-a urmat în satul Domnești și la Focșani, ultimele două în particular, cu examenul trecut la Iași. În toamna anului 1901 este înscris la Liceul Internat, o renumită școală pentru rolul avut, de-a lungul anilor, în formarea multor personalități de valoare ale științei și culturii românești. “Pentru copilul învățat cu orizontul larg al satelor sau orașelor moldovenești – scria George Sbârcea, în volumul *Mihail Jora* – și libertatea neîngrădită de opreliști prea multe din casa părintească, cei șapte ani petrecuți la Iași, ca elev supus rigorilor disciplinei și unei raze de mișcare reduse, au echivalat cu un fel de captivitate, dureroasă și greu de suportat, în pofida câtorva dascăli deosebiți, ca Vasile Bogrea, Calistrat Hogaș și Garabet Ibrăileanu. Datorită senzației acute cu privațiuni de libertate avea să ia copilul o limpede conștiință de sine, apropiindu-se tot mai hotărât de preocupările muzicale”.

În 1909 termină liceul și, conform dorinței părinților, în special a tatălui, se înscrie la cursurile Facultății de Drept a Universității din Iași. Dacă până atunci dorința de a se consacra în întregime muzicii nu se putea încă preciza, întâlnirea de la Sinaia cu George Enescu, de care avea să-l lege apoi o adâncă și trainică prietenie, i-a rotunjit-o într-o hotărâre durabilă ce nu se mai putea clinti. Ea fusese hrănită și de exemplul unchiului său, Paul Ciuntu. Absolvent cu calificativul suprem, *Magna Cum Laude*, al Conservatorului din Leipzig, el se afirmase peste hotare ca pianist virtuoz și ocupase funcții însemnate în învățământul muzical din câteva institute superioare din Germania. Ca dirijor la operă, făcea turnee cu ansambluri de calitate și, datorită pregătirii sale artistice serioase, se clasase primul dintre cei 150 de candidați la ocuparea unei catedre vacante la Conservatorul din Köln. Când însă i s-a cerut să renunțe la cetățenia română pentru a o lua pe cea germană, a preferat să se întoarcă în țară – “cea mai frumoasă din câte sunt” –, deși nu-și făcea iluzii asupra greutăților pe care avea să le întâmpine în piroteala ce caracteriza viața muzicală de la noi în acea epocă. Mănat de idealismul ce l-a animat o viață întreagă, el a acceptat, în 1903, după retragerea lui Eduard Wachmann, conducerea Conservatorului din București, funcție în care n-a mai rămas însă decât două săptămâni, dându-și demisia din cauza numirii nereglementare a unor persoane fără pregătire artistică în comisiile de examinare a elevilor. Renunțând astfel la dorința de a contribui la sistematizarea învățământului muzical din România și de a îmbogăți, prin activitatea sa, mișcarea artistică bucureșteană, Paul Ciuntu s-a înapoiat în Germania, susținând concerte ca pianist și dirijând concerte simfonice, corale și reprezentații de operă în centrele muzicale unde numele său era prețuit și constituia o atracție permanentă pentru melomani. Cvartetul său cu pian a fost socotit de criticii muzicali germani “opera unui muzician îndemânatic”, atât pentru ritmica lui însufletită, cât și pentru abilitatea contrapunctică din ultima parte. Deprins să privească și să considere viața numai în mijlocul celor care îi erau dragi, s-a stabilit în cele din urmă definitiv la București începând din

anul 1910, fiind profesor la pian principal la Conservator până în 1918, anul morții sale, răstimp în care, cu exigenta ce-i era proprie, a îndrumat pe viitorii pianiști, împrietenindu-se și colaborând cu George Enescu și Dimitrie Popovici-Bayreuth la reforma concepțiilor educației muzicale în țara noastră (“Universul literar”, București XLV, nr. 38, închinat memoriei lui Paul Ciuntu și ziarul “L’Independence Roumaine”, 18/31 martie 1903).

Cu toate dezamăgirile avute ca muzician și deși cunoștea bine viața chinuită de lipsuri a artiștilor români, care lăsaseră în el o mare amărăciune, Paul Ciuntu a căutat, cu ocazia rarelor lui vacanțe petrecute la țară, să aprindă imaginația nepotului său de soră, orientându-l spre “arta nepipăită a sunetelor”, cu lipsa oricărei rezerve în entuziasmul său pentru satisfacțiile spirituale prilejuite de muzică. Îi cânta piese de Schumann și Brahms, pentru ca, în vara anului 1908, să-l surprindă cu executarea unei nocturne de Gabriel Fauré, sfătuindu-l să studieze muzica “chiar la izvoarele ei”, în Germania. Era firesc ca aceste ore de comuniune spirituală, însoțite de dezlănțuiri pasionale în favoarea muzicii, pe care o socotea singura forță capabilă să reziste măcinării timpului, să atragă după sine dorința lui Mihail Jora de a deveni compozitor.

Fără să se despartă de studiile juridice, pe care avea să le ducă până la licența obținută în 1912, Mihail Jora a folosit anii de universitate spre a-și continua inițierea muzicală din nevoia lărgirii cunoștințelor sale. La vârsta de 20 de ani făcuse progrese nu numai în domeniul tehnicii pianului, ci și în al expresiei, cântând cu virtuozitate preludii și fugi de Bach, sonate de Mozart și Beethoven, piese de Schumann, Liszt și Brahms. Paralel cu studiile de pian, s-a înscris și la Conservator. Între anii 1909–1911 a urmat clasa de teorie și solfegiu a profesoarei de etnie armeană Sofia Teodoreanu. În toamna anului 1911 s-a înscris la cursul de armonie al lui Alexandru Zirra.

Problema alegerii unui drum în viață era hotărâtoare pentru tânărul Jora. Dar cu argumente pe care i le dicta intuiția, el a obținut, în sfârșit, chiar în toamna anului 1912, încuviințarea mamei sale de a studia muzica.

Ea avea să-și însotească fiul la Leipzig, spre a-i asigura acolo, în cele mai bune condiții, o educație artistică superioară.

Venise cu o scrisoare de recomandare, adresată de unchiul Paul Ciuntu pianistului și pedagogului de renume european Robert Teichmüller.

Studiile de la Leipzig ale tânărului Mihail Jora au durat până la sfârșitul verii anului 1914. Cele ce i se păruseră la început încâlcite și greoaie se lămurau acum și deveneau explicite, pentru că absorbea muzica, deși conștiința lui nu se putea resemna de a fi numai compozitor și pianist. Voia să cunoască totul, să asimileze totul și, după exemplul lui George Enescu, să realizeze idealul artistului complex și complet care îmbrățișează toate aspectele muzicii într-o singură personalitate.

“Chemat la începutul anului 1915 – scrie George Sbârcea – să-și îndeplinească obligația militară, Mihail Jora, om de o strictă doctrină a onoarei și datoriei, a refuzat să facă uz de miopia sa avansată pentru a se eschiva de ea. A găsit că, în condițiile date, ar fi nedemn să fie trimis la școala de ofițeri de administrație, care însemna privilegiul de a nu merge pe front în cazul intrării României în conflict. A cerut deci să ia parte la o pregătire militară completă, devenind astfel elev al școlii de ofițeri de infanterie, care funcționa la București, într-un complex de clădiri vechi în Dealul Spirii; făcea parte dintr-o specie de om foarte rară, aceea care, stăruitoarea cercetare a conștiinței proprii, asociată cu efortul de a înțelege tot ce se întâmplă în jur, dorește să ia parte la viața timpului său și a oamenilor lui, până la ultimele margini ale puterilor fizice și sufletești.”

Cu gradul de sublocotenent, Mihail Jora a luat parte, în cadrul unei unități a regimentului de infanterie Fălticeni, la această primă etapă a războiului de reîntregire a neamului. În seara zilei de 13 octombrie 1916 a fost rănit și internat la Spitalul Sfântul Spiridon din Iași. Unul dintre cei veniți să-l vadă a fost chiar George Enescu.

Izolată dureros de viața oamenilor teferi, care puteau să continue lupta și chiar să nutrească proiecte de viitor, Jora a petrecut luni întregi la Botoșani și Bârlad, într-o convalescență mereu amenințată de revenirea

infecției.

În februarie 1919, după căsătorie, Mihail Jora s-a stabilit la București, unde locuiește, fără întrerupere, într-o casă de pe strada Silivestru nr. 16. La data venirii în Capitală, el se bucura de oarecare stimă în rândurile muzicienilor tineri; Premiul "George Enescu", suita sa laureată, programată de Enescu însuși la Iași, studiile urmate cu maeștri de seamă la Conservatorul din Leipzig și, nu în ultimul rând, vestea stoicismului cu care suportase un chin prelungit ani de zile, îi precedaseră sosirea.

Viața muzicală a Capitalei de atunci era menținută de Orchestra Ministerului Instrucțiunii Publice, întemeiată de Dimitrie Dinicu, recitalurile și concertele lui George Enescu, precum și de concertele date de societatea corală "Carmen", condusă de D. G. Kiriac.

"... Nu arareori se întâlnesc în saloanele noastre așa-ziși amatori de muzică, cari discută cu aprindere felurite probleme muzicale, hotărând că Enescu nu știe să scrie muzică sau că Wagner face prea mult zgomot. Toate curentele muzicale sunt, dragă Doamne, cunoscute, făcând hotărâte aprecieri personale auzite de la alții. Orișice timidă încercare din partea ta, muzician de meserie, de a-ți spune cuvântul sau a restabili adevărul, e respinsă cu autoritate și dispreț de amatorul nostru de muzică, care a auzit și cunoaște tot ce s-a produs până acum în domeniul acestei arte" (conf. Mihail Jora, *Amintiri de muzică*, ziarul "Timpul", iulie 1937).

În concertele simfonice din primele luni ale anului 1919, numele lui a figurat de câteva ori printre dirijorii orchestrei Ministerului Instrucțiunii Publice.

Mihail Jora a fost unul dintre principalii animatori ai culturii muzicale bucureștene, cu toată tinerețea și lipsa de experiență și cu toate că o nouă recidivă a infecției pretinde îngrijiri speciale și o perioadă mai lungă de repaus. În 1919 pleacă la Paris pentru a-și îmbogăți cunoștințele și măiestria profesională în favoarea artei românești, ale cărei aspecte complexe îl preocupau permanent.

În vârstă de 35 de ani, cu o bogată activitate de creație și interpretare, prețuită de către profesioniști și cunoscută publicului, Mihail Jora este nevoit să-și câștige existența din lectii particulare, de armonie și contrapunct, ceea ce, după efortul unor ore lungi, care cereau, pe lângă pricepere, o răbdare fără limită, îl făcea nervos și necomunicativ.

Orchestra Națională Radio a fost înființată în 1928, iar din 1932 a început concertele publice, fiind una din primele orchestre radio din Europa. Fondatorul său, compozitorul Mihail Jora, a intuit necesitatea organizării unei stagiuni simfonice durabile, care să ofere creații muzicale clasice, romantice, pre-clasice și moderne. Printr-un efort extraordinar, la numai o lună după inaugurarea postului național de radio, la 30 noiembrie 1928, a inaugurat și dirijat prima stagiune radio live pentru concert simfonice.

Orchestra Națională Radio s-a impus în viața artistică a țării prin profilul său, dedicat unui auditoriu practic nelimitat de o sală de concert. Și-a înțeles perfect, prin conducătorii artistici, misiunea, întreținând o vie pulsație muzicală, punând la dispoziția melomanilor partituri celebre și prime audiții din creația universală și românească, în tălmăcirea unor șefi de orchestră și soliști renumiți.

Momente speciale în istoria orchestrei pot fi considerate colaborările cu dirijori și soliști iluștri: Mihail Jora, Alfred Alessandrescu, Theodor Rogalski, Ionel Perlea, Constantin Silvestri, Horia Andreescu, Serge Baudo, Iosif Conta, Aaron Copland, Gheorghe Costin, Emanuel Elenescu, Lawrence Foster, Ilarion Ionescu-Galați, Wang Jin, Paul Kletzki, Kurt Masur, Cristian Mandeal și mulți alții.

Mihail Jora era conștient de utilitatea activității sale, “în ceasurile grele ale renașterii artei românești”. Simfonia sa a fost prezentată în primă audiere chiar în anul compunerii ei, sub bagheta lui George Enescu, în concertul din seara zilei de 28 noiembrie 1937 al Filarmonicii din București, în sala Ateneului Român. Această Simfonie i-a adus, în 1938, Marele Premiu “C. Hamangi” al Academiei Române.

Discernământul său și recunoașterea sigură a valorii artistice a unei opere muzicale îi aduseseră, în 1934, numirea în calitate de consilier muzical al Editurii Fundațiilor Regale pentru Literatură și Artă.

Mihail Jora a desfășurat o bogată și prestigioasă activitate publicistică. O culegere din articole publicate de el în ziarul "Timpul" a apărut în editura Muzicală a Uniunii Compozitorilor din România, intitulată *Momente muzicale*, 1968. 304 pp.

Nu se poate reface drumul în artă al lui Mihail Jora fără a aminti despre activitatea sa pedagogică. Dorința și capacitatea lui de a îndruma și de a transmite tineretului fiorul căutării de perfecțiune nu le-au secăt deceniile petrecute de el la catedră. Bun cunoscător atât al meșteșugului cât și al artei universale și naționale, cu multiplele lor rădăcini în trecut, el a sprijinit și a provocat cu luciditate numeroasele ramificații ale orientărilor viitorilor muzicieni din tulpina robustă a pregătirii profesionale.

"... A fi studiat cu Jora – spune fostul său elev Pascal Bentoiu – trece în ochii tuturor drept o garanție. Poate că secretul cel mai prețios al acestui învățământ este faptul că maestrul a știut, ca nimeni altul, să practice o adevărată maieutică a spiritelor, să-l facă pe fiecare să devină el însuși, să-și găsească adevărurile sale interioare și drumul propriu. Maestrul a avut întotdeauna respectul inițiativelor învățăcelului, iar critica sa blândă și severă totodată știa să-l facă pe tânărul entuziast să se rușineze de neajunsurile sale, dar și să-și capete încrederea în forțele sale".

Ceea ce pare să fi urmărit în mod constant, între 1929–1962, cât timp a fost titular de catedră, iar mai târziu profesor consultant la Conservatorul din București, pe care l-a condus și în calitate de director între anii 1941 și 1947, era dezvoltarea sincerității și a originalității expresiei, afirmarea caracteristicilor personale ale discipolilor.

În acțiunea sa pedagogică, Mihail Jora dorea să descopere în elevii săi misterul personalității, ca să-l poată ajuta să înflorească liber. Fiind un pedagog de factură nouă, care învăluie cu o privire rece orice știință ruptă de viață, convins de inutilitatea lecțiilor care nu dezvăluie ceva din fru-

mușetea și bogăția lumii reale, a pledat neconținut pentru valoarea pedagogică a experienței vii, singura capabilă să facă din posesorul cunoștințelor speciale un om complet, având o înțelegere umanistă a universului. Mânați tineretul spre dorința de cultură, spunea el, dar lăsați-l să se bucure de viață, de “farmecul și rodul sănătos al naturii”, care “vor revărsa mai mult câștig în sufletul lui decât atâtea examene caraghioase sau fără de folos” (cf. Mihail Jora, *Examene*, ziarul “Timpul”, iunie 1937).

Dându-și seama că *inter arma*, rolul artei de mediator între spirit și viață, între conștiință și faptă încetează, el s-a angajat cu toate puterile în acțiunea de a menține Conservatorul din București – în fruntea căruia a fost chemat în ajunul intrării țării în război – departe de atmosfera agitată și otrăvită de ură a conflictului, fără a-i bănuși încă durata și toate implicațiile, refuzând să lase în voia valurilor o instituție de cultură, care avea nevoie în acei ani de un conducător experimentat, abil și aureolat, de prestigiul energiei sale. Conservatorul a putut să-și păstreze, într-o oarecare măsură, autonomia, iar învățământul muzical să se mențină fără modificări esențiale, apelându-se la “atemporalitatea” artei.

Adevărul este că Jora n-a pierdut nicicând prilejul, în anii războiului, de a strecura în lecțiile sale aluzii la întâmplările actuale, exprimându-se în parabole și comparații ce se puteau lesne asimila prezentului. A fost un gest semnificativ și chiar ostentativ primirea de către el a lui Ludovic Feldman, ca elev particular al său, într-o epocă de discriminare rasială și de generală suspiciune. Intervențiile lui temerare în interesul muzicienilor prigoșiți din motive de origine etnică au făcut încă o dată din artistul Jora un om de acțiune, simbolul încurajator al umanității artistului creator.

Elevii lui Mihail Jora au fost: Dinu Lipatti, Paul Constantinescu, Liviu Rusu, Constantin Silvestri, Ion Dumitrescu, Gheorghe Dumitrescu, Constantin Bugeanu, Constantin Palade, Alfred Mendelssohn, Hilda Jerea, Ludovic Feldman, Dinu Stelian, Valentin Gheorghiu, Nicolae Boboc, Mihai Brediceanu, Vinicius Grefiens, Mircea Basarab, Pascal Bentoiu, Theodor Grigoriu, Ștefan Mangoianu, Miriam Marbé, Dan Constantinescu,

Doru Popovici, Felicia Donceanu, Nicolae Coman și Alexandru Hrisandi.

La 53 de ani, câți avea în 1944, inventivitatea creatoare a lui Mihail Jora își înălța suflul cu același elan ca în prima sa tinerețe, dar la un grad mai înalt de intensitate emotivă și meșteșug artistic.

“Nu există vreo lucrare a mea, până mai anii trecuți – mărturisea Mihail Jora la vârsta de 60 de ani – care să nu cuprindă măcar câteva măsuri scrise la Tescani. Multe le-am început acolo, multe le-am încheiat în liniștea, în limpezimea văzduhului de acolo...”

“Printr-o voință ascunsă – scrie George Sbârcea – care durează de o viață întreagă, Jora nu s-a mulțumit numai să-și făurească un limbaj propriu, dar a creat liedul modern și baletul românesc, pe care le-a înnoit fără întrerupere, chiar la vârsta ce se învecinează firesc cu conceptul de odihnă și de sterilitate a fanteziei. Artistul acesta nu cunoaște însă odihna, vointa sa de plenitudine s-a păstrat intactă. Nu erau sfârșite aceste rânduri despre viața și opera lui, când l-am vizitat la sanatoriul de la Otopeni, unde își trata bronhiile dilatate; am simțit, cu acest prilej, cât este de supărat el pe boală și pe insuficiențele fiziologice «care îi răpesc zadarnic timpul»! Fiindcă n-a fost zi și n-a fost nici oră în existența lui, așa cum nu sunt nici azi, după ce a intrat în al patrulea sfert de veac al vieții sale, în care el să nu fi simțit ispita de a-și încredința gândurile și emoțiile portativului. Numai delicatețea lui de om de lume l-a ferit de a-și arăta neliniștea și neastâmpărul celor din apropiere. I-a trebuit multă stăpânire de sine spre a-și realiza proiectele, fără graba pe care a disprețuit-o totdeauna, militând cu ceea ce săvârșea pentru progresul continuu al muzicii, dar ferindu-se de aerul că ar vrea cumva să dea «manifeste», sau că ar intenționa să-și impună altora convingerile, experiențele, gusturile proprii.

Cu toate acestea, lucrările sale au surprins și au fost pentru mulți dintre confrăți și elevii săi dacă nu un model, în orice caz un stimulent de creație, de aflare a unor forțe mereu noi și inepuizabile din propria lor sensibilitate. Exemplul acesta personal a fost neobișnuit de activ pe tărâmul creației de lied sau, cum îi plăcea lui Jora să-i spună, *cântec*.”

În lieduri, în simfonii, în suite, în muzica de cameră instrumentală și în baletele lui Jora stăruie aspectele variate ale muzicii noastre populare. Nu folclorismul ostentativ, ci distilarea lui în scopul de a asigura iazurilor lui o și mai mare concentrare, ascuțirea simțirii care culege căldura într-un singur focar spre a o putea reda și mai dogorătoare.

Mihail Jora a trudit fără preget pentru gloria muzicii naționale și universale, pentru a continua, cu mijloace proprii și inedite, moștenirea lui George Enescu, pentru afirmarea pe plan mondial a culturii muzicale românești.

Mărturie stă creația sa muzicală, începută în 1914 și încheiată în ajunul trecerii în neființă în anul 1971: *Cinci lieduri pe texte germane*; *Suita în re pentru orchestră mare*, premiată în 1915 cu Premiul I onorific "George Enescu" și executată, în prima auditiie, la Iași, în 1917, sub bagheta lui George Enescu; *Mica suită pentru vioară și pian* (executată integral în prima auditiie, la București în 1940, de violonistul Sandu Albu, acompaniat de compozitor); *Poveste indică. Poem simfonic cu solo tenor* (executată în prima auditiie de orchestra Filarmonicii la București, în 1920, sub conducerea compozitorului); *Priveliști moldovenesti. Suită simfonică* (executată în prima auditiie de orchestra Filarmonicii din București, sub bagheta lui George Enescu, în 1924); *Trei coruri mixte* (Moșul, Slutul, Toaca), executate în prima auditiie integrală de corul "Cântarea României", la București, în 1925; *Joux pour ma Dame. Suită pentru pian* (executată în prima auditiie, la București, în 1925, de pianistul Filip Lazăr și prima compoziție a lui Mihail Jora publicată de o editură străină: "Universal" din Viena); *Mars evreiesc*, pentru pian (executat în prima auditiie de pianista Muza Ghermani-Ciomac, la București în 1925, publicată tot de editura "Universal" din Viena. În forma orchestrată, piesa s-a prezentat în 1927, într-un concert al orchestrei Filarmonicii din București, sub conducerea dirijorului francez Henri Morin); *Cvartet de coarde nr. I* (executat în prima auditiie de Cvartetul Theodorescu, la Radio București, în 1929. Publicat de editura Salabert din Paris în 1932); *La piață. Tablou coregrafic* (prezentat

în premieră pe scena Operei Române din București, sub conducerea lui Alfred Alessandrescu, în 1931); *Cinci cântece pe versuri de Octavian Goga* (1930); *Sase cântece și o rumbă, pentru orchestră mică* (executate în prima auditiie la Radio București, în 1932, sub bagheta compozitorului); *Patru coruri mixte* (1934); *Sase cântece pe versuri de George Bacovia* (1936); *Patru cântece pe versuri de Tudor Arghezi* (1936); *Simfonia în do* (executată în prima auditiie de orchestra Filarmonicii din București, în 1937, sub bagheta lui George Enescu); *Două cântece pe versuri de Al. O. Teodoreanu și Un cântec pe versuri de Emanoil Ciomac* (1938); *Demoazele Măriuța. Balet în trei tablouri* (prezentat în premieră absolută pe scena Operei Române din București, la 5 octombrie 1942, sub conducerea compozitorului); *Patru cântece pe versuri de Ion Pilat* (1941); *Sonatina pentru pian* (1941); *Variațiuni pentru pian, pe o temă de Schumann* (1942); *Trei cântece pe versuri de Vasile Voiculescu* (1944); *Curtea veche. Balet în două tablouri* (1948); *Poze și Pozne. Suită pentru pian, I* (1948); *Patru cântece pe versuri de Tudor Arghezi* (1948); *Burlesca pentru orchestră mare* (executată în prima auditiie de Orchestra Cinematografiei, 1949); *Patru cântece pe versuri de Lucian Blaga* (1949); *Trei cântece pe versuri de George Lesnea* (1949); *Opt cântece pe versuri de Zaharia Stancu* (1950); *Cinci cântece pe versuri de Mariana Dumitrescu* (1950); *Sonata pentru violă și pian* (1951); *Cinci cântece pe versuri de Mihai Eminescu* (1952); *Trei cântece pe versuri de Tudor Arghezi* (1952); *Când strugurii se coc. Balet în trei tablouri* (prezentat în premieră absolută pe scena Teatrului C.C.S. din București în stagiunea 1957/1958); *Trei cântece pe versuri de Rainer Maria Rilke* (1954); *Balada pentru bariton, cor și orchestră, pe versuri de Mariana Dumitrescu* (executată în prima auditiie de Orchestra simfonică Radio, sub bagheta lui Constantin Silvestri, solist vocal Octav Enigărescu, Corul Radio, 1956); *Sase cântece pe versuri de Mariana Dumitrescu* (1956); *Întoarcerea din adâncuri. Balet în trei acte*, pe un libret de Mariana Dumitrescu (prezentat în premieră absolută pe scena teatrului de Operă și Balet, în mai 1965, în

regia lui Oleg Danovski); *Cinci cântece pe versuri de Mariana Dumitrescu* (1959); *Poze și Pozne, suită pentru pian, II* (1959); *13 preludii pentru pian* (1960); *Patru cântece pe versuri de Mariana Dumitrescu* (1960); *Sonatina pentru pian* (1961); *Cinci cântece pe versuri de Mariana Dumitrescu* (1961); *Sonata pentru vioară și pian* (1962); *Șapte cântece pe versuri de Mariana Dumitrescu* (1962); *Poze și Pozne, suită pentru pian, III* (1963); *Șase cântece pe versuri de Mariana Dumitrescu* (1963); *Trei cântece pe versuri de Marcel Breslașu* (1963); *Hanul Dulcineea. Comedie coregrafică în trei tablouri pe un libret de Mariana Dumitrescu* (1966); *Cvartet de coarde nr. 2* (1966); *Cinci cântece pe versuri de Mariana Dumitrescu* (1967); *Trei cântece și un studiu pentru pian cu voce, pe versuri de Mariana Dumitrescu* (1968).

Drept recunoștință, după trecerea în neființă a maestrului Mihail Jora, s-a creat Fundația "Mihail Jora" care acordă premii anuale pentru interpreții de lieduri, iar în cadrul Radiodifuziunii Române o Sală de concerte îi poartă numele.

Mihail Jora rămâne în istoria culturii românești ca acela care a ctitorit și a dus până la desăvârșire două direcții ale creației muzicale: liedul vocal și baletul.

La Centenarul nașterii compozitorului revista "Ararat" scria: "Împlinirea a o sută de ani de la nașterea ilustrului compozitor și muzician Mihail Jora a fost marcată de o suită de manifestări sub formă de simpozioane, conferințe, concursuri muzicale etc. În cadrul unui simpozion de muzicologie, în aula Uniunii Compozitorilor și Muzicologilor din România au evocat marea personalitate a lui Mihail Jora compozitorii și muzicologii Pascal Benteoiu, Theodor Grigoriu, Dan Constantinescu, George Sbârcea. dr.Vasile Tomescu, Elena Zottoviceanu, Eugen Pricopie, Octavian Lazăr Cosma, Mitiță Dumitrescu, Carmen Petra Basacopol, Ilinca Dumitrescu, Grigore Constantinescu, Ada Brumaru, Doru Popovici, Georg Wilhem Berger, Tanța Diaconescu, Ruxandra Arzoiu. Doamna Lizette Georgescu-

Manissalian a vorbit despre "Procesul de interpretare a liedului lui Mihail Jora".

Fundația "Mihail Jora" și Uniunea Criticilor, Redactorilor și Realizatorilor Muzicali din România, în colaborare cu Academia de Muzică din București, au organizat un concurs național de interpretare muzicală pentru disciplinele pian și canto-lied. Juriul a fost prezidat de d-na Lizette Georgescu-Manissalian. Printre premianții concursului s-a numărat și Gabriela Nazarian-Tomescu, studentă în anul II la Conservatorul "George Enescu" din Iași, care a primit premiul III la disciplina canto-lied.

Seria manifestărilor dedicate aniversării Centenarului Nașterii lui Mihail Jora a fost încheiată de adunarea Comunității Armeane din București, care s-a desfășurat la Biblioteca Armeană. Au fost de față personalități ale vieții muzicale din Capitală, numeroși iubitori de muzică, armeni și români.

Personalitatea lui Mihail Jora, una dintre cele mai reprezentative figuri ale muzicii românești, a fost evocată pe larg de Meliné Poladian. Apoi maestrul coregraf Mitiță Dumitrescu, unul din făuritorii de seamă ai baletelor scrise de Jora pe scenele românești, a spus, printre altele: "Pronunțând numele acestui ilustru compozitor simt emoția împlinirii mele și a celebrei coregrafe Florica Capsali în dansul de caracter, în stilul cel mai românesc, datorită scrierilor muzicale ale lui Jora. Dansul de caracter românesc, șlefuit, a ajuns la rangul de dans universal".

Apreciatul simfonist Theodor Grigoriu, aducând omagiul său profesorului Mihail Jora, căruia i-a fost elev, a spus că a avut mândria de a ucenici la două celebrități de spiță armeană: Jora și Hacıaturian, la acesta din urmă făcând aspirantură. Vorbitorul a subliniat existența unor corelații între cei doi mari creatori. Și Jora și Hacıaturian au fost mari poeți ai armoniei. Poetica lor muzicală presupune o cultură a muzicii universale, dar prin puterea lor de caracter, ambii au știut să îmbine poezia autohtonă cu muzica pe care au creat-o. Creația de balet a ambilor compozitori, cu

nuante exotice orientale, cuprinde lucrări coregrafice de mare răsunet, adevărate triumfuri ale baletului universal. Doamna Lizette Georgescu-Manissalian, cunoscută ca o mare interpretă a liedurilor lui Jora, a afirmat că locul acestuia se află printre primii creatori care au pus piatra fundamentală a cântecului-lied românesc cult. Apoi a evocat câteva momente din viața compozitorului, creionând imaginea unui creator intransigent, de mare profesionalitate, veșnic în harță cu mediocritatea.

În final, Grigore Constantinescu, muzicolog, unul din întemeietorii Fundației “Mihail Jora”, a mărturisit că numele marelui compozitor, al cărui centenar îl aniversează toți iubitorii de muzică, împodobește o instituție de suflet, asemeni unui nume de domnitor... “Numele lui Jora reprezintă un reper istoric, partea de noblete a poporului nostru. E de ajuns să spunem că în cadrul slujirii acestui nume, o fetiță de opt ani a descifrat cu limpezimi uimitoare muzica lui Jora, iar o grădiniță de copii din Capitală și-a adjudecat drept nume *Poze și Pozne*, titlul unei suite de cântece pentru copii semnate de ilustrul compozitor”.

În ce privește trăsăturile armenesti ce apar în creația lui Mihail Jora nu trebuie omis mediul social și intelectual în care s-a format compozitorul și în care se numărau, pe lângă numeroase mari personalități românești, și valoroși muzicieni de origine armeană: fiicele lui Gavril Musicescu: Sofia Teodoreanu, profesoara lui de teorie și solfegii de la Conservatorul din Iași, Florica Musicescu, Emanoil Ciomac – de care a fost legat printr-o prietenie de o viață, Garabet Ibrăileanu – fostul său profesor de la Liceul Internat din Iași.

“Dar ce poate fi mai «specific armenesti» – scrie, în «Ararat», Meliné Poladian – decât înseși fizionomia și figura lui Mihail Jora, dominată de nasul acela puternic reliefat, care dădea un caracter autoritar profilului său, și însufletită de ochi mari și negri, sclipind de vervă și inteligență, dar impresionând și prin expresivitatea lor în momentele de visare, duioșie, meditație, melancolie?”

Deosebit de sugestiv este, în acest sens, portretul pe care, cu talentul

ce o caracteriza, i l-a făcut Cella Delavrancea: “Toate lucrările lui Jora îi seamănă. Cu nasul în vânt, și cu mâinile lui fine, cu privirea de tăciune și cu părul răzvrătit, vulcanic, Jora se impune de îndată ce apare, prin chiar prezența sa. El nu îngăduie vulgaritatea, nu permite decât frumosul și dreptatea. Spiritual, el iubește veselia, pentru că este o armă împotriva îngâmării. Liric în entuziasmul său, este curajos în păreri. Sincer, pentru că este prea viu ca să-și ticluiască atitudinile, pășește cu capul sus pe calea sa, zdrobind buruienile, nepăsător la spini, gata de atac atunci când este vorba de un prieten lipsit de apărare”.

Mihail Jora aparține în mod incontestabil – ca și unchiul său Paul Ciuntu, de altfel – muzicii și culturii românești, în care s-a format, pe care le-a slujit cu toată priceperea și cu tot devotamentul de care era capabil, reprezentându-le cu strălucire.

VIRGIL MADGEARU

(1887 – 1940)

Profesorul Virgil Madgearu a fost o personalitate de vastă cultură economică, care în perioada interbelică a ocupat un loc important în viața social-politică și științifică a României. Erudit om de știință, el a creat o școală economică originală, teoretică și practică, ale cărei părți pozitive se cuvine să le relevăm cu toată obiectivitatea, pentru că reprezintă o componentă importantă a patrimoniului științei economice și a culturii românești.

Personalitate multilaterală, complexă, dinamică și contradictorie, Virgil Madgearu s-a afirmat deopotrivă ca profesor, cercetător, publicist și organizator. Învățământul economic universitar, și îndeosebi predarea economiei naționale și a economiei politice în general, s-a ridicat prin activitatea lui la un nivel superior.

Virgil Madgearu s-a născut la Galați la 14 octombrie (stil vechi) 1887. Numele complet de botez: Traian-Virgil (actul de naștere nr. 1674 din 14 decembrie 1887, conf. Arhivele Statului Galați). Este fiul lui Nica Madgearu, cunoscut comerciant din Galați, de etnie armeană.

A urmat cursul primar și Liceul "Vasile Alecsandri" din Galați, fiind fruntaș la învățătură, note maxime, în ultimul an, obținând la economie politică și drept. Încă din liceu se remarcă prin tenacitate și putere de muncă, manifestând un deosebit interes pentru problemele sociale și economice. În 1907 a trecut cu succes examenul de bacalaureat.

A continuat studiile în Germania, la Universitatea din Leipzig, unde, sub conducerea profesorului Karl Bücher, a studiat științele economice, care se predau, în acea vreme, în cadrul facultății de filozofie. În vara anului 1911 a susținut examenul de doctorat în științe economice și financiare cu lucrarea *Zur Industriellen Entwicklung Rumäniens* (Cu privire la dezvoltarea industrială a României).

A fost singurul student român, dintre cei care au studiat în Germania în acea perioadă, care a obținut nota maximă ce se putea lua în învățământul superior german *Summa Cum Laude*.

O influență firească asupra lui Virgil Madgearu a exercitat-o conducătorul său științific K. Bücher (1847–1930), economist, istoric al economiei naționale și statistician, reprezentant al noii școli istorice.

Despre această perioadă, iată ce povestește Dimitrie Gusti, în revista *Sociologia Românească*, iulie–septembrie, 1942, p.551: "Într-una din vizitele la profesorii mei din Leipzig, ce făcuseră parte din Comisia mea de doctorat și cu care rămăsesem în raporturi de prietenie, era, în 1908, Karl Bücher. M-a luat de braț și m-a dus să-mi arate ultimele transformări ce

făcuse la celebra bibliotecă și sală de lectură a seminarului al cărui director era... Deodată, cum intră în marea sală de lectură, se oprește și-mi indică un loc ocupat de un tânăr student, pe care nu-l cunosteam, ce avea în față un vraf de cărți: «Er ist ein Landsmann von Ihneu, sehr tüchtig und heipt Madgearu...» (E un concetățean al dvs., foarte silitor și se numește Madgearu) și spre uimirea mea, ca o dovadă de apreciere deosebită, K. Bücher se îndreaptă spre dânsul pentru a mi-l recomanda. Așa l-am cunoscut pe Virgil Madgearu. Mi l-a recomandat personal K. Bücher, ca pe un element de valoare. Numai cine a cunoscut pe acest profesor sever, puțin comunicativ și rece, numai acela poate să-și dea seama ce a însemnat gestul de atenție și apreciere al prof. K. Bücher pentru V. Madgearu”.

Terminându-și studiile la Leipzig, V. Madgearu a fost trimis la Londra, unde, în decurs de un an, frecventează cursurile universitare audiind îndeosebi prelegeri de științe social-economice, învață limba engleză, lucrează la Biblioteca “British Museum” și face practică într-una din băncile londoneze, ceea ce, pe lângă completarea cunoștințelor de specialitate, îi va facilita mai târziu familiarizarea cu literatura economică engleză și americană, cât și orientarea sa, de competență recunoscută, în problemele de teorie și tehnică financiar-bancară.

Întors în țară, Virgil Madgearu ocupă prima sa slujbă, în 1912, ca șef de serviciu la noua instituție înființată pe atunci *Casa Centrală a meseriilor și asigurărilor muncitorilor* din București. Aici el ajunge, în scurtă vreme, să se impună prin temeinice cunoștințe și pregătire științifică, dar și prin tenacitate și entuziasm. Devine, în scurtă vreme, redactorul șef al publicației pe care o edita această instituție, *Monitorul asigurărilor muncitorești*.

Nu va părăsi redacția acestei reviste de specialitate decât în 1916, când va fi numit, în urma unui concurs, profesor la Academia de Înalte Studii Comerciale și Industriale din București, unde va continua să acorde atenție problemelor de politică socială, după cum atestă atât intenția sa de a înființa o catedră de politică socială, cât și multe din prelegerile sale.

În 1913, împreună cu alți economiști din tânăra generație în plină afirmare, Virgil Madgearu militează pentru convocarea unui Congres al economiștilor, menit să dezbată cele mai actuale probleme ale economiei românești și să creeze premisele pentru organizarea unei *Asociații a Economiștilor României*, precum și elaborarea unei vaste lucrări colective asupra evoluției economiei naționale și a gândirii economice din România. Dar, divergentele de păreri, războiul balcanic și apoi declanșarea primului război mondial au zădărnicit realizarea acestei frumoase inițiative, care a fost reluată mai târziu, dar niciodată nu s-a putut realiza în amplexul inițial proiectată.

Din această fază a vieții sale datează primele lucrări, consacrate în principal problemelor sociale românești: *În chestiunea meseriașilor* (1911); *Organizarea serviciului medical de control la Ortskrankenkasse din München* (1912); *Cercetări despre industria la domiciliu* (1914); *Industria la domiciliu și asigurările sociale* (1914); *Ocrotirea muncitorilor în România* (1915); *Politica socială și războiul* (1915); *Deux rapports sur la assurances sociales en Roumanie* (1915) (Două rapoarte asupra asigurărilor sociale în România).

În urma concursului la care se prezintă la Academia de Înalte Studii Comerciale și Industriale din România, creată de puțină vreme, devine profesor, în 1916, la vârsta de 29 de ani, fiind titularul catedrei de *Studiul întreprinderilor și transporturilor*.

În martie 1918, remarcat și apreciat ca economist de Vintilă Brătianu și la recomandarea acestuia a fost numit, pentru o scurtă perioadă, secretar general al Ministerului de Industrie și Comerț. În 1918, când cea mai mare parte din teritoriul țării se afla sub ocupația străină, Virgil Madgearu, împreună cu Ion Răducanu și Victor Slăvescu, încep editarea revistei *Independența economică*.

Refugiat la Iași, Madgearu l-a regăsit pe cunoscutul său din vremea studiilor universitare, Dimitrie Gusti, și tot aici s-a legat prietenia sa cu Vasile Pârvan. Numai moartea prematură a acestuia din urmă pune capăt

rodnicei colaborări ce se anunța. Cu Dimitrie Gusti va colabora strâns la realizarea multor inițiative științifice și culturale, timp de mai bine de un sfert de veac.

În această perioadă de mare efervescență în mișcarea popoarelor europene pentru autodeterminarea națională, Virgil Madgearu ia parte activă la crearea *Asociației pentru Științe și Reformă Socială*, inițiată de către profesorii Dimitrie Gusti și Vasile Pârvan și sprijinită de o seamă de intelectuali de valoare.

Odată războiul terminat, Virgil Madgearu se va împărți între activitatea de profesor la Academia Comercială, de cercetător profund și asiduu al realităților social-economice românești și membru pasionat al Institutului Social Român, unde va fi un conferențiar neobosit și militant pentru afirmarea și promovarea convingerilor sale.

La Congresul pe țară care a avut loc în octombrie 1919, Virgil Madgearu a fost ales în Comitetul Central al Partidului Țărănesc și a făcut parte, alături de Ion Mihalache și M. Ionescu-Berbecaru, din Comitetul Executiv. În 1926, prin fuziune, ia naștere Partidul Național Țărănesc. Proiectul de Program și cel de Statut au fost prezentate de Virgil Madgearu, întrunind adevărată unanimitate. Ca președinte a fost desemnat Iuliu Maniu, iar ca vicepreședinti Ion Mihalache și dr. Nicolae Lupu, iar secretar general Virgil Madgearu, funcție deținută până la trecerea în neființă. În P.N.T. existau mai multe curente. Din gruparea de centru făceau parte Armand Călinescu, Virgil Madgearu, Grigore Gafencu, Nicolae Costăchescu și Mihail Ghelmegeanu, care au înțeles primejdia fascismului și, ca atare, se pronunțau pentru reprimarea Gărzii de Fier, atitudine ulterioară plătită de unii din ei cu viața.

Virgil Madgearu a ocupat postul de secretar general al Ministerului Industriei (1918); Ministru al Industriei și Comerțului (1928–1929 și 1932); ministru de Finanțe (1929–1930 și 1932–1933); ministru al Agriculturii (1931).

A fost deputat în Parlamentul României în toate legislaturile

începând din 1919 și până la dizolvarea acestuia în 1937, cu excepția sesiunii 1931–1932.

În volumul *Memoriile mandarinului valah*, Editura Albatros, 2001, scriitorul și publicistul Petre Pandrea relatează un episod din campania electorală la care a participat. “Mi-aduc aminte – spune el – că am asistat la o întâlnire electorală organizată de Gr.Trancu-Iași, care ataca furibund pentru lipsă de patriotism pe țărănistul Virgil Madgearu. (Ambii erau buni prieteni, originari din Galați și cu origine etnică și socială identică: familii de negustori armeni).

În toiul atacurilor patriotarde, când întona coarda cea mai înaltă, un partizan a răcnit:

– Jos Madgearu! Jos armenii! Trăiască românii! Trăiască domnul Trancu-Iași!”

Virgil Madgearu se remarcă în epocă prin spiritul său organizatoric, ca și prin analize profunde ale situației economice, dintre care nu puține au supraviețuit guvernelor de scurtă durată din care a făcut parte, dar toate au avut amprenta poziției sale sociale. Începe faza activității sale ca om de stat, marcată printr-o seamă de inițiative legislative în materie de comerț, industrie, transporturi, politică vamală, dar mai ales în domeniul financiar. Pot fi enunțate: *Legea asupra burselor* (1929); *Legea asupra contractului de gaj agricol* (1931); *Legea Casei de Economii* (1931); *Legea minelor* (1929); *Legea pentru crearea Regiei Autonome C.F.R.* (1929); *Legea pentru modificarea legii monopolurilor* (1930); *Legea pentru organizarea Înaltei Curți de Conturi* (1930) etc.

Între anii 1933–1940 Virgil Madgearu nu mai joacă aproape nici un rol politic și se consacră în întregime activității științifice și didactice. În această perioadă, pe lângă activitatea sa atât de laborioasă și pilduitoare la catedra de Economie Națională de la Academia de Înalte Studii Comerciale și Industriale, a scris sau dezvoltat o seamă de studii și lucrări remarcabile ca: *Drumul echilibrului financiar* (1935); *Agrarianism, Capitalism, Imperialism* (1936); *Evoluția economiei românești după războiul mondial*

(1940); *Studiul întreprinderilor comerciale și industriale* (1944); *Tărănismul, partide politice și clase sociale* (1931) și altele.

Un loc deosebit în bogata sa activitate ocupă publicistica economică, articolele sale în presă, îndeosebi în *Prezentul*, precum și manifestările sale externe consacrate înainte de toate promovării intereselor economice ale României. În acest scop publică o seamă de noi studii economice. Din această ultimă categorie fac parte: *Rumania's new economic policy* (Noua politică economică a României), apoi *L'Europe agricole devant la Société des Nations* (Europa agricolă în fața Societății Națiunilor), primul discurs ținut în fața adunării Societății Națiunilor din 1930, în care a expus, în numele a opt țări agrare din Europa, punctul de vedere asupra consecințelor crizei agrare și bazele tratamentului preferențial drept soluția pentru ieșirea lor din criză, urmează apoi *Le traitement préférentiel et l'entente économique régionale* (Tratamentul preferențial și Antanta economică regională) publicată în 1932, în care adunase discursurile sale la conferințele internaționale ținute la Varșovia, Sinaia, Geneva, București, Roma. Publică apoi *La Roumanie à la Conférence de Stresa* (România la Conferința de la Stresa), care cuprinde memoriul prezentat și discursul ținut la această importantă conferință.

În 1936 ia inițiativa organizării Institutului Românesc pentru Studiul Conjuncturii Economice, care, timp de câțiva ani, va elabora și scoate regulat un *Buletin* menit să fie o sursă bogată de informații privind economia națională, dar și de referiri prețioase la situația economiei mondiale (1936–1940).

Efortul și atenția sa principală sunt îndreptate mereu spre domeniul activității sale profesionale (cursuri și seminarii) pentru care alocă timp din ce în ce mai mult.

În 1937 Virgil Madgearu, împreună cu I.Rădulescu, G.Mladenatz, V.Slăvescu, organizează *Scoala Superioară de Tehnică și Practică Comercială* menită să pregătească sau să asigure ridicarea calificării personalului comercial mediu.

În condițiile procesului de fascizare a regimului, Virgil Madgearu continuă să desfășoare o vastă activitate parlamentară și publicistică. Interpelările sale se remarcă prin forță de convingere, bogăția documentației, care relevă și confirmă o înaltă competență și un deosebit curaj civic.

Ceva mai înainte, ca președinte al Institutului Românesc pentru Sondajul Conjuncturii Economice, a luat parte activă, în toamna anului 1938, la primul Congres al institutelor de conjunctură organizat la Paris.

Dar pe primul plan al preocupărilor sale se afirmă tot mai distinct și categoric o problemă mai veche, pentru care a luptat în tinerețe: problema independenței economiei naționale tot mai mult amenințată de agresiunea din afară și din ce în ce mai mult, deși încă răzleț, susținută și încurajată de unele forțe sociale dinlăuntrul țării.

Virgil Madgearu a fost un adversar neînduplecat atât al forțelor celui de-al III-lea Reich în direcția sud-estul Europei ce amenința independența României, ca și a altor state din bazinul dunărean. Mai cu seamă în preajma încheierii cunoscutului *tratat economic* din martie 1939, el arăta clar dezavantajele și pericolul ce amenința țara. După cum sublinia în revista *Independența Economică*: "Scopul Germaniei fasciste este de a spori autarhia ei în materii prime și a ocroti industria ei manufacturieră, transformând sud-estul Europei într-un hinderland al ei..." De aceea, acestor țări, socotea el, le este recomandabil să se ferească "de a ajunge într-un raport de dependență economică față de Germania".

Manifestând împotrivire față de fascizarea țării, Virgil Madgearu este reținut în primăvara anului 1940 de organele Siguranței, stabilindu-i-se domiciliu obligatoriu la Mănăstirea Bistrița. Dar și în aceste condiții prea puțin prielnice cercetării, neînțeleș și părăsit de mulți, hăituit de presa ostilă lui, amenințat direct printr-o sentință de asasinare "legionară", el reușește să încheie cea mai valoroasă dintre lucrările sale: *Evoluția economiei românești* (1940), lucrare amplă, de sinteză, în care s-a cristalizat poate cel mai bine concepția sa privind economia românească.

În penultimii ani ai vieții sale, prof. Virgil Madgearu lucrează la cursul său *Economia politică*, care trebuia să reprezinte o sinteză a prelegerilor ținute la Academia de Înalte Studii Comerciale și Industriale.

Moartea prematură, în plină putere de muncă și creație nu-i va permite decât în parte să ducă la bun sfârșit această a doua remarcabilă lucrare, care cuprindea experiența sa de cercetător și de profesor, acumulată timp de aproape un sfert de veac.

Antifascist convins, Virgil Madgearu dezaprobă vehement constituirea statului național-legionar, coabitarea dintre generalul Antonescu și legionari. Mărturie ne stau între altele lui Ioan Hudita, intitulate *Pagini de jurnal*. Ioan Hudita era o personalitate de seamă a Partidului Național Tărănesc. Iată ce spune acesta:

“Joi 19 septembrie. Ședință de birou la Mihai Popovici, la ora 6 seara. Pe lângă noi, membrii biroului, au mai fost prezenți: [Pan] Halipa, Sauciuc Săveanu, Anton Crihan și Ionel Pop. A vorbit mai întâi [Virgil] Madgearu, făcând o scurtă dare de seamă asupra situației partidului nostru față de statul legionar proclamat de Antonescu și anunțând că în ședința de astăzi noi trebuie să precizăm printr-un comunicat atitudinea noastră față de politica internă și externă a lui Antonescu. El a început prin a face o critică f. aspră dar obiectivă a anarhiei deslănțuite în țară de către dezmățul legionar pe care Antonescu l-a adus la putere, impunându-l cu forța la conducerea statului, când știe f. bine că imensa majoritate a țării e contra regimului legionar și absolut ostilă față de orice alianță cu Italia și Germania. Madgearu a arătat în continuare că partidul nostru se bucură și azi de sprijinul întreg al națiunii, ca unul care a combătut în mod constant regimul politic abuziv al fostului rege Carol și a prevăzut la timp dezastrul la care ne conducea politica criminală a acestui bandit și a colaboratorilor săi, slugarnici și necinstiți. El a arătat apoi în câteva cuvinte condițiile în care a luat puterea Antonescu, care și-a călcat în mod rușinos angajamentele formale luate față de Maniu și de Dinu Brătianu, de a nu accepta nici o propunere din partea lui Carol, fără abdicare și fără obligația de a se

constitui un guvern național, țărănist-liberal, cu Antonescu la Război. El a amintit apoi cum [Antonescu] a silit pe Carol să abdice și să-i smulgă aprobarea de a fi numit conducător cu puteri discreționare, pentru a sfârși să proclame statul legionar, în colaborare strictă cu Fabricius” [ministrul Germaniei la București]. El a conchis f. logic că după părerea lui noi nu putem aproba nici noua formă de dictatură, stabilită prin formula statului legionar și nici politica lui externă, de alianță cu Axa Roma-Berlin. Madgearu propune să informăm cadrele partidului printr-un comunicat lămuritor în acest sens, iar lui Antonescu să-i trimitem un memoriu în care să-i arătăm precis punctul nostru de vedere și să-i lăsăm întreaga răspundere pentru politica pe care vrea s-o facă.

La întrebarea lui Ghiță Pop, «ce facem cu partidul și dacă acceptăm să fim dizolvați», Madgearu i-a răspuns că după el nu vede cum am mai putea duce o luptă «cu armata și cu haimanalele de legionari, în slujbă nemților». I-a sărit imediat în ajutor Mihalache, care s-a declarat de acord cu Madgearu. «Trebuie să fim o dată măcar și realiști, a început el; cu rușii gata să intre în Moldova, cu zecile de mii de refugiați din teritoriile cedate, cu legionarii la putere, mai putem noi astăzi ieși în stradă ca să combatem pe Antonescu, mai ales când el lasă a se înțelege că are asigurări de la nemți că va putea f. curând elibera Basarabia și nordul Bucovinei? Practic, eu nu văd cum l-am mai putea combate. Cu nenorocitul de Carol era altceva; el era de unul singur, iar țara era toată cu noi, în contra lui. Azi lucrurile s-au schimbat; Antonescu are armata cu el, plus haimanalele legionare, care au reușit să zăpăcească multă lume; ceea ce este și mai grav, o bună parte a opiniei publice și chiar unele cadre ale partidului nostru preferă azi pe nemți, cu toate riscurile care le comportă colaborarea cu ei, porcilor de ruși, care, după ce s-au purtat ca niște tâlhari ordinari, în chestiunea Basarabiei și Bucovinei, amenință acum și restul țării cu capcana lor comunistă. Ne fixăm într-un memoriu poziția noastră, așa cum a propus-o Madgearu, și-i lăsăm lui Antonescu și armatei să răspundă la soarta țării; noi rămânem cu credințele noastre: democrație în interior și loialitate față de aliații noștri

firești; intrăm în pasivitate, neavând altă cale de urmat».

A cerut cuvântul Halipa pentru a face o scurtă declarație. «Nu numai că sunt de acord cu tot ce-au spus domnii Madgearu și Mihalache, dar, în calitate mea de basarabean și de fost președinte al Sfatului Țării, care a votat în 1918 unirea cu prima mamă, cer ca partidul nostru să declare public că este de acord cu guvernul Antonescu, dacă acesta se angajează să lupte pentru eliberarea acestei provincii românești». Sauciuc Săveanu s-a raliat declarației lui Halipa, din partea Bucovinei de Nord, «răpită hoștește».

A vorbit apoi Lupu. «În general, a început el, sunt de acord cu cea mai mare parte din tot ce-au spus d-nii Madgearu și Mihalache; aș vrea însă să adaug în completarea lor, câteva lucruri, în special asupra atitudinii de adoptat față de Antonescu. Desigur, situația azi nu este la fel cu cea de sub Carol; mai întâi, o mare parte din frontierele țării s-au prăbușit, datorită politicii netoate a acestui ticălos; refugiații din Ardealul de Nord ne cer să-i ajutăm să-și recucerească teritoriul pierdut; cei din Bucovina și Basarabia cer același lucru. Pentru un moment, noi nu putem face nimic, nici pentru unii, nici pentru alții. Singurul lucru care-l avem de făcut este să păstrăm neatinse drepturile noastre și să procedăm așa fel ca democrațiile învingătoare de mâine să știe că poporul nostru a fost victima celor doi șarlatani dictatori [Hitler și Mussolini], cari s-au înțeles pe spatele nostru. Când se va face dreptate Franței și celorlalte națiuni înrobite de acești șarlatani, atunci se va face dreptate și nouă, bine înțeles, repet, cu condiția de a nu ne compromite cu nici unul dintre ei».

Ghiță Pop l-a felicitat călduros pe Lupu, declarându-se de acord cu el. Eu m-am raliat la fel, adăugând că înfrângerea lui Hitler și Mussolini «devine acum vizibilă și celor mai naivi și care n-au idee de politica externă». Le-am explicat, în câteva cuvinte, evoluția situației din Statele Unite, care urmăresc cu mare atenție apropierea tot mai strânsă dintre

Japonia și puterile Axei Roma-Berlin și care ajută din răspuțeri Anglia să lupte mai departe în contra lui Hitler și Mussolini; faptul că au introdus de curând obligativitatea serviciului militar dovedește că acest mare colos se pregătește serios să facă față lui Hitler și aliaților săi. «Subliniez acest lucru, am terminat eu, pentru a arăta cât de mult trebuie să fim atenți să nu ne compromitem cu învinșii de mâine».

Mihai Popovici a vorbit penultimul, făcând o scurtă declarație. «Eu am discutat cu dl. președinte pe larg toate aceste chestiuni chiar ieri și m-am declarat în totul de acord cu tactica preconizată de el față de regimul lui Antonescu. Nu vreau să mai lungesc discuția pentru a auzi cu toții cum vede el situația». Înainte de a vorbi Maniu, Mihalache a cerut cuvântul pentru a face o scurtă declarație: «Sunt de acord cu tot ce-au susținut antevorbitorii mei, în special dl. dr. Lupu; țin însă să precizez un lucru, înainte de a vorbi dl. Maniu și anume că în cazul că Germania va ataca Sovietele, eu nu văd pentru ce nu am colabora cu ea, ca să eliberăm Basarabia și nordul Bucovinei, care ne-au fost luate pe nedrept și cu forța».

Maniu a adus mulțumiri tuturor celor care au vorbit, constatând faptul «cu totul înbucurător» că, în linii mari, toți membrii biroului sunt de acord că noi nu putem admite nici statul legionar și nici politica externă a lui Antonescu de colaborare cu nemții și italienii. «După ce am combătut dictatura lui Carol, noi, ca democrați, nu putem admite nici pe a lui Antonescu, a continuat Maniu. Simpatiile noastre merg spre democrațiile occidentale, cu atât mai mult cu cât ele ne-au ajutat în 1918 să realizăm aspirațiile noastre naționale; de aceea, noi am protestat energic în contra blestematului de Carol și a guvernului său, când ei au decis să renunțe la garanțiile franco-engleze [la 1 iulie 1940], care pentru noi, ca români, rămân mai departe valabile și față de Soviete, ca și față de Germania și Italia, care ne-au impus dictatul de la Viena. Noi nu numai că nu putem aproba politica lui Antonescu de colaborare cu Germania și Italia, ci tre-

buie să-i cerem să anuleze actul guvernului Tătărescu de renunțare la garanțiile franco-engleze, act făcut de un guvern dictatorial, al unui suveran care a fost sancționat pentru politica lui greșită, fiind obligat să abdice. Noi trebuie să fim f. atenți asupra acestui punct și să nu facem nici un act incompatibil din punct de vedere moral și politic cu garanțiile franco-engleze. Dl. Mihalache propune ca noi să colaborăm cu germanii, în caz că ei atacă Sovietele și să eliberăm Basarabia și nordul Bucovinei. Noi nu ne putem alia cu cei care ne-au impus cu forța ciuntirea Ardealului. Putem, cel mult, profita de războiul probabil germano-sovietic, luându-ne dreptul nostru, dar atât. Noi nu vom trece Nistrul și nici Ceremusul, dacă Sovietele acceptă restituirea provinciilor noastre; să fim bine înțeleși, noi nu colaborăm cu germanii; ne luăm dreptul nostru și nu mergem mai departe, dacă ne putem înțelege cu Sovietele”»

«Și dacă Sovietele refuză să ne restituie Basarabia și nordul Bucovinei, întreabă Mihalache, ce facem atunci? Ne oprim pe Nistru sau mergem mai departe, alături de germani până ce vor recunoaște dreptul nostru?» «Noi ne oprim pe Nistru și așteptăm până ce Sovietele ne vor recunoaște drepturile noastre; în nici un caz, i-a răspuns Maniu, noi nu mergem peste Nistru, unde se opresc drepturile noastre. Procedând așa, noi rămânem în cadrul tratatelor internaționale, care ne garantează frontierele din 1918; procedând așa, avem dreptul de partea noastră și nu avem de ce ne teme la pacea viitoare. Pentru națiunile mici ca a noastră, respectul tratatelor internaționale este de o importanță vitală. Pe această chestiune, partidul nostru, în calitatea lui de exponent principal al națiunii, nu-și poate permite absolut nici o abatere. Și pentru națiunile mari și puternice aceste abateri sunt primejdioase; pentru cele mici ele sunt mortale. Acest adevăr trebuie să-l avem în vedere tot timpul și în calitatea noastră de exponenți incontestabili ai poporului român suntem obligați moralmente să-l respectăm ca o poruncă dumnezeiască».

«Și dacă, totuși, Hitler câștigă războiul, întreabă Mihalache, ce devenim noi, dacă el știe că noi nu-i suntem prieteni?» «Mai întâi, fii sigur că așa ceva nu se va întâmpla, i-a răspuns Maniu, pentru aceasta pun eu capul meu la mijloc; dar să admitem, totuși, că prin imposibil el ar câștiga războiul, chiar în cazul acesta e mai potrivit să rămânem în cadrul drepturilor noastre și să așteptăm repararea nedreptății, întrucât nimic nu este etern în lumea aceasta, mai ales nedreptatea. De altfel, dragă d-le Mihalache, fii sigur că în cazul unei victorii a lui Hitler, România nu mai rămâne nici în frontierele ei de azi. D-ta nu cunoști ca mine pe germani și mai ales pe cei care văd în Hitler un semizeu. Pentru oamenii aceștia germanismul are drepturi asupra întregii Europa și îndeosebi asupra națiunilor vecine, pe care le consideră inferioare și, ca atare, ele trebuie să muncească pentru dezvoltarea și prosperarea națiunii alese, care e cea germană. O victorie germană ar însemna o catastrofă pentru națiunile europene și mai ales pentru noi, pentru țara noastră, asupra căreia germanii au pus de mult ochii pentru fertilitatea pământului și bogățiile subsolului său. Vai de noi, dacă Hitler ar învinge și ar rămâne de capul lui într-o Europă lipsită de rezistența Angliei și Rusiei».

În continuare, Maniu ne-a rugat, pe Lupu, Mihalache și pe mine, să căutăm să-l convingem pe Antonescu să se ferească de orice angajament formal cu Germania și să evite orice colaborare politică sau militară, mulțumindu-se doar cu obligația de a-i pune la dispoziție petrolul și disponibilul economiei naționale. Mihalache și Madgearu n-au mai spus nimic. Lupu și cu mine l-am felicitat din tot sufletul nostru pentru tot ce a spus el în legătură cu primejdia germană și cu orientarea politicii noastre externe, care reprezintă cât se poate de exact și convingerea noastră.

Maniu a propus ca Madgearu, Ghiță Pop și cu mine să punem la punct memoriul pentru Antonescu și comunicatul nostru către cadrele par-

tidului. Madgearu m-a rugat să schitez eu un proiect de memoriu către Antonescu, iar pe Ghiță Pop să facă un proiect de comunicat pentru partid. Ne vedem mâine după masă la ora 5, acasă la Madgearu, pentru a le da o formă definitivă...

Vineri 20 septembrie. La 5 m-am dus la Madgearu, unde am găsit pe Ghiță Pop. Ne-am pus ușor de acord asupra comunicatului către cadrele partidului. Textul propus de Ghiță Pop a rămas aproape neschimbat, memoriul meu a fost discutat mai mult din cauză că Madgearu a ținut să introducem cuvinte mai puțin aspre și categorice la adresa primejdiei germane pentru noi și pentru Europa. Toate insistențele sale plecau de la ideea că acest memoriu ar putea cade într-o zi în mâinile nemților, lucru care ne-ar putea crea dificultăți atât nouă cât și lui Antonescu. I-am răspuns că nu trebuie să ne fie teamă să încredințăm șefului statului gândurile noastre sincere cu privire la interesele națiunii, când încă n-am ajuns sub stăpânire germană. Ghiță Pop m-a susținut energic. A rămas ca să decidă Maniu asupra acestor expresii. Memoriul meu reproduce toată argumentarea lui Maniu de ieri, partea din expunerea mea referitoare la imposibilitatea ca Hitler să câștige războiul și câteva fraze din declarația lui Lupu privitoare la atitudinea noastră față de politica externă a lui Antonescu și de statul legionar. Mâine la nouă ne vom vedea toți trei, la Maniu, pentru a da o formă definitivă memoriului și comunicatului...

Sâmbătă 21 septembrie. La Maniu, la nouă dimineata. Proiectul de comunicat al lui Ghiță Pop și memoriul meu pentru Antonescu au rămas aproape neschimbate. Maniu s-a pronunțat pentru expresiile folosite de mine, explicându-i lui Madgearu că acest memoriu, fiind un document istoric, de îndată ce va fi predat lui Antonescu, «trebuie să fie clar și fără nici un echivoc, indiferent de riscurile care le comportă pentru noi, membrii semnatori». Memoriul și comunicatul vor fi semnate de toți membrii biroului. Madgearu a rămas să le tipărească la tipografia noastră.

Comunicatul va fi expediat prin poștă șefilor noștri de organizații, iar memoriul va fi predat de mine lui Antonescu, iar dacă el nu mă poate primi pot să-l dau lui Mihai Antonescu...

La ora unu am trecut pe la tipografia noastră și am ridicat câteva exemplare din memoriul către Antonescu, care până seara a fost semnat de toți membrii biroului; pe Mihalache l-a semnat Madgearu; la ora șase am telefonat lui Mihai Antonescu, pe care l-am rugat să-mi obțină o audiență la generalul Antonescu pentru a-i preda un memoriu din partea partidului nostru. După o oră, am primit răspuns că generalul mă primește mâine dimineată la ora nouă. La opt am văzut din nou pe Maniu, care m-a rugat să spun lui [Antonescu] că el se consideră înșelat și de aceea nu poate avea relații personale cu el, însă în calitatea lui Antonescu de șef de stat, el înțelege să-i comunice punctul de vedere al partidului nostru în toate problemele de interes național»...

Atitudinea lui V. Madgearu a fost tragic sancționată. Răpit de la domiciliu, sub pretextul de a da o declarație la Prefectură, este asasinat de un grup de legionari în pădurea Snagov, la 27 noiembrie 1940, în aceeași zi când, în condiții similare, în pădurea Snagov, este omorât marele istoric și patriot român Nicolae Iorga.

Pentru contribuția sa la dezvoltarea științelor economice, în anul 1990 Academia Română i-a conferit titlul de membru de onoare post mortem și a instituit un premiu în domeniul economiei, care îi poartă numele.

Despre viața și opera savantului Virgil Madgearu s-au scris cărți, au fost organizate sesiuni științifice, unor străzi li s-a atribuit numele lui, iar unele licee și colegii economice îi poartă, de asemenea, numele.

În volumul *Profesorul Virgil Madgearu, Evocări, Studii*, Editura Academiei Române, acad. N. N. Constantinescu scria: "Concepția lui Madgearu asupra obiectului științei economice avea să-și pună pecetea

și pe cea asupra metodei în cercetarea științifică economică. Cel mai pregnant, aceste preocupări și-au găsit expresia în cursul său de economie politică. “Știința economică – scrie el – are să cerceteze realitatea vieții economice. În acest scop, ea se va strădui să pătrundă natura însăși a fenomenelor economice, prin descoperirea relațiilor cauzale sau a relațiilor funcționale, care există în ele (legături de cauză și efect sau între mijloace și scopuri)”.

Vorbind despre împrejurările în care l-a cunoscut și i-a fost student lui Virgil Madgearu, prof. dr. Roman Moldovan, membru corespondent al Academiei, scrie: “Într-o perioadă scurtă, de circa 7 ani, anul universitar 1933–1934 până în noiembrie 1940 – perioada care începe cu anii studenției, continuă pregătirea lucrării de doctorat în științe economice și statistice și sfârșește cu primii ani de activitate profesională – am fost în situația privilegiată de a-l cunoaște și de a mă bucura de îndrumarea, încurajarea și – îndrăznesc să cred – de aprecierea prof. Virgil Madgearu.

Iată pentru ce, când mă gândesc la acea perioadă din trecut, constat că mi-a rămas vie în amintire figura luminoasă și impunătoare a profesorului, a omului de la care – prin simpla lui prezentă – aveai tot timpul – și te străduiai să o faci – ceva de învățat. Revăd figura profesorului – ca într-o fotografie –, cu trăsăturile sale clare ce reflectă severitate și, în același timp, receptivitate și multă bunăvoință, dominate de un sentiment de deplină admirație și profundă recunoștință.

Sintetizând caracterizarea conținutului raporturilor cu prof. Virgil Madgearu – și precizez că mă refer la el ca economist și sociolog–, acestea privesc tripla sa calitate, și anume: profesor care predă o disciplină științifică la nivelul și cu vădită preocupare de a fi însoțită de cei care audeau, respectiv studenții cursanți, și profesor care îmbină științific seminarul de doctorantură cu un gen de club, în accepțiunea cea mai nobilă a termenului – de dezbateri teoretice în materie, de dialoguri stimulatoare, incitatoare, către o emulație științifică creatoare pentru tinerii participanți;

secundo, de sprijinitor și îndrumător neobosit al unor colective de analiză și cercetare științifică – instituționalizate –, în speță cercetările de conjunctură economică, și tertio, de autor de lucrări științifice – mă refer în concret la valoroasa lucrare *Evoluția economiei românești după războiul mondial*, autor care observă, analizează și sintetizează fapte, ca expresie a unor realități pe care le cercetează, în manifestările lor dinamice, definindu-le natura și conturându-le conținutul lor de fenomene și procese economice și, respectiv, sociale, căutând să prevadă direcțiile și tendințele evoluției lor de viitor imediat sau mai îndepărtat.

Odată student și devenit audient al cursurilor prof. Virgil Madgearu, simțai autentică sa vocație de cadru didactic”.

Și gălățenii sunt mândri de oamenii de seamă născuți pe aceste meleaguri. Într-un articol publicat în săptămânalul *Cotidianul* 9-15/2000 și intitulat *Armeni de seamă din Galați*, se scrie: “Revenim cu povestea neamului armenesc din Galați, enumerând mai multe figuri de seamă ce au făcut cinste nu numai comunității etnice de care aparțineau, ci și României. Cu armenii din diaspora s-a petrecut un fenomen oarecum impropriu altor etnii vitregite de istorie, ei s-au integrat foarte bine în viața țărilor gazdă, păstrându-și totodată, cu îndârjire chiar, identitatea. În România, oameni politici și de cultură, profesori, ingineri, negustori de renume au făcut carieră cu o seriozitate rar întâlnită chiar la cei ce se pretindeau “fii ai pământului”. Grigore Trancu-Iași, venit prima oară la Galați, în 1902, ca șef-contabil la sucursala Băncii Naționale, profesor la Liceul “Vasile Alecsandri” (în 1905), avocat la Baroul Covurlui, deputat de Covurlui și primar al Galațiului pentru o scurtă perioadă (1930–1931), a fost ministru secretar de stat în primul Guvern Averescu (13 martie 1920–17 decembrie 1921), apoi ministru al Muncii, Cooperăției și Asigurărilor Sociale în cel de-al doilea guvern condus de generalul Averescu (30 martie 1926–4 iunie 1927). Bun orator, a ținut conferințe răsunătoare în oraș, la care nu se înghesuia doar “lumea bună” din Galați, ci și simpli cetățeni. Virgil Madgearu, născut în orașul

nostru în 1887, absolvent al universităților din Leipzig și Londra, profesor la Academia de Înalte Studii Comerciale, ministru (îndeosebi la Industrie, Comerț și Finanțe, dar și la Agricultură și domenii în guvernul Gh.Mironescu) în șase guverne între 10 noiembrie 1929 și 13 noiembrie 1933, a fost asasinat de legionari în 1940. Miailic (Mihail) Cerchez, colonel căruia i s-a predat apărătorul Plevnei, Osman-Pașa, a fost un armean care s-a născut la Bârlad, dar a avut rude la Galați, cum ar fi Dimitrie V.Cerchez (profesor de religie și matematică la Liceul "Vasile Alecsandri" în 1870) sau medicul Ionel Ed. Cerchez. Merită amintit strălucitul medic Augen Aburel (1889–1975), Hrant Papazian (1835–1899), primul editor de ziar în limba armeană la Galați, afaceristii Grigore Borvizaenu și frații Seferian, Garbis Zobian, fost celebru tenor al Operei Române, apoi alți armeni ce au nenumărate și vestite magazine, ateliere de manufactură, restaurante și cafenele, firme de import-export (S. Krikorian, N. Topalian, A. Ciamgian, G. Avedic, A. Karam, E. Aslan etc.). O pleiadă de oameni serioși și cumpătați ce alcătuiau una dintre cele mai mari comunități (a treia după cea evreiască și după cea grecească), ce dădea un aer aparte Galațiului, dispărută astăzi, pe care muncesc să o mențină în amintirea gălățenilor puținii membri ai Uniunii Armenilor ce mai rezistă în orașul nostru".

Ca profesor, economist de prestigiu într-o perioadă bântuită de violențe Virgil Madgearu a afirmat în lucrările sale, în publicistică, multe din valorile umanismului și ale democrației. Madgearu a repudiat cu hotărâre intransigența grupărilor fasciste și ideologia lor, demonstrând caracterul nociv și dizolvant al doctrinei și dictaturii fasciste, cărora le-a opus valorile raționalismului, ale spiritului de toleranță, specifice – cum spunea într-un articol publicat în "Viața Românească" din 1935 – "democrației sociale, care va fi și ea bazată pe libertate".

"Virgil Madgearu – scria G.Taşcă în "Independența Economică" nr.1-2, 1941 – nu era numai un cunoscător fără egal al problemelor economice și financiare ce interesa România, dar era în aceeași vreme și un

bun organizator”.

Prof. D.Gusti, președintele Institutului de Științe Sociale al României, în “Sociologia Românească” nr.7-12, 1944, spunea: “Institutul de științe sociale al României îl revendică pe Virgil Madgearu ca pe unul din cei mai scumpi și prețuiți membri ai săi. Într-adevăr el și-a împletit indestructibil viața sa spirituală cu instituția noastră. *Ca fondator* a luat parte la formularea scopului și programului ei; *ca secretar general* a depus o muncă excepțională de îndrumare, iar *ca cercetător, conferențiar și publicist*, a arătat în mod strălucit, cum un co-creator al unei Instituții devine, la rândul lui, produsul ei spiritual... Virgil Madgearu aduce cele mai mari servicii Institutului, se îngrijește de sediu, creează apoi tipografia “Reforma socială”. E nelipsit de la ședințele Comitetului unde cuvântul său ager și bine cumpănit a acționat întotdeauna greu în hotărârile de luat... Virgil Madgearu a fost un demiurg”.

După cum arată prof. Eugen Demetrescu, un discipol și colaborator al lui Virgil Madgearu, ce se remarcase și el drept cercetător și profesor universitar – în “Sociologia Românească” iunie-septembrie 1942,: “Îl văd, ca acum, la catedră: învățat, stăpân neșovăitor pe disciplina ideilor și a frazei, substanțial și convingător. Prelegerile profesorului Virgil Madgearu – ca de altfel și conferințele lui de la tribuna Institutului Social Român – au fost printre acelea care, la Academia Comercială, m-au sprijinit în chip hotărâtor în convingerea pe care am avut-o și am practicat-o că, pentru învățătura înaltă, nu mai era nevoie să mergem la școli Occidentale și că putem face cel puțin așa de bine o pregătire științifică reală, în școala noastră. Cu studii de la universitate germană, Virgil Madgearu a știut să facă aici școală românească”.

Temeinicia pregătirii sale de cercetător și seriozitatea științifică a lucrărilor sale este remarcată și apreciată de contemporani. Astfel, de pildă, referitor la studiul *Primele trepte ale sistemului de fabrică*, Gh.Ionescu-Sisești scria: “Lucrarea dlui V.Madgearu nu este o improvizație oarecare,

ci e o lucrare care dovedește o muncă și o sârguință deosebită, relevând din primele rânduri calitățile omului de știință... Documentarea e bogată și expunerea izvorăște dintr-un larg cerc de cunoștințe... Lucrarea dlui Virgil Madgearu este de o valoare reală, excepțională: ea consacră pe autor". "Economia națională" nr.10-11, p. 511.

GHEORGHE C. MANEA

(1904 – 1978)

Remarcabil om de știință, inventator, profesor universitar, membru corespondent al Academiei Române, și-a dedicat întreaga activitate construcțiilor de mașini. În lunga sa activitate didactică a format peste 40 de serii de specialiști. Sub îndrumarea lui s-au efectuat numeroase teze de doctorat, recunoscute ca originale.

Referindu-se la personalitatea profesorului dr. docent ing. Gheorghe C. Manea, prof. dr. ing. Mircea D. Pascovici, șeful Catedrei Organe de Mașini și Tribologie de la Universitatea Politehnică din București scrie:

“1904 - Pe 8 aprilie, în zodia Berbecului, se naște, într-o veche familie armenească din Râmnicu Sărat, Gheorghe Manea, al doilea copil al lui Cristea, de profesie jurist-avocat și al Elenei, născută Ciuntu.

1911-1915 - Urmează cursul primar în Râmnicu Sărat.

1915-1922 - Elev la Liceul “Internat” (astăzi, “Costache Negruzzi”) din Iași. Este premiat în tot timpul școlii. În această perioadă, România trece prin calvarul primului război mondial. Absolvă clasele a VII-a și a VIII-a în același an, fiind totodată și șef de promoție. Obține diploma de bacalaureat pe 2 noiembrie 1922.

1923-1928 - Beneficiind de un ajutor valutar din partea Comunității Armene, studiază la Școala Politehnică din Berlin – Charlottenburg, Facultatea Construcții de Mașini. În cadrul anului de practică în producție, lucrează la atelierele pentru practicanți ale firmei “Siemens-Schuckert” din Berlin, la Fabrica de locomotive și turbine cu abur “Borsig” din Berlin – Tegel, la Fabrica de motoare Diesel “Deutz” din Köln și la Fabrica de pini-oane “Otto Döring” din Berlin. Obține diploma de inginer mecanic pe 14 mai 1928. Are dificultăți financiare, care-l împiedică să se înscrie la doctoratură. Urmează un curs de sudură autogenă și electrică, organizat pentru ingineri de VDI, împreună cu Uniunea Tehnicienilor Sudori din Germania.

1929 - Moare tatăl lui, (care fusese membru al Partidului Conservator al lui Take Ionescu – n. n). Obține o bursă parțială pentru continuarea studiilor, din partea Statului român. Se împrumută pentru restul de bani, pe care-i va restitui la întoarcerea în țară. Reia activitatea de cercetare, la aceeași Politehnică, prin doctoratură, într-un domeniu în care lucrase înainte de a deveni inginer.

La sfârșitul lui 1931, finalizează teza de doctorat cu titlul *Determinarea variației vitezelor și presiunilor, de-a lungul paletelor de formă oarecare, ale unui rotor de turbină fără celule*, condus de celebrul prof. dr. ing. H. Föttinger, inventatorul cuplajelor hidrodinamice, și privat-docentul dr. ing. F. Weinig.

În 1932, obține titlul de Doctor în Inginerie Mecanică, cu calificativul "Foarte bine". Prioritatea studiilor teoretice legate de obținerea unor soluții analitice pentru o rețea de profile de grosime finită îi este recunoscută și peste 32 de ani, într-o monografie de prestigiu publicată la Universitatea din Princeton, tradusă și în limba rusă.

În august 1933, se înscrie la concursul pentru ocuparea postului de asistent pe lângă Catedra pentru Organe de Mașini, la Secția Electromecanică, de la Școala Politehnică din București. Numit asistent, își îndeplinește fără întrerupere sarcinile: îndrumă proiecte și lucrări practice de atelier; asistă la examenele cursului, fiind și secretar al comisiilor pentru examenele de sinteză I și II; organizează și conduce "marile excursiuni tehnice" pentru cunoașterea industriei țării. Profesorul Constantin D. Bușilă, președintele – decanul secției – Facultății Electromecanice a Școlii Politehnice, îl caracterizează în raportul pentru definitivarea pe postul de asistent, după trei ani, la 11 noiembrie 1936, cu următoarele cuvinte profetice: *"Un om al datoriei, un caracter minunat pentru relațiile sale cu profesorii, conferențiarii și cu elevii Școalei, dl. dr. ing. G. Manea este unul dintre cele mai valoroase elemente de care Școala noastră dispune și pe care se va putea conta în viitorul formării inginerilor electromecanici"*.

În paralel cu activitatea la Școala Politehnică din București, este:

Între 1 noiembrie 1933 și 1 noiembrie 1934, inginer la R.I.M.M.A. (Regia Întreprinderilor Miniere și Metalurgice din Ardeal – întreprindere de stat) unde se ocupă de "probleme de construcții și amenajări de natură mecanică" printre altele și de instalarea unei noi centrale de forță cu motoare Diesel cu o putere totală de 4.000 CP (foarte mare pentru vremea aceea).

De la 1 noiembrie 1934, trece la societatea privată ASTRA – Fabrica Română de Vagoane, Motoare, Armament și Muniții, unde va lucra până în toamna lui 1947.

1937-1938 - Din 1 ianuarie 1937 este asistent definitiv pe lângă Catedra de Organe de Mașini. Din însărcinarea specială a Școlii

Politehnice, ține cursuri de *Organizarea și exploatarea fabricilor și de Mecanică și elemente de rezistență* cu elevii "Școalei de Radio din Școala Politehnică". Contribuie activ la organizarea studiilor la Facultatea Electromecanică, prin rapoarte și prin regulamentul pentru lucrarea de diplomă. Revizuieste/redactează cursul de *Organe de mașini*, ținut de profesorul C.D. Bușilă, la secțiile Electromecanică, Aviație și Armament.

La ASTRA, rezolvă probleme tehnice în legătură cu construcția vagoanelor și automotoarelor; contribuie la amenajarea și organizarea uzinelor de armament din Brașov și Orăștie, determină necesarul de mașini și instalații, recepționează, instalează și pune în funcțiune mașini și instalații diverse, urmărește comportarea lor în funcționare și soluționează probleme organizatorice. Este înaintat la gradul de subdirector tehnic la 4 mai 1938.

La 5 septembrie 1940, este numit director tehnic la ASTRA, pentru ca apoi, la 7 octombrie 1940, Guvernul Legionar să-i retragă abuziv acest titlu.

1941-1944 - Devine conferențiar definitiv la 1 octombrie 1942. Are 38 de ani. România este de peste un an combatantă în cel de-al doilea război mondial. Redactează, începând din 1941, un manual de *Amenajarea, organizarea și exploatarea fabricilor*. Cartea, de 380 de pagini, va apărea la Imprimeria Națională în 1944, va fi bine apreciată și va primi *Premiul Academiei Române* în 1946. Suplinește în continuare la Catedra Organe de Mașini, fiind *de facto* conferențiar și, din 1 octombrie 1944, profesor suplinitor. Are 40 de ani.

Este reintegrat retroactiv din 1 august 1941 pe postul de director tehnic la ASTRA, prin ordonanța dată la 4 martie 1942 de Îndrumătorul Armatei de pe lângă societatea ASTRA, pe baza raportului "Comisiunii însărcinate cu cercetările angajărilor, înaintărilor și concedierilor din 23 iulie 1941". În noiembrie 1944, este numit prim-director la ASTRA, cu sarcini de producție și tehnice.

1945-1948 - Se încheie cel de-al doilea război mondial. Este șef de

catedră la Organe de Mașini până la și după Reforma Învățământului. După 2 decembrie 1948, încetează să mai predea cursul de *Mașini unelte și exploatare industriale*, curs care se desparte în mai multe discipline.

În 1947, părăsește prin demisie societatea ASTRA, în urma unor divergente cu fosta societate, după cum declară în "Autobiografia" din 1952 și reîntărește în "Memoriul" din 1974. Este interesant că, în dosarul său de cadre, în "Referatul" din 1973, se menționează: *"În anul 1947, în urma unui conflict cu muncitorii, datorită unor abuzuri privind utilizarea mașinii societății, i-a fost reziliat contractul de muncă, înainte de termen"* ș.n.a. - Dl. Manea, persoană exigentă cu sine și cu colaboratorii, intră în conflict cu persoanele superficiale, incompetente, leneșe sau neprincipiale. Istoric, aceste conflicte majore "cu represalii" încep cu legionarii și se încheie cu așa-zișii muncitori.t. La sfârșitul lui 1947, este inclus într-un colectiv de conducere, format din patru persoane, pentru organizarea și experimentarea primului grup de întreprinderi (Reșița, ASTRA, I.A.R., Cugir, Mîrșa), la care statul avea participare majoritară, pe baze socialiste.

În ianuarie 1948, este numit director general al planificării la Întreprinderile Metalurgice ale Statului și apoi director adjunct al Centralei Industriale a Metalurgiei Prelucrătoare (C.I.M.P.), având și sectorul planificării la Centrala Industriilor Statului (C.I.S.).

1949-1950 - Este profesor suplinitor - șef al Catedrei Organe de Mașini. Până în 1957 și probabil și după, anual se primea sau nu numirea în funcție, semnată de rector și șef secție (apoi serviciu) cadre. Este extrem de elocvent, pentru a înțelege vremurile, "Referatul Serviciului Cadre" din 1950, când Institutul Politehnic București era condus de către Ministerul Metalurgiei și Industriei Chimice. Înainte de caracterizare, sunt listate citate din 9 referințe culese, între care, R.S., student anul III Mecanică, spune: *"îl cunoaște ca pe un element bine pregătit profesional, sistematic și clar. Se ocupă de studenți la seminar. Pune cursul la dispoziția studenților gratuit. Din punct de vedere politic a progresat foarte mult față de anul trecut pomenind despre literatura*

tehnică sovietică, dar nepolitizând-o". În final, în "Caracterizare" se spune: "*Pomeneste de literatura sovietică, dar nu politizează. Politic, e omul regimurilor trecute*". ș.n.a. - Arnold Toynbee, în faimosul *Studiu asupra Istoriei*, arată că în toate societățile există o "minoritate creatoare" și o "minoritate dominantă" și că în perioadele de progres social și economic maxim aceste două minorități coincid – adică sunt constituite din unii și aceiași reprezentanți. Tot Toynbee consideră că progresul societății occidentale a avut la bază dezvoltarea clasei mijlocii, care în societatea orientală de tip rusesc a fost înlocuită de o "inteligenție" dovedită ineficientă în cele din urmă din punct de vedere economic și social. Profesorul Manea, care făcea parte structural atât din minoritatea creatoare, cât și din cea dominantă, chiar dacă nu a fost lichidat, a fost obligat să meargă cu "frânele trase". A fost, dacă se poate spune așa, un jucător de talie internațională obligat să joace într-o echipă județeană.

Devine director adjunct în Ministerul Metalurgiei, la Direcția Planificare. Are primele probleme grave de sănătate; solicită în iunie 1950 un concediu de 30 zile pentru tratament la Băile Olănești.

1951-1954 - În numirea anuală din noiembrie 1951, este definitivat ca profesor – șef de Catedră la Organe de Mașini. În vara lui 1953, depune o cerere temeinic motivată pentru aprobarea cumpărării unei mașini de scris. La 31 august 1954, Comisia Superioară de Diplome îi recunoaște titlul de Doctor în Științe Tehnice. ș.n.a. - Are 50 de ani și, la 22 de ani după ce a obținut titlul de doctor-inginer cu o teză de doctorat citată și astăzi, la o școală de renume și cu un conducător celebru, i se recunoaște titlul! Referatul de cadre din 1954 este semnat în acest an și de către rector, spre deosebire de cel din 1950, semnat doar de către șeful Secției de Cadre!

Și în 1951 solicită un concediu de 30 zile pentru tratament la Băile Olănești. Având o stare gravă de "slăbire generală, oboseală nervoasă și boală de ficat", i se aprobă, pe 15 noiembrie 1951, eliberarea din funcțiile din Ministerul Metalurgiei. Este numit director adjunct la Institutul de Metalurgie și Mecanică Aplicată al Academiei R.P.R., recent înființat, con-

ducând *de facto* secția de Mașini și Mecanisme din Institut. Va rămâne în această funcție până în 1953. Va rămâne, totodată, până la sfârșitul vieții, ca membru în Consiliul de coordonare a profilării, specializării și cooperării în ramurile industriei constructoare de mașini și industriei metalurgice. În 1953, se căsătorește cu Margareta Andrașovschi, care are o fiică Margareta, din prima căsătorie.

1955-1958 - Este în continuare profesor, șeful Catedrei Organe de Mașini. În 1956, publică, la Editura Tehnică, sub coordonare și redactare proprie, volumul I al cursului *Organe de mașini*, care l-a făcut extrem de cunoscut în lumea inginerilor mecanici. Volumul al doilea al aceluiași curs va apărea în 1958. În 1958, Mustafa R. Mustafa (azi, Akkurt) susține o teză în domeniul lagărelor cu alunecare și obține titlul de Candidat în Științe Tehnice (echivalent astăzi cu cel de doctor-inginer). Este primul dintre cei patru doctori-ingineri pe care-i va conduce până la obținerea titlului științific. În prezent, M.R. Akkurt este pensionar, trăiește în Turcia și a fost, din 1970 până în 1996, profesor de Organe de Mașini la Universitatea Tehnică din Istanbul.

Un apropiat cadru didactic al Facultății de Mecanică – *nomen odiosum* –, în prezent decedat, depune la Cadre, la 16 iunie 1955, o caracterizare a prof. Manea, din care reproduc: "a) Profesional. Lipsuri: nu se apropie suficient de membrii colectivului de catedră, ca sfătuitor și îndrumător apropiat al fiecăruia; este prea ancorat, încă, în literatura de specialitate germană, nu a pătruns destul de adânc – după părerea mea – literatura de specialitate sovietică. Nu acordă importanță priorității științei și tehnicii ruse și sovietice. b) Moral-politic. Cred că prof. Manea se află încă pe vechea poziție, foarte cunoscută, a omului care nu face politică. Nu a căutat să se lămurească cu problemele fundamentale ideologice și politice ale regimului de dictatură a proletariatului și ale construcției bazelor socialismului. Aici se resimte și lipsa unei îndrumări competente a vârfurilor din Institut, de către comitetul de partid".

Nu pot să nu remarc, însă, și o caracterizare impecabilă semnată de

ing. I.Cristea, în aceeași vară, care spune, printre altele: “*Pentru Institutul Politehnic, ca și pentru studenții lui, este o cinste că-l are profesor pe tov. Manea Gheorghe*”.

1959-1969 - Este în continuare profesor și șeful Catedrei Organe de Mașini. Numărul membrilor fizici ai catedrei, necumularzi, ajunge la 10 în 1964 și apoi crește continuu în fiecare an. În 1963, devine membru core-spondent al Academiei Române. În 1967 și respectiv în 1968 susțin tezele de doctorat și obțin titlul de doctor-inginer profesorii Teodor Mladinescu (în prezent pensionat) și Mihai Gafițanu (care va deveni un cunoscut conducător de doctorat în specializarea organe de mașini și a condus, până în prezent, 15 doctori-ingineri). Primește Ordinul Muncii clasa a III-a în 1963 și Steaua R.P.R. clasa a IV-a în 1964. În 1969, i se conferă titlul de Profesor Universitar Emerit. Viața științifică și profesională a profesorului Manea și a Catedrei pe care o conduce se revitalizează (5 lucrări publicate până în 1957, față de 14 lucrări publicate între 1960 și 1969).

1970-1978 - Este în continuare profesor și șeful Catedrei Organe de Mașini până la 1 martie 1972, când se pensionează – relativ brusc – la sfârșitul semestrului I și devine profesor consultant. Starea sănătății, mutarea Catedrei în noul local al Politehnicii bucureștene, acțiunea de integrare a învățământului cu industria, dar și o acțiune de pensionare a vârfurilor, nemembri de partid, l-au determinat să facă ceva necaracteristic domniei sale – să nu ducă un lucru până la capăt –, să întrerupă predarea cursului, mai corect zis oficierea cursului de *Organe de mașini*. În 1970, apare noua ediție a cursului de *Organe de mașini*, volumul I, tot la Editura Tehnică, un adevărat *best-seller*, care s-a tipărit în 21.000 de exemplare, de 6 ori tirajul prevăzut inițial, și s-a epuizat în 6 luni. Este o carte de referință nu numai în România. În 1974, cu ocazia împlinirii a 70 de ani, este sărbătorit de Catedra pe care a înființat-o, a condus-o și căreia i-a imprimat un specific inconfundabil, care mai persistă. Profesorii Dan Pavelescu, șeful Catedrei, Radu Voinea, rectorul Politehnicii, și Jean Moncea, secretarul de partid al Politehnicii, îl omagiază cu acest prilej. Este propus și

susținut de Politehnica pe care a slujit-o peste 40 de ani să devină membru plin al Academiei Române. Nu este primit. Este "iepoca" de plin avânt a "tovarășei", cunoscută mai apoi ca "sinistra soție a monstruoasei dictaturi".

Încetează din viață la 3 ianuarie 1978, după o intensă suferință. Ar fi împlinit 74 de ani la 8 aprilie."

Fostul student al prof. Gheorghe C. Manea, prof. univ.dr.ing.G.Kümbetlian, membru al Academiei de Științe Tehnice din România, mi-a împărtășit impresiile sale despre fostul său dascăl: "L-am cunoscut pe profesorul Manea începând cu semestrul I (V) al anului III, Facultatea de Mecanică a Politehnicii București, în anul universitar 1956/1957, la cursul de Organe de Mașini, care se încheia cu două examene. La primul examen (din 10 ianuarie 1957) am obținut «foarte bine», iar la al doilea (din 9 iunie 1957) într-o sesiune cu șapte examene, în perioada 27 mai–25 iunie, numai «bine».

Examenul dura de la ora 9 (dimineata) la ora 21 (seara) și studentul era «plimbat» prin toată materia. Biletul de examen era un pretext și un punct de pornire a discuției. Cursul profesorului era superb. Eu l-am cunoscut când avea vârsta de 52 de ani. Avea deja un «Parkinson» vizibil, dar care nu-l împiedica să scrie și să deseneze la tablă schițele și desenele complicate care ilustrează un curs de «Organe de mașini».

Era un exponent ilustru al școlii germane de inginerie, din toate punctele de vedere: ținută fizică și morală, înalt profesionalism, rigoare științifică, cultură tehnică și generală, eleganță în expunere, claritate în discurs și coerență în gândire.

Vizitându-l odată pe marele inginer Suren Cedighian acasă, în blocul din intersecția bulevardului Ana Ipătescu (pe atunci) cu strada Batiștei, în plin centrul capitalei, l-am întâlnit pe profesorul Manea la parterul blocului, l-am salutat respectuos. Mi-a răspuns la fel de respectuos, ca și când aș fi fost o mare personalitate cunoscută.

I-am relatat întâmplarea lui Suren Cedighian, care mi-a spus că profesorul locuiește la etajul V al blocului (ing. Cedighian locuia la etajul VII).

Sotia profesorului avea acolo un cabinet de cosmetică. Cu același prilej, inginerul Cedighian mi-a spus că profesorul Manea este armean. A fost o surpriză totală și plăcută. De atunci m-am simțit mai apropiat de profesor și teama tipic studentească față de el a dispărut subit.

Nu l-am mai văzut după absolvirea facultății. Drumurile noastre s-au despărțit, dar nu-l voi uita niciodată. Mai am și astăzi în bibliotecă cele două volume ale cursului său de *Organe de mașini*. Este un model de carte tehnică.”

În Buletinul “Univers ingineresc” nr. 8 din 1999, într-un articol dedicat lui Gheorghe Manea, ing. Mihai Olteneanu scria: “...Cercetarea științifică a ocupat un loc deosebit în activitatea inginerului Gheorghe Manea. În timpul în care se credea că în domeniul construcției de mașini totul se bazează pe empirism și experiență, el a demonstrat și a contribuit la înțelegerea științifică și la relațiile interdisciplinare ale activității în acest domeniu.

Ales șef al Secției de mașini și mecanisme din cadrul Institutului de Mecanică Aplicată al Academiei Române, și-a îndrumat colaboratorii spre abordarea științifică a problemelor legate de construcția de mașini.

El a elaborat lucrări științifice de mare valoare în domeniul lagărelor radiale și axiale; a elaborat o metodă de calcul, asistată de calculator, privind temperatura filmului de lubrefianți în interdependentă cu portanța prin intermediul vâscozității și grosimii stratului de fluid; a studiat comportamentul organelor de mașini din materiale plastice, în special lagărele și roțile dinate ș.a.

Dintre lucrările sale publicate cităm două, devenite clasice în domenii: *Amenajarea, organizarea și exploatarea fabricilor*, premiată de Academia Română în 1944, și *Organe de mașini*, două volume (I-1956, II-1970).

Recunoscut ca mare specialist, era solicitat de întreprinderile de mașini unelte din Capitală și din țară pentru rezolvarea problemelor speciale.”

PETRE TH. MISSIR

(1856 – 1929)

Petre Missir a fost o personalitate de prestigiu a intelectualității ieșene la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea. Cunoscut și apreciat ca om politic, a fost membru al societății *Junimea*, profesor de drept la Universitatea *Al.I.Cuza* din Iași, membru de onoare al Academiei Române. S-a născut la 8 octombrie 1856, la Roman, ca fiu al unor negustori de origine armeană din rândul căreia s-au remarcat, prin talent și devotament, în varii domenii de activitate, mai mulți scriitori, publiciști și juriști.

Roman a dat culturii, artei și științei naționale și universale numeroase valori, ale căror nume vor rămâne înscrise pentru eternitate în istorie cu majuscule. În literatură s-au afirmat V.Gh.Moșun, Petre Th.Missir, Al.Epure, Otilia Cazimir, Ioan Luca, Ion Sofia Manolescu, Marcel Blecher, Fili Brunea-Fox (deopotrivă prozator și gazetar, "părintele reportajului românesc"), Eugeniu Speranția, Cezar Petrescu, Haralambie Zincă și mulți alții.

Petre Missir a urmat cursurile Liceului Național din Iași, pe care le-a terminat în 1873. În același an se înscrie la Facultatea de Drept din Viena, după care, în 1876, se mută la Berlin, tot ca student în drept, obținând doctoratul în științele juridice în 1879.

Pentru calitățile și temeinica sa pregătire i se oferă postul de profesor la Catedra de drept natural și al ginților la Universitatea din Iași (1884–1915), predând și Filosofia Dreptului. Ulterior, din 1915, a fost profesor și la Universitatea din București, până în 1927. Bun specialist, a participat, ca reprezentant al statului român, la congresele de drept internațional privat. A publicat mai multe lucrări cu caracter juridic și legislativ, din care cităm: *Dreptul la succesiune al străinilor* (1885), *Efectele popririlor* (1909), *Dreptul de moștenire* (1921), *Des donations entro-vefs en droit international privé*, Paris (1900), *Partizile politice*, Iași (1888), *Regimul reprezentativ* (1888), *Rezoluțiile...*, București (1894), *La régime conventionnel* (1913), *Proectele* (sic!) *Conferinței a patra de drept international de la Haga* (1905), *Discussion...* (1915), *Consultation sur nationalité...* în colaborare cu G. Dissescu (1922) și altele.

Din 1880, Petre Missir devine membru al *Junimii* și unul din cei mai activi susținători ai principiilor ei literare și politice. Între anii 1889–1900 a redactat săptămânalul *Era nouă*, oficios al grupării politice junimiste, iar din 1902 a fost membru în comitetul de redacție al *Revistei române*, alături de Mihail Dragomirescu, P. P. Negulescu, C. Rădulescu-Motru și alții. Petre Missir este unul din ideologii reprezentativi ai celei de a doua generații junimiste, prin sinceritatea pusă în răspândirea și apărarea principiilor

societății.

Deși restrânsă, activitatea de critic literar a lui Petre Missir se înscrie pe coordonatele societății *Junimea* din Iași. Dintre studiile și articolele publicate în acest domeniu, cităm: *Din literatura periodică* (1884), *O pagină din istoria "României june"* (1892), *Încurajarea artelor* (1892), *Generația noastră* (1892), *Junimism* (1897).

Este perioada când liderii Junimii – toți – acceptă să se angajeze în acțiuni politice militante. Reuniunile, începând din 1880 până în 1885, s-au ținut la amfitrionul Titu Maiorescu. Din 1884 participă la ședințe Dim. Racoviță, George Lahovarry, V. Tasu, P. Missir, V. A. Urechia, Al. Bals, Scarlat Ghica (fiul lui Ion Ghica), Jean Miculescu, Gr. Ventura, Al. Davila, Al. Marghiloman, C. Arion, I. Bianu, Take Ionescu ș.a.

Missir s-a numărat printre membrii activi. Numele lui este des întâlnit în coloanele revistei *Convorbiri literare*, unde publică articole sau studii de economie politică, precum cel din 1886, despre *Noțiunea valorii*.

Începând din anul 1890, *Convorbirile* se înfățișează publicului într-o formulă și ținută remaniată, iar pe copertă se menționează: "Apare sub conducerea d-lor: Gr. Antipa, T. Antonescu, dr. V. Babeș, N. I. Basilescu, I. Bogdan, I. A. Bassarabescu, D. Bungetianu, M. Dragomirescu, I. S. Floru, C. Lițanu, D. Evolceanu, C. Litzica, S. Mehedinți, P. Missir, L. Mrazec, A. Naum, P. P. Negulescu, D. Onciul, Șt. Orășanu, E. Pangratti, I. Paul., A. Philippide, I. A. Rădulescu, F. Robin, M. Săulescu, D. Voinov, N. Volenti".

"Cu acest comitet mamut – scrie Z. Ornea în volumul *Junimea și Junimismul* – eterogen ca orientare și preocupări, în care oamenii de știință predomină, se mărturisea, implicit, intenția de a transforma revista într-o publicație științifică... Numai rezistența latentă a vechilor convorbiriști a împiedicat recunoașterea în titlu a noii stări de fapt. Noua formație conducătoare nici nu mai era integral devotată junimismului și spiritului său. Au fost acceptați, de pildă, socialistul D. Voinov sau liberalul Gr. Antipa. Fie și numai această concesie – altădată de neimaginat – dovedește difi-

cultatea în care se afla revista Junimii.

Disputele dintre grupările apărute în cadrul Junimii se accentuau. În bătălia pe care o ducea gruparea ieșeană, ostilitățile nu au fost, firește, purtate numai de Maiorescu. L-au secondat de aproape ceilalți membri ai cenaclului: Carp, Panu, Xenopol, Eminescu, Negruzzi, Petre Missir, V.Burlă, V.Tassu, Gr.Buicliu.

“Concepând Junimea ca o mișcare literar-culturală și politică cu profil complex – scrie Z. Ornea – e drept să vedem în opera literară (ca și în cea publicistică) a marilor ei creatori o modalitate (adesea cea mai importantă) de impunere a junimismului în conștiința publică. Chiar ideologia sa, nu numai cea literară, dar și cea socio-politică sau filosofică, își datorează, nu în mică măsură, penetrația și audiența marilor creatori de care a avut parte Junimea. Iar influența mișcării inaugurate la 1865 (sau 1867) a fost – cine nu știe? –, pentru literatura și cultura românească, imensă. Legitimitatea esteticului, descurajarea mediocrităților (deși destule au fost, mai mult sau mai puțin, tolerate și în *Convorbiri*), cultivarea literaturii populare, impunerea realismului ca formulă estetică necesară, omagiul limpidității clasice și al visării romantice se datoresc, în bună măsură Junimii și junimismului. Criteriile junimiste au devenit axa de ordonare a valorilor. Eforturile Junimii de a limpezi, de a organiza, de a îndruma și înfrumuseța au fost salutare. Repetăm un loc comun, necesar însă de menționat și aici. Fără marea literatură de care au avut norocul *Junimea* și *Convorbiri literare*, junimismul nu ar fi devenit ceea ce, din fericire, a fost.”

Pe lângă bogata și susținută activitate desfășurată în cadrul Junimii, Petre Missir, împreună cu N. Volenti, A. C. Cuza și E. Ionescu a condus revista “Era nouă”, Iași, în perioada 1899–1900.

“Cu venirea guvernului d-lui Lascăr Catargiu – scrie G.Panu, în *Amintiri de la Junimea* din Iași –, toți aceștia (Carp, Maiorescu, Theodor Rosetti și Negruzzi) începură a face o politică conservatoare militantă, cu o mică nuanță junimistă, nuanță care se vede că există și astăzi.

Împrejurul acestor tineri s-au grupat o mulțime de profesori, avocați, ingineri, care au devenit colaboratorii *Convorbirilor*. Mare majoritate dintre aceștia, când au intrat la *Junimea*, nu făceau politică, nici nu aveau idei concepute politice. Era natural ca, încetul cu încetul, ei să împrumute ideile politice ale d-lor Maiorescu, Carp, Th. Rosetti, Negruzzi. Era întâiul contingent politic al grupului; cu alte cuvinte, contingentul literar de la *Junimea* forma cel dintâi contingent politic, când *Junimea* începu a face politică.

Așa se explică că și astăzi d-nii Naum, Culianu, Grigore Buicliu, Petru Missir etc...etc... sunt junimiști; junimiști au fost până la moartea lor Ștefan Vârgolici, Melik, Eminescu, Bodnărescu, Vasile Tasu, Ciupercescu, Miron Pompiliu, general Cerchez, colonel Scheletti, Lambrior, Creangă etc... etc.”

Ca om politic, ales senator și vice-președinte al Senatului României, Petre Missir s-a implicat cu toată priceperea și puterea de muncă în viața parlamentară a vremii, susținând și elaborând acte legislative menite să contribuie la propășirea vieții social-politice a țării.

În momentele dramatice ale primului război mondial când se punea problema neutralității sau intrării în război s-a desfășurat, la 14 august 1916, Consiliul de Coroană. Iată cum descrie I. G. Duca această ședință: “Ora 5 după amiază. Sala de muzică a Castelului Peleş din Sinaia. În mijlocul sălii se așează o masă mare acoperită cu postav verde. O masă mai mult pătrată dreptunghiulară. În mijlocul ei stăteau suprapuse, legate în piele verde și marochin roșu, tratatele, vestitele și misterioasele tratate, aduse cu câteva minute mai înainte. În jurul mesei iau loc membrii guvernului (Ion I.C.Brătianu, președintele Consiliului de Miniștri, Emil Costinescu, Emanoil Porumbaru, Alexandru Constantinescu, Vasile G. Murtun, Alexandru G.Radovici, Ion G. Duca, dr. Constantin Angelescu, Victor Antonescu, Mihail Pherekide, președintele Camerei Petre Missir, președintele Senatului lipsea (și astfel Senatul a rămas nereprezentat), Alexandru Marghiloman, Ion Lahovary și Ion

Grădișteanu, toți trei reprezentanți ai Partidului Conservator (Titu Maiorescu, Nicolae Filipescu, Constantin C. Arion și Dimitrie Greceanu lipseau din țară), Take Ionescu, Constantin C. Dissescu și Constantin Cantacuzino-Pășcanu, reprezentanți ai Partidului Conservator-democrat, celălalt partid de opoziție, Petre P. Carp și Theodor Rosetti ca foști prim-miniștri, în fine regele Carol I și principele moștenitor Ferdinand. Erau în total 20 de fruntași ai țării, cei care purtau răspunderea destinului poporului român în acel moment. Nu era o orânduială anume în așezarea lor. Consiliul de Coroană, cum s-a numit această reuniune de personalități politice, era o inovație în viața noastră publică și n-avea reguli stabilite. El nu s-ar fi ținut, dar o simplă ședință a Consiliului de Miniștri nu era angajantă și pentru partidele de opoziție, iar o discuție în parlament, adică publică, n-o dorea regele din cauza tratatelor cu Puterile Centrale, încă secrete. Consiliul de Coroană apărea ca o instituție ad-hoc, soluție de compromis, de mai multe ori folosită apoi, pe parcursul războiului...”

Petre Th.Missir a fost un prieten sincer și apropiat al marelui dramaturg Ion Luca Caragiale. Ei se purtau cu infinit respect și recunoștință unul față de celălalt. Prietenia lor se constituia într-un model de camaraderie și frățească simpatie între doi oameni conștienți de valoarea lor și animați de o generozitate fără margini. Mărturie ne stau numeroasele epistole dintre cei doi prieteni din care unele au fost publicate în *Opere, I.L.Caragiale*, în două volume, la Editura Minerva, București, 1971.

Edificatoare este “scrisoarea” adresată de Caragiale lui Missir înainte de a ajunge la Iași pentru a asista la ședințele “Junimei”. De obicei Caragiale era găzduit în casa lui Missir. Iată epistola:

“Missiraș,
Sânt în Iași
Sau în Ieși.
Dacă ieși
De la slujbă

Vin la Cujbă

Al matala

Caragiale”.

Caragiale se confesa adesea cu o sinceritate debordantă prietenului său Missir, nu se sfia să-i ceară sprijin material sau vreo intervenție pe la forurile culturale de la Iași. Îl deranja nespuse de mult când prietenul nu-i răspundea la scrisori sau îi împărtășea laconic unele chestiuni ce-l priveau. Iată de pildă, scrisoarea adresată lui Missir de Caragiale și expediată din Craiova, 4/16 aprilie, luni, 1883: *“Dragă Petrache, Am primit ieri seară duminică laconica ta scrisoare. Am citit-o de sute de ori și încă o mai citesc, tot mi se pare că nu i-am pătruns bine înțelesul.*

Pentru ce îmi scrii așa “Pe scurt”?

Ați primit scrisorile mele, tu și Caudella?

Eu v-am scris joi, îndată ce am sosit în București; voi ați trebuit să le primiți vineri. Tu îmi scrii sâmbătă (văz asta după ștampila poștii – Iași) și nimic nu-mi pomeneste de scrisoarea mea. Ce să fie? S-o fi pierdut la poștă amândouă scrisorile? Adică ar putea merge nenorocul meu până acolo? Ți-am trimis complimente cu Ingè Robert. (n.a. – armean, proprietarul celei mai vestite tutungerii din Iași) cu care am făcut drumul de la Iași la București; l-am însărcinat să-ți spună că, cu acelaș tren cu care el se întoarce în Iași, adică cel de joi seara, îți scriu. Și tu nu-mi spui nimic. Nu cumva bietul Ingè, pentru că era însărcinat de mine să-ți amintească făgăduielile tale de protecție pentru mine, o fi pierdut pe drum? Adică le guignon să mă lovească până și în Ingè?

Dar... se lesemo tote ateste...

Aștept scrisoarea ta. Nu uita să pui anume data, ca să-mi pot da seama mai bine de informațiile pe cari mi le vei da și în privința cărora sper că o să fii de astă dată mai puțin avar. Mai ales, nu începe cu “Pe scurt”. Scurtul tău mă costă pe mine o săptămână și săptămânile astea prin cari trec numai scurte nu sunt.

Îți mulțumesc pentru nasul Asa? (Nasul Fridolinei, desenat de

Missir, în scrisoarea trimisă lui Caragiale; un nas mai ușor ridicat)...

Petrache dragă, încă o dată, nu mă lăsa, scrie-mi. Aștept scrisoarea ta. Mi-e nesuferită viața; poți să mi-o ușurezi întrucâtva. Te stii bun, te rog ai milă de mine și primește o sărutare frățească din toată inima de la mânăritul tău prieten, Caragiale”.

I. L. Caragiale iubea nespun de mult Iașiul. Aici avea numeroși prieteni, dintre care cel mai apropiat era considerat Petre Th.Missir. Participă la a XVI-a aniversare a *Junimii*. Titu Maiorescu consemnează în însemnările sale zilnice participarea lui Caragiale și la a XX-a aniversare a *Junimii*, prilej cu care Caragiale a citit “O scrisoare pierdută”.

În octombrie 1886 Caragiale îi scrie lui Petre Th.Missir: “Mă grăbesc dar a te vesti că vin la Iași pentru banchetul *Junimii*”. Era vorba de a XXIII-a aniversare.

Legat de contactele sale cu *Junimea* ieșeană se cuvine să amintim că în revista *Convorbiri literare*, în perioada 1879–1890, îi vor apărea toate piesele de teatru (cu excepția *Soacrei*): începând cu numerele din octombrie și noiembrie 1879 *O noapte furtunoasă*, continuând cu *Conu Leonida față cu reacțiunea* (1 februarie 1880), opera bufă *Hatmanul Baltag*, scrisă cu Iacob Negruzzi, muzica Eduard Caudella (1 mai, 1 iunie 1884), *O scrisoare pierdută* (1 februarie, martie 1885), *D-ale carnavalului* (1 mai 1885), *Năpasta* (1 ianuarie 1890). În februarie 1894 farsa fantezistă a lui Caragiale, *Soacra* (O soacră) apare în ziarul “Evenimentul” din Iași.

Scena ieșeană îi va juca piesa *O scrisoare pierdută* pe data de 14 decembrie 1884, la numai o lună după premiera bucureșteană, o contribuție deosebită în realizarea spectacolului având Petre Th.Missir, căruia îi este și dedicată piesa.

Într-o scrisoare datată vineri 4 octombrie 1885, Caragiale îi scrie lui Missir următoarele: “*Dragă Petrache, E un loc vacant în Comitetul Teatral de aici, poate vor fi chiar două. Maiorescu nu vrea, hotărât nu, să mă ajute. Mi-a spus-o. Ajută-mă cât se poate pe lângă d. Sturdza.*

Am vorbit cu el, cu d. Sturdza, (a fost) la Academie, acum; a fost

rece cu mine; i-am pus titlurile mele înaintea și i-am zis că îl rog să aibă în vedere, dacă cumva în adevăr e vorba a se numi alți membri în Comitet. Mi-a răspuns că asta hotărăște cu consimțirea colegilor lui din Consiliul de Miniștri.

Ajută-mă, rogu-te. Scrie-i d-lui Sturdza, lui Beldiman, fă ce-i face nu mă lăsa. Aici Teodor Rosetti s-a însărcinat a-i vorbi ministrului. Mare supărare aș avea să nu reușesc. Încă 5 ani de așteptare.

Continuă, stăruie, fă pe dracu-n patru și nu mă lăsa în pierzare. E un pas de mare, de enormă importanță în viața mea. Cum, îți voi explica când ne vom vedea.

Dar nu mă lăsa.

Sunt foarte agitat, nu pot urma mai departe. Te rog ajută-mă; e o chestie mare pentru mine. Postul e onorific, să știi; e chestie de ambiție. Te rog serios, Petrache.

Al tău,

Caragiale

Aștept răspuns urgent.”

În momentele dificile, Caragiale apelează la sfaturile prietenului său Missir. Iată ce scria el într-o misivă din 2 iunie 1885 acestuia: “Dragă Petrache. Am să-ți cer o consultație gratuită. Citește bine și răspunde-mi limpede și deslusit; răspunsul tău va fi hotărâtor pentru mine”...

În 1896 cere sprijinul lui Petre Th.Missir pentru a fi numit la conducerea Teatrului Național din capitala Moldovei.

I.L.Caragiale îl considera pe Missir “a fi cel mai omenos și inteligent prieten al său”.

Evenimentele din 1907 l-au îndurerat profund pe marele dramaturg. Într-o scrisoare care va deveni celebră, adresată lui Petre Th.Missir, referindu-se la răscoala din 1907 scria: “... începem o altă istorie mai puțin veselă decât cea de până ieri; râsul și gluma nu ne vor mai putea sluji de mângâiere ca altădată față cu cele ce se vor petrece în lumea noastră românească. Copiii noștri vor avea poate de ce să

plângă, noi am râs destul”.

Cât a stat la Berlin, Caragiale a fost de nenumărate ori vizitat de prietenul cel mai apropiat și bun. Când, în ziua de 22 noiembrie 1912, rămășițele pământești ale lui I.L.Caragiale (decedat la Berlin la 8/9 iunie 1912) erau înhumate în cimitirul Bellu din București, lângă cele ale lui Eminescu, Mihail Sadoveanu, ca delegat al Teatrului National din Iași și al Societății Scriitorilor, a rostit un cuvânt de adio în care spunea, în final: “Știu că dorea să se întoarcă, știu că plănuia un trai liniștit și blând într-un colț al Moldovei”. Căci autorul “Scrisorii pierdute”, plecat din țară, în 1905, la Berlin, unde s-a stabilit cu familia sa, a avut mereu nostalgia plaiurilor moldovenesti, unde totdeauna era primit cu prietenie și dragoste, având aici, de-a lungul timpului, numeroși și buni prieteni: P. Th. Missir, Iacob Negruzzi, Anton Naum, Eduard Caudella, Vasile Pogor, N. Gane, familia Konya, A.Steuerman-Rodion, Ronetti Roman, Nicolae Gabrielescu și mulți alții.

Petre Th.Missir a fost apropiat de marele poet Mihai Eminescu, pe care l-a iubit și apreciat. El cunoștea foarte bine momentele dificile prin care trecea poetul. Un cercetător de manuscrise vechi la Biblioteca Centrală Universitară “M. Eminescu” din Iași, domnul Liviu Papuc, a avut norocul să descopere în *Fondul Petre Th.Missir* o scrisoare primită de junimist de la medicul neurolog D.Boghean, trimisă din Viena în ziua de 1 februarie 1884 (stil vechi). D.Boghean era absolvent al Facultății “Regele Friedrich Wilhelm” din Berlin și autor al unei teze de doctorat în neurologie (susținută la 12 august 1880). La sfârșitul lui ianuarie 1884, Boghean se afla la Viena (de două luni), asumându-și și misiunea, în calitate de specialist, să transmită “Junimii” informații menite a hotărî soarta lui Eminescu.

Se cunoaște faptul că trimiterea în străinătate a poetului de către Șutu și Maiorescu era motivată de imposibilitatea lui Eminescu de a reveni curând în țară, încât s-a planificat întreținerea lui la Ober Döbling cel puțin doi ani. Petre Th.Missir fusese însărcinat cu strângerea fondurilor necesare

ajutorării lui Eminescu. În această calitate, el redacta un raport către Maiorescu, în septembrie 1883, cu titlul: Contribuțiile lunare ale *Junimii* pentru întreținerea lui Eminescu într-o casă de sănătate la Viena pe timp de doi ani.

Eminescu avea deplină conștiință că e un om sacrificat, cum se confesează în 1884 nu doar lui Petre Missir, ci și lui Vlahuță și altora. Acest lucru este relatat într-o scrisoare a lui Petre Th.Missir, adresată către Titu Maiorescu, la 13 mai 1884.

La sfârșitul lunii noiembrie 1883, Boghean se adresează lui Petre Missir printr-o scrisoare care e un veritabil raport asupra lui Eminescu, date despre poet. Nu ne propunem să analizăm ipotezele și concluziile medicilor de la București și Viena, privind boala lui Eminescu.

Un lucru este cert: Missir a cerut expres medicului să fie la curent cu evoluția bolii poetului, dovedind dragoste și prețuire față de Eminescu.

Petre Missir s-a stins din viață la 10 iunie 1929, la București. La acest trist eveniment, N.Iorga scria: "Cu Petru Missir se duce dintre noi unul dintre rarii reprezentanți ai sufletului românesc în epoca de ascuțită și nemiloasă critică prin care s-a pregătit terenul pentru noul avânt de idealism necesar înfăptuirilor de ieri.

După studii adâncite în Apus, el s-a întors în țara pe care a iubit-o fără fraze și fără pretenții – adaug și: fără răsplată – pentru a pune cu greu, în știința sa a dreptului, temelii solide pe terenurile vagi ale improvizațiilor îndrăznețe care l-au precedat. Orice rând a scris era gândit, orice cuvânt a rostit cuprindea îndatoriri morale, orice cauză a apărât, credea într-însa.

Specialist, da – și cât de serios, deși infirmitatea de încredere a generației sale l-a împiedecat de a scrie.

Dar nu simplu meșteșugar solid, ci mintea deschisă către orice întrebări, spiritul lacom de orice știință.

A fost din vremea oamenilor întregi, cari știind puțin din orice, știau mai bine ce-și alegeau îndeosebi. Și, cu acestea, atâta ironie câtă trebuie ca să-ți dai sama că în nimic nu putem ști tot și nu putem crea definitiv, că e

o lipsă de respect față de misterul care învăluie trecătoarea noastră ființă a crede că l-ai străbătut cu câtă fugară înțelegere ni s-a dat”.

Dintre membrii Societății *Junimea* au făcut parte și alte personalități românești de etnie armeană și anume filosoful *Vasile Conta*, juristul *Grigore Buicliu*, generalul *Mihail Cerchez*. “Prezentarea de armeni în viața românească – scria istoricul H.D.Siruni în revista «Ani», 1936 – nu urmărește să-i despartă de istoria națiunii care i-a adoptat și nici să-i lege direct de manifestările culturii armene. Scopul nostru este acela de a sublinia o dată mai mult atașamentul pe care l-a arătat elementul armean față de pământul care i-a acordat ospitalitate, cu secole în urmă, identificându-se cu sufletul și idealurile poporului băștinaș și asimilându-se complet cu el”.

Vasile Conta. S-a născut la 15 noiembrie 1845 în Cahul (Basarabia). Rosetti Tescanu afirmă că: “Vasile Conta s-a născut la 15 noiembrie 1846 la Ghindăoani, sat din județul Neamț, în Moldova” (“Convorbiri literare”, anul 1895, pag. 923). Majoritatea celor care au scris despre viața filosofului au confundat anii copilăriei petrecuți la Ghindăoani cu anul nașterii, întâmplată la Cahul. Chiar Ana Conta-Kernbach, într-o notiță publicată în “Revista de studii sociale”, 1 decembrie 1912, afirmă, fără să dovedească, că fratele său Conta s-a născut în 1846, iar nu în 1845.

Pentru a dovedi anul și locul nașterii lui Vasile Conta ne vom servi de matricolele școlare, păstrate în arhiva “Academiei Mihăilene”, unde marele filosof și-a făcut studiile liceale.

Printr-o cerere adresată direcțiunii în anul 1868, august 28, Conta cere următoarele lămuriri: “Domnule Directore, Subsemnatul elev absolut al liceului din Iași, având necesitatea de constatarea etății pentru a mă prezenta la examenul general de liceu, Vă rog să binevoiți a-mi atesta data nașterii conform cu registrul școalei în care sunt înscris. Primiți, Vă rog, Domnule Directore încredințarea că vă conserv cel mai profund respect. Conta”.

Directiunea pune această rezoluție: “Născut la 1845, Noemvrie 15, conform cu matricola”. Din matricola școlară pentru elevii externi de la Colegiul Național din Iași pe anul 1864–1865 se pot afla mai multe amănunte biografice relativ la Vasile Conta: “Născut la 1845, luna Noemvrie 15, profesiunea părinților preot, de *națiune armeană*, de religie ortodoxă, *născut în Cahul*, corespondent C.Conta Sechelariu, locuința în mahalaua Dispărțirea IV, str. Ograda Bărboiului”.

În perioada 1869–1872 studiază la Institutul de Comerț din Anvers și la Facultatea de Drept a Universității din Bruxelles. În 1872 primește titlul de doctor în drept al Universității din Bruxelles. În același an ocupă, prin concurs, postul de profesor la Catedra de Drept Civil a Facultății de Drept de la Universitatea din Iași.

În 1879 este ales deputat al “fractiunii liberale și independente” a Partidului Liberal. În 1880, în guvernul prezidat de I.C.Brătianu, ocupă funcția de ministru al Cultelor și Instrucțiunii Publice. Pentru că proiectul său de reformă a învățământului, ce conținea prevederi înaintate, nu a fost acceptat, și-a dat demisia, fiind apoi numit membru al Înaltei Curți de Casație.

Vasile Conta nu împărtășea întrutotul părerile unor junimiști. Participă la ședințele acesteia, ia parte la dezbateri, ține conferințe. La insistențele lui Pogor și Negruzzi acceptă să citească opera filosofică *Teoria fatalismului*, care a și fost imediat publicată în *Convorbiri literare* pe anul 1876.

“Duminica trecută – scrie Eminescu – d. V.Conta a ținut prelegerea sa asupra fetișismului. După cum era ușor de prevăzut pentru cei care cunosc individualitatea intelectuală a acestui scriitor, prelegerea sa a fost foarte interesantă și a ținut încordată atențiunea auditorilor mai mult de o oră și jumătate.

Precum nici se putea altfel, d. Conta a judecat despre fetișismul antic după asemănarea celui modern, arătând apoi urme de fetișism în credințele de astăzi ale popoarelor, judecata sa prin analogie s-a dovedit a fi cu totul

corectă, limpede și fără săritură.

Cu această ocazie, d-sa a dezvoltat o sumă de cunoștințe etnologice, încât fiecare propoziție conținea ceva nou; totodată a dovedit o cunoștință amănunțită a mitologiei populare române, a cărui analogie cu credințele populare ale altor popoare a făcut-o cu totul evidentă.

Dar tocmai din cauza bogăției de cunoștințe, desfășurate cu această ocazie, sarcina unei dări de seamă pe scurt devine aproape cu neputință. D-sa a dovedit că credința în duplicitatea existenței noastre a pornit de la faptul că fiecare își are *umbra* sa. De acolo vedem la cei antici sufletele în chip de umbre, de aceea după credința poporului românesc, cel căruia i se iea umbra, trebuie să moară.

Dar fiindcă toate lucrurile au o umbră, după credințele primitive toate lucrurile sunt însufleteite, astfel încât sălbatecul calcă pretutindeni pe suflete, din cari cele mai multe sunt reale și puține, anume cele ale rudelor și prietenilor, sunt bune. Cu aceeași claritate a desfășurat apoi metodele de a omorî sufletele, de a dobândi prietenia lor, de a le aservi; a arătat cum toate mișcările în natură li păreau produse de spirite, cum vântul e reprezentat ca o mulțime de spirite, ce biciuiesc frunzele pădurii și valurile apelor, cum zefirul e un spirit mângâios ce spune povești florilor, care râd de toate aceste rămânând serioase numai pietrele bătrâne, care în viața lor lungă știu că aceste sunt deșertăciuni ușoare.

Mai ciudată este credința că ființele au mai multe suflete, a căror vecinicie constă tocmai într'aceea că-și ascunseră sufletele bine.

Credința că pe când omul doarme, sufletul lui iese din trup și umblă pe unde vrea, a dat naștere la vraja prinderii sufletului prin chemări mângâioase, a închiderii lui în ceară și într'o viță de păr și a nimicirii lui.

Strigoi, luarea din urmă, făcutul, deochietul, făcutul de dragoste, toate se reduc în urma urmelor la unul și același princip, că adică sufletul – după credința primitivă muritor – în neatârnamarea de trup poate fi vrăjit, prins, aservit și că e supus unor formule magice.

Depart de a fi înăcar a suta parte din mulțimea faptelor, aduse de

prelector, și tot așa de departe de a fi reprodus cugetarea unitară, care le pătrundea pe toate, ne mulțămim numai cu aceste câteva însemnări, sperând că d.Conta va face din ele obiectul unui studiu serios”.

“Eminescu – scrie Octav Minar – analizând prelegerea lui Conta în *Curierul de Iași* din 16 februarie 1877, nu uita să amintească cunoștințele profunde ce le avea marele filosof despre mitologia populară și etnologie, aducând la contribuție, idei nouă; încât poetul entuziasmat, îl sfătuiește ca să le fixeze într-un studiu, neștiind că această prelegere era rezultatul cercetărilor îndelungate făcute de Conta la Anvers, încă de pe la 1870.

Conta studiind această chestiune ca student în străinătate, o comunica și protectorului său doctorul Fătu, arătând că studiul său se numește *Teoria fatalismului*.

Cu această lucrare își face intrarea în societatea “Junimea”, iar cu traducerea franceză apărută la Bruxelles, se face cunoscut în lumea științifică din apus.

Eminescu se grăbește să releve și acest succes a prietenului său printr-o notiță publicată în *Curierul de Iași* din 4 mai 1877:

“Se știe că d. V.Conta a publicat într-un volum în limba franceză *Teoria Fatalismului*, a cărui interesantă pertratate a ocupat mai mult timp coloanele “Convorbirilor Literare”. Aceste studii ale profesorului din Iași, au un mare merit, ele sunt dictate pretutindeni de spiritul neîndoielnic al adevărului.

Poate să fie cineva pentru sau contra teoriilor materialiste, acesta nu împiedică însă ca să recunoaștem meritul personal al autorului de a fi spus sincer și fără încunjur părerile, pe cari le credea adevărate, de a fi scris în mod foarte clar și de a fi tratat chestiunea, înarmat cu toate cunoștințele necesare. Drept vorbind, puțini scriitori români s’ar putea lăuda cu asemenea calități. Dar aceasta nu este numai părerea noastră. Un profesor de filosofie spiritualistă din Bruxelles a spus la citirea manuscriptului încă, că rar a întâlnit până acum o carte de filosofie materialistă mai clară, mai consecventă și mai sinceră.

Profesorul din Bruxelles e departe de a împărtăși ideile autorului român, cu toate acestea a cetit cartea cu mare plăcere. Până acum auzim că d.Conta a primit în privirea cărții sale o scrisoare de la renumitul Charles Darwin și alta de la materialistul german Ludowig Büchner.”

Prelegerile lui Conta erau competent făcute, expuse în mod admirabil, încât societatea “Junimea” câștigase în persoana marelui filosof un publicist fecund și un conferențiar gustat de public.

Teoria fatalismului entuziasmase pe Eminescu, care asistase în aceea seară la ședința *Junimii*. Poetul a rugat pe Conta să-i citească urmarea, căci dorea să cunoască sfârșitul sistemului de cugetare al marelui filosof. Conta invită pe Eminescu acasă la dânsul, citindu-i întreg studiul.

“Aseară – scrie Eminescu într-o scrisoare adresată Veronicăi Micle – am fost la d-l Conta, distinsul profesor la Universitate, care a avut bunătatea să-mi citească sfârșitul studiului său, al cărui început s-a dat lectura în “Junimea”.

Cele câteva ceasuri au trecut ușor,acompaniate în pauzele scurte pe cari le făcea d-l Conta, de tictacul ceasornicului și de o tăcere mormântală în care gândul meu părea înaripat spre alte lumi.”

Activitatea lui Vasile Conta la “Junimea” n-a fost numai una de publicist, ci și de conferențiar. O parte din dările de seamă asupra conferințelor ținute de membrii Societății “Junimea” le făcea Eminescu în *Curierul de Iași*. Iată cum anunța poetul o prelegere a lui Conta: “D-l Conta ca scriitor – relatea Eminescu în *Curierul de Iași*, 11 februarie 1877, nr. 15 – e din numărul acelor puțini, cari nu reproduc numai idei nerumegate din cărți străine, ci gândesc mai cu seamă singuri; apoi d-sa mai are talentul de a expune foarte clar materiile cele mai grele, fără ca prin această limpezime obiectul să piardă ceva din însemnătatea sa.

Aceste două calități rare pretutindeni, dar și mai rare în țara noastră, ne îndreptătesc a crede că prelegerea sa va fi îndestul de interesantă”.

Moare în vârstă de 37 de ani (21 aprilie 1882). În mormântarea s-a făcut la Cimitirul Eternității din Iași, la 25 aprilie 1882.

În "Timpul" din 25 aprilie 1882, Eminescu scrie un necrolog pentru marele său prieten, analizându-i activitatea filosofică și politică.

Vasile Conta are o importanță covârșitoare asupra spiritului neamului românesc. A fost întemeietorul filosofiei românești, scriind în această direcție lucrări originale de o reală valoare: *Teoria fatalismului*; *Teoria ondulațiunii universale*; *Introducere în metafizică*; *Bazele metafizicii*; *Întăilele principii care alcătuiesc lumea*.

A arătat, în scurta lui activitate parlamentară, care trebuie să fie scopul unei politici cinstitute dedicate poporului, intereselor acestuia.

A fost un conferențiar și un orator de mare talie care a considerat tribuna ca un amvon, unde trebuie să vorbești gândind, înlăturând demagogia care stăpânea pe atunci societatea românească.

Patriot convins, a luptat pentru ridicarea economică și intelectuală a semenilor, convins în propășirea și înflorirea viitoare a țării.

Conta, împreună cu Eminescu și Creangă, rămân figurile cele mai mari pe care Iașiul le-a dat la sfârșitul secolului al XIX-lea.

În volumul *Figuri de armeni din România*, Bogdan Căuș, referitor la **Grigore Buicliu**, spune: "S-a născut la Iași în 1840. Părinții lui au fost Iacob Buicliu și Maria, născută Tossun. Studii: Colegiul armean din Paris, Dreptul în parte la Paris, și la Universitatea din Iași. Un timp profesează avocatura, fiind colaboratorul lui G.Ciumara, doctor în drept în Italia. Cu timpul, Grigore Buiuciu ocupă diferite funcții în magistratură. La început procuror la Tribunalul din Iași, apoi consilier la Înalta Curte de Casație și Justiție din București. A fost membru al Societății literare "Junimea" de la Iași, neocolind însă viața politică. Profitând de călătoriile sale în străinătate el a făcut cercetări despre istoria armenilor la Biblioteca Națională de la Paris și la Biblioteca Mănăstirii Mechitaristilor armeni de pe Insula San Lazzaro din Venetia. În revista ieșeană "Convorbiri literare" publică o povestire în versuri despre oprimările la care au fost supuși armenii din Moldova, în anul 1551, sub Ștefăniță Vodă, povestire deja scrisă în armeneste de un martor ocular, diaconul Minas, al Bisericii armenie din

Iași. Tot Buiuciu a pus să se tipărească originalul acestei povestiri într-o publicație de limba armeană care apărea la Petersburg. Lui Grigore Buiuciu i se datorează descoperirea unei *Cronici* privind faptele dintre anii 1430–1621 în Țara Leșească și în Țara Moldovei, scrisă de preoți armeni care s-au succedat la Biserica Sf.Nicolae din Camenița-Podolsk, lucrare tradusă în românește și publicată în “Convorbiri literare”.

Grigore Buiuciu, înaltă personalitate a epocii respective, a fost decorat cu numeroase Ordine românești precum și Crucea Ordinului rus Sf.Ana. Academia Română a publicat în anul 1914 o lucrare cuprinzătoare dedicată, în exclusivitate, acestei mari personalități a timpului: *Grigorie M. Buiuciu*. Această cinstire din partea înaltului for al țării justifică, într-un fel, donația pe care G.M.Buiuciu a lăsat-o, prin dispoziție testamentară, Academiei Române, donație echivalentă cu o sumă de un milion de lei, o sumă enormă pentru acea vreme. Faptul a fost atestat și de Decretul regal din 13 februarie 1913, semnat de Regele Carol I al României – prin care “*Academia Română este autorizată să accepte legatul universal lăsat de defunctul Gr.M.Buiuciu prin testamentul olograf din 1 August 1912*”. Donatorul a mai lăsat, prin testament, sume de bani și bunuri imobiliare, în afara rudelor apropiate, unor așezăminte: Biserica armeană din Iași, Catedrala armeană din București (în plină construcție la acea dată), Spitalul de copii “Caritas” din Iași. În afara celor de mai sus, s-a acordat Academiei Române “Biblioteca Armeană” a defunctului. El a menționat ca această bibliotecă să se constituie “un început pentru o Bibliotecă Orientală”, atrăgând atenția beneficiarilor testamentari să acorde, pe viitor, o importanță sporită studiilor limbilor armeană, arabă, turcă și persană, deoarece literatura lor istorică poate fi folosită țărilor”.

Mihail C. Cercez s-a născut la Bârlad, la 8 iulie 1839. După terminarea studiilor la Academia Mihăileană din Iași, îmbrățișează cariera armelor, înrolându-se voluntar în armată. În 1855 avea gradul de cadet, la 23 mai 1857 este avansat sergent, iar la 10 aprilie 1857, sublocotenent. Dovedindu-se “foarte ambițios în suflet”, Mihail Cercez urcă repede

treptele ierarhiei militare: locotenent la 26 septembrie 1858 și căpitan la 30 august 1860. Este trimis de domnitorul Al.I.Cuza în Franța pentru a asista la manevrele militare de la Châlons. Avansat maior la 27 decembrie 1863. În anul 1865 Mihail Cerchez devine membru al Societății "Junimea".

Își exprimă opoziția față de abdicarea lui Al. I. Cuza la 11 februarie 1866: "Avea un viu sentiment de datorie și onoare precum a dovedit-o în mod manifest la căderea lui Cuza, deși știa bine că prin purtarea sa avea să-și piardă pozițiunea în armată poate pentru totdeauna".

Demisionează din armată, fiind însă rechemat și, la 20 octombrie 1867, este avansat locotenent-colonel, iar apoi, la 1 ianuarie 1870, colonel și numit comandant al Regimentului 4 infanterie de linie.

În 1875 participă la manevrele armatei ruse de la Krasnoie Selo, ocazie cu care este decorat cu Ordinul "Sf. Ana". În luna iunie 1876, Mihail Cerchez primește comanda Corpului de observație de la Gruia, care avea misiunea de a supraveghea mișcările de trupe de la sud de Dunăre și de a asigura paza frontierei pe fluviu și neutralitatea țării față de războiul sârbo-turc. În această funcție, Mihail Cerchez "fusesse un comandant destoinic care, apreciind exact situația pe câmpul de luptă peste Dunăre, luase măsuri tactice potrivite și dovedise că era un bun gospodar, foarte activ și plin de demnitate, atât ca șef față de reprezentanții puterilor de peste Dunăre, cât și ca om față de inferiorii și superiori săi".

În aprilie 1877, conform noii ordini de bătaie a armatei române, Mihail Cerchez este numit Comandant al Diviziei 2 infanterie și apoi al Diviziei 1 infanterie. Trupele de sub comanda sa execută, în mai-iunie, misiuni de apărare a frontierei de sud, respingând cu succes incursiunile otomane la nord de Dunăre. La 23 iulie 1877, ca urmare a organizării armatei române în Armata de operații și Armata (corpul) de observație, Mihail Cerchez este numit comandant al Diviziei de rezervă, formată din trei brigăzi de infanterie. Împreună cu trupele sale, trece Dunărea la 20 august, cu misiunea de a înainta spre Plevna. Divizia de rezervă

formează rezerva generală a Armatei de operații, asigurând spatele diviziilor 3 și 4 infanterie.

De la 9 septembrie divizia sa, constituită în Divizia 2 activă, contribuie, împreună cu celelalte forțe româno-ruse, la împresurarea Plevnei. După atacul din 7 octombrie dat de trupe din Divizia 4 infanterie cu scopul cuceririi redutei "Grivița 2", soldat cu un insucces, Mihail Cerchez arată că "Un nou atac asupra redutei nr. 2 ar fi acum o încercare târzie și sacrificarea de oameni ce s-ar face ni se par cu totul de prisos, pe cât timp investmentul Plevna este complet... un succes în această parte nu ar grăbi căderea Plevnei".

În ziua de 28 noiembrie 1877, unitățile comandate de Mihail Cerchez participă cu succes la acțiunile împotriva trupelor otomane, care încercau să străpungă încercuirea. Prima subunitate care pătrunde în Plevna, este batalionul 1 din Regimentul 6 infanterie de linie din Divizia 2 infanterie.

Mihail Cerchez este de față la capitularea lui Osman Pașa, comandantul trupelor otomane, împreună cu colonelii Eraclie Arion, Anton Berindei și Gheorghe Anghelescu. Un participant la campania independentă, căpitanul Mihail Dimitrescu afirmă că Osman Pașa, predându-se, ar fi spus: "capitulez cu armata mea, predându-mă în mâinile junei și bravei armate române".

Referitor la acest episod, Mihail Kogălniceanu arată că Mihail Cerchez "este generalul care s-a găsit față în față cu Osman Pașa și dacă nu i-a cerut sabia, lăsând-o la alții, este pentru respectul către acel leu de Plevna de la care nu voia să-i ia sabia, nici chiar avându-l ca prizonier".

Pentru modul cum și-a condus trupele, pentru curajul și bărbăția sa, Mihail Cerchez este înaintat general de brigadă la 1 decembrie 1877. La 7 decembrie, conform noii organizări a armatei române, Divizia 2 infanterie trece în subordinea Corpului de vest, comandat de generalul Nicolaie Haralambie, care avea misiunea să acționeze ofensiv în zona Vidin. În ziua de 12 ianuarie 1878, trupele de sub comanda sa se disting în luptele care

duc la cucerirea Smârdanului și Inovei. Un martor ocular arată că Mihail Cerchez “la 12 ianuarie 1878, alerga pe calul lui cel șarg în dosul frontului de la unitate la unitate, îmbărbătându-ne la atac”.

Comandantului Corpului de vest multimea “generalului Cerchez a cărui inteligență și energie” se manifestaseră din plin, iar generalul Cernat sublinia că în victoria de la Smârdan se află și contribuția “inteligentei generalului Cerchez” alături de curajul “mai presus de toată lauda a trupelor de sub comanda sa”.

Pentru faptele de bravură, pentru modul remarcabil în care și-a condus trupele din subordine, Mihail Cerchez este decorat cu “Steaua României” în grad de ofițer, “Virtutea Militară” de aur, “Trecerea Dunării” și “Apărătorilor Independenței”.

În urma unei boli incurabile, încetează din viață la 12 iulie 1885, fiind înmormântat în cimitirul “Eternitatea” din Iași.

La Poradim, în Bulgaria, în parcul Muzeului Ostașului Român, se află un bust al său.

MATEI SOCOR

(1908 – 1980)

“Când, după ultima cădere de cortină, publicul premierei *Conului Leonida* aștepta să-l vadă pe Matei Socor pe scena Operei Române din București, răspunzând aplauzelor, mulți dintre cei prezenți simteau, ca și mine – scrie Grigore Constantinescu, în monografia *Matei Socor*, Editura Muzicală, București – că acest moment avea semnificații deosebite. Acea oră de operă bufă, pornită din farsa lui Caragiale, schimba o optică, modifica opinii și, poate mai mult, trezea o întrebare: oare Matei Socor – din păcate bolnav, lipsind de la clipa succesului – este un artist cunoscut?

Poate chiar această observație sublinia un asemenea înțeles. Recapitulând în grabă ce știam, recitind cuvintele succinte ale programului de sală, nu putem răspunde afirmativ. Mai de grabă putem spune că, pentru tânărul spectator din deceniul al optulea, numele artistului era legat de prea puține fapte de artă cunoscute.

De ce? Răspunsul nu este, iarăși, ușor de dat. Biografia sa, prezentă în muzica timpului apărea înconjurată de o voită însingurare, și această tăcere o simțeam acum, când muzica deschisese calea unei noi cunoașteri.

Cronicile premierei, în care meritele consemnate priveau mai ales prezentul, au contribuit la readucerea în actualitate a numelui său, dar fără prea multe comentarii față de ceea ce realizase el mai înainte.

Și totuși, de aici avea să înceapă, pentru autorul acestei monografii, drumul nou al cunoașterii sale, prin solicitarea de a-i scrie prezentarea pentru discul cu opera *Conu Leonida*. A urmat o singură întâlnire care mi-a adus prilejul de a discuta cu Matei Socor, muzicianul dornic de liniște, puțin expansiv, dar nu lipsit de dorința comunicării. La plecare, după această convorbire, sentimentele mele nu erau încă clare. Se străvedeau în vorbele sale un umor robust și o dorință de apropiere, repede temperate, păzind cu strășnicie efuziunea afectivă, vădind o prudentă sentimentală născută din experiență. Își privea ultima partitură cu dragoste ascunsă, greu de transmis, căci lucrul îndelung și migălos nu-i tocise aspre temeri că nu a spus totul, că nu a spus destul de bine. Și, mai ales, că ceea ce s-a cântat nu este decât o parte din ceea ce a scris, după cum montarea nu ținuse seama în întregime de gândurile sale.

Pentru mine ideea descoperirii omului și operei sale se înfiripa cu încetul: față de această strictețe a comunicării cu semenii, nu existase o punte de legătură ce ar fi depășit ora acestei vizite, spre posibile reîntâlniri. Posibile totuși, dar brusc întrerupte de realitatea nerepetabilei despărțiri pentru totdeauna. Penultima zi a lunii mai 1980 a fost pragul acesta trist peste care Matei Socor a trecut singur, lăsând celor în viață o cale a cunoașterii fără interlocutor. O cunoaștere care, cred, trebuie făcută, pentru

a nu umbri, în faldurile părelnice ale rememorărilor inexacte și resentimentelor, clipa unei vieți. O cunoaștere care, ceea ce rămâne – opera muzicală –, cheamă la remodelarea portretului unui artist ce a avut prieteni și neprieteni, idealuri și contradicții, și mai ales curajul de a-și reclădi maturitatea, precum pasărea Phoenix.

Fără prejudecata ce se ivește uneori în rândurile unei generații comune, acest drum, ce se aseamănă cu redesoperirea unui om uitat, merită făcut.

De ce?

Pentru că, alegând ceea ce putem crede, cântărind, ce *rămâne*, Matei Socor merită mai mult decât a avut și a obținut. El merită să fie așezat printre contemporanii săi. Argumentul muzicii este singurul și acest argument *există*, valabil, demn de a înfrunta judecata timpului. Contribuțiile lui nu sunt prea numeroase căci compozitorul nu s-a arătat foarte darnic. Mai curând sever cu fiecare pagină scrisă, Matei Socor a evoluat pe o traiectorie proprie, reflectând nuanțat câteva etape definitorii ale mersului muzicii în ultimii cincizeci de ani. Deși diferite, ca problematică și conținut, principalele momente ale vieții sale de artist oglindesc, de fiecare dată, opțiuni direct ancorate în realitățile timpului. Privită în întregul ei, opera compozitorului va trezi întrebări, determinate de atitudinea artistului față de epocă și funcțiile sociale ale muzicii, ce au condus la schimbări radicale, în aparență, orientării sale estetice. Ciclul componistic cuprinde însă mai multe praguri pe care Matei Socor le trece cu curajul ce i-a fost propriu și în alte împrejurări ale vieții. Important este faptul că, pentru momentul respectiv, artistul crede în ceea ce face și, atunci când socoate, are forța de a-și remodela mijloacele de expresie.

Matei Socor, tânărul creator aparținând generației de avangardă în muzica noastră, în perioada deceniului al patrulea, nu evita – profitabil desigur pe tărâm artistic – experimentul purtând pecetea personalității sale...”

S-a născut la 15 septembrie 1908, la Iași, ca unic copil al ziaristului și avocatului, de etnie armeană, Emanuil, și al Elizei, evreică, sora mai

mare a academicianului Alexandru Graur. În 1913 părinții se stabilesc la București, după ce, o perioadă, au locuit la München, în Germania, unde Emanuil Socor s-a pregătit în vederea susținerii tezei de doctorat la Facultatea de Economie. Revenind în țară devine, pentru un an, profesor de economie politică la Academia Comercială din București, continuându-și, totodată, munca de avocat și publicist.

Grija pentru o educație completă, armonioasă, a copilului, îi preocupă pe părinți, descifrând la fiul lor însușirile unei inteligente și sensibilități puțin obișnuite.

După absolvirea cursului elementar, continuă în particular Liceul "Gheorghe Lazăr". Se înscrie la Facultatea de Litere a Universității din București. În cursul superior al liceului hotărârea de a studia muzica este luată, fapt concretizat prin intrarea, în 1925, și la Academia de Muzică și Artă Dramatică. Tânărul de 17 ani primește aici îndrumările competente ale unor dascăli ca Gheorghe Cucu (teorie și solfegii), Alfonso Castaldi (armonie și contrapunct) și, mai ales, ale lui Constantin Brăiloiu, care îi oferă o interesantă sistematizare în viziune modernă asupra istoriei muzicii.

"Hotărârea de a urma specializarea în compoziție și dirijat, în Germania – scrie Grigore Constantinescu – nu este străină de configurația spirituală a generației acestor avangardiști ce stabiliseră multiple legături de idei cu tineretul și artiștii europeni. Această plecare, în 1930, marchează ultima – și poate cea mai importantă etapă – în formarea și desăvârșirea profesională a artistului. Dincolo de nenumăratele și inerentele griji materiale, pe care le presupune un asemenea timp petrecut peste hotare, angrenând eforturi considerabile din partea părinților, pentru Matei Socor se deschid acum largile orizonturi ale cunoașterii artei timpului său. În ambianța unei perioade istorice frământate, în plină criză economică și de manifestare a unor forțe contradictorii ce aveau să conducă spre anii tragediei conflagrației a celui de al doilea război mondial, Matei Socor se întâlnește, la Leipzig, cu tineri români de seama sa – pianista Irina Lăzărescu, violoncelistul George Iarosevici, fizicianul și pasionatul muzi-

cian Șerban Titeica, inginerul Ionel Militineanu.

În evocarea acestei epoci încă de pace, pentru Irina Lăzărescu studenția în Germania este legată de clipele petrecute împreună cu colegii săi, mergând aproape zilnic la concerte și ascultând dirijori și interpreți celebri (Bruno Walter, Wilhelm Furt Wängler, Clemens Krauss, Erich Kleiber, Otto Klemperer, Yehudi Menuhin etc.) și comentând la nesfârșit fiecare gest, fiecare nuanță. Audiau concertele de la Conservator, de la Gewandhaus (unde puteau ajunge mai greu din cauza prețului ridicat al biletelor), de la Studioul Radiodifuziunii, de la Operă (unde îl descoperă pe Ernest Krenek în *Johnny apielt auf*) sau la celebra Thomas Kirche, evocând muzica lui Bach. La concertele Radiodifuziunii au descoperit, înghesuindu-se la galerie, lumea muzicii lui Hindemith, Bartok sau Stravinski, precum și multe alte pagini de muzică modernă. În ce privește personalitatea lui Hindemith, Matei Socor va mărturisi, începând din această perioadă, o nestinsă admirație pentru profesorul de compoziție de la Academia din Berlin, mai aproape de vederile sale decât Hermann Grabner, cu care studia la Leipzig... În ansamblu, pentru Matei Socor, cei trei ani petrecuți în Germania nu au reprezentat numai o experiență remarcabilă din punct de vedere al pregătirii sale muzicale, ci și una de cunoaștere a realităților sociale și istorice ale epocii. Tot atunci se cristalizează opiniile sale estetice, se accentuează interesul pentru muzica modernă, se consolidează atitudinea de exigență în redactarea muzicală și execuția interpretativă, fără de care un artist poate cu greu să-și conducă disciplinat activitatea. Cum arătam, rezultatul imediat al studiilor în Germania se vede în apariția acelei prime creații proprii, importante, pe care o păstrează – *Sonata pentru pian* (1932). Matei Socor nu a păstrat nici una din compozițiile pe care, fără îndoială, le-a creat în timpul studiilor la clasa lui Grabner. Nici din lucrările sale ulterioare el nu a păstrat decât ceea ce a considerat reprezentativ. De la unii prieteni din acel timp știm că Matei Socor a scris “coruri vorbite” pe versuri de Aron Cotruș (*Horia, Eu, Pătru Opincă* etc.) care au fost interpretate de coruri muncitorești la festivaluri antifasciste. Totodată nu a

păstrat nici alte partituri din perioade ulterioare despre care se găsesc relatări în presă”.

Întors în țară, Matei Socor se consacră dirijoratului, apoi, ca muzician, se integrează în viața artistică românească, adoptând ca prioritate deschiderea tuturor căilor cunoașterii marilor personalități contemporane românești și străine.

Debutează ca dirijor la 10 decembrie 1933. Constantin Brăiloiu semnează o entuziastă avancronică în ziarul “Dimineata” din acea zi, în care scrie: “Duminică dimineata va urca la pupitrul Filarmonicii un nou șef de orchestră: Domnul Matei Socor. Domnul Socor este tânăr. Nu s-a împlinit anul de când și-a sfârșit studiile la Conservatorul din Leipzig, după ce părăsise pe cel din București, unde mi-a fost și mie elev. Cariera domniei sale începe cu adevărat duminică dimineata. D. Socor cunoaște arta compoziției și e pianist; poate să scrie și să cânte. Spre conducerea orchestrei se va îndrepta din vocație.

Nu vom vedea duminică un compozitor care știe să mânuiască bagheta, ci un șef de orchestră care a învățat să înțeleagă ceea ce cântă. Ivirea neașteptată a noului interpret trebuie să ne bucure. Cariera șefului de orchestră a fost deseori la noi mijlocul cuceririi unor monopoluri mănoase. În starea de astăzi a societății noastre, executantul stă din nefericire deasupra creatorului și șefului de orchestră, cel mai arătos dintre executanți, deasupra tuturor executanților. Iar șefii de orchestră erau prea puțini și prea indispensabili.

Mă bucur pe de altă parte că dl. Socor înțelege să înfrunte greutățile meseriei și cu toată îndrăzneala tinereții, cu toată încrederea în puterile sale și slujind arta mai mult decât pe sine însuși. O dovedește programul astfel alcătuit încât să grămădească toate problemele de interpretare și tehnică ale repertoriului simfonic de la Beethoven la Hindemith. Știu că dl. Socor se pregătește să facă un salt greu. Este o tradiție nenorocită a Bucureștiului muzical postbelic ca noii veniți să fie întâmpinați cu un zâmbet al tuturor somităților de dincoace și de dincolo de rampă. Atâta lucru să nu-l sperie.

Arta rămâne artă și destoinicie. Și eu am credința că dl. Socor este un artist destoinic”.

A mai dirijat câteva concerte, după care, din motive extramuzicale, a renunțat temporar la activitatea dirijorală. Deși, așa cum scria cronicarul de la “Dimineata”, “D. George Georgescu a cedat bagheta lui Matei Socor – și atâta ar fi suficient pentru a conchide că tânărul debutant are aptitudini, are talent, are pregătirea necesară, căci maestrul Georgescu e foarte avar în cedarea orchestrei sale”.

Conduce totuși încă două concerte peste hotare, la Karlovy-Vary, în 17 august 1934, și la Tallin, invitat de foști colegi de la Leipzig, în februarie 1935 (prilejuri cu care prezintă, alături de muzica lui Richard Strauss, și o primă auditiție românească, *Marș evreiesc*, pentru orchestră mare, de Mihail Jora).

Începând cu 1934 și până în 1944 principalele căi de manifestare ale lui Matei Socor, din care descifrăm și fapte, dar și atitudini optionale clare, sunt cele ale scrisului în presa vremii, ale sprijinirii organizării unor forme de viață muzicală concertistică în direcția promovării creației contemporane. Ele se împletesc cu munca de compozitor, inserând realizări notabile, ce marchează ascendent maturizarea muzicianului.

Totodată, activitatea lui publicistică este strâns legată de poziția lui ferm antifascistă. Comentează situația muzicii din Germania după venirea lui Hitler la putere, țară de care îl leagă multe amintiri, din timpul petrecut acolo. Viața socială din țară este reflectată de pe o poziție decurgând din orizontul său politic. Cum în Germania se aglomerau semnele degradării mediului artistic, în atmosfera de violență și intoleranță rasială, ceea ce a determinat numeroase atitudini de protest, Matei Socor consideră extrem de utilă cunoașterea unor asemenea realități ce pot avertiza societatea românească: “Marele șef de orchestră Wilhelm Furtwängler – scria el în «ABC» din 30 decembrie 1934 – sâcâit de oficialitatea nazistă care își arogă și competență și drepturi în artă, și-a dat demisia din calitățile sale de director al Filarmonicii și al Operei naționale din Berlin. Dl. Goebbels este

de părere că anumite excese și exagerări ale compozitorului Paul Hindemith nu pot fi scuzate nici atribuite tinereții și ambiției artistice, cum cu drept cuvânt încerca să le justifice Furtwängler. După doctrina nazistă, un artist nu are dreptul să sacrifice nimic epocii sale, «el trebuie să se mențină pe sine însuși, adică să rămână un artist autentic și nu *un creator de zgomot atonal...*». În afară de problema de principiu ridicată de Furtwängler cu privire la lucrările lui Hindemith, trebuie să amintim că ilustrul șef de orchestră a trebuit să lupte din răspuțeri pentru a menține șase orchestranți israeliți ai Filarmonicii...”.

În același timp, publicistica lui Matei Socor cuprinde elemente de analiză muzicală, observații pertinente asupra interpreților. Deopotrivă, acordă atenție deosebită dinamicii valorilor autohtone pe toate planurile vizând educația estetică și democratizarea artei.

Personalitatea enesciană este un subiect predilect. În interviuri și articole ce depășesc cadrul cronicilor, Matei Socor analizează componentele acestei mari personalități a muzicii contemporane, pe care o consideră drept semnul cel mai important al manifestărilor artei românești în lume.

“Cel mai iubit dintre marii noștri muzicanți – scria el în *Adevărul literar și artistic* din 6 decembrie 1936 – d. George Enescu, celebritate mondială de câteva decenii, s-a înălțat totuși pe o treaptă și mai ridicată în admirația tuturor prin terminarea și reprezentarea la Opera mare din Paris a capodoperei *Oedip*. Sărbătorit de marea-i familie spirituală, acest patriarh al muzicii românești, în plinătatea forțelor creatoare, a mărturisit timid și jenat: “Nu înțeleg nimic; faceți prea mult caz de mine. Nici nu sunt în stare să vă răspund. Aș vrea să iau vioara și să vă cânt ceva...” Maestrul Enescu a reușit, fără să vrea, să fie unic și prin nesfârșita lui modestie, care și-ar afla locul la atâția dintre confrății săi”.

Pentru activitatea sa publicistică antifascistă, aderarea la Partidul Comunist nu putea rămâne fără urmări. În 1939 i se intentează un proces politic, iar după câteva luni este internat în lagărul de la Tg. Jiu. În apărarea lui s-au ridicat Mihail Jora și George Enescu. La 1 decembrie 1943, după

o detenție de doi ani și jumătate, este eliberat și i se stabilește domiciliu obligatoriu la Craiova, unde va rămâne până la 23 august 1944, împreună cu prima lui soție, Rodica Socor, cu care va avea, în 1945, un fiu.

La 1 noiembrie 1944 este numit dirijor al Orchestrei Simfonice Radio, iar la 6 martie 1945 ocupă postul de subdirector general pentru programe, apoi director general și președinte al Comitetului de Radio de pe lângă Consiliul de Miniștri, funcție pe care o detine până în anul 1952.

Pe lângă preocupările de ordin administrativ privind construirea postului de la Tâncăbești, se ocupă de dotarea Studioului de concerte cu o orgă corespunzătoare, mărirea podiumului de la Ateneul Român și multe altele.

În perioada 1945–1957 se dedică în egală măsură muncii dirijorale. În afara programelor realizate cu orchestrele Radio și Filarmonicii din București, este invitat la pupitrul unor cunoscute orchestre din țară precum cele din Iași, Brașov, Sibiu, Timișoara, Arad. Este invitat la Praga, la Sofia, Budapesta, Moscova, Halle.

Din cele 70 de concerte dirijate, 40 au fost realizate cu Orchestra Radio. Matei Socor acorda o atenție deosebită compozitorilor români: George Enescu, Mihail Jora, Mihail Andricu, Theodor Rogalski, Paul Constantinescu, Alfred Mendelsohn, Achim Stoia, Anatol Vieru, Marțian Negrea, Laurențiu Profeta, Marius Constant și alții.

Din inițiativa lui George Enescu, Matei Socor va realiza, împreună cu Emanuil Ciomac (director al Filarmonicii) o unire a forțelor orchestrelor Radio și Filarmonicii, prezentând Simfonia a VII-a de Șostakovici. “În execuția acestei simfonii – scria Andrei Tudor – d. Matei Socor a dovedit că se află în plină ascensiune, așa cum l-am așteptat, așa cum îl destinau înșușirile d-sale și așa cum a pus o oarecare întârziere din lipsă de disponibilitate. De altfel, revenirea d-sale a fost marcată prin remarcabila execuție a Simfoniei V de același compozitor de acum câteva săptămâni (1946). D-sa ne-a dat o Simfonie a Leningradului bine pusă la punct, viu ritmată, avântată și cuceritoare”.

Cu aceeași dragoste se apleacă asupra compozitorilor consacrați.

“Beethoven nu e numai etern. El este și actual. Trebuie să o recunoască și cei atașați de forme muzicale care lasă cu mult în urmă stadiul beethovenian. E actual pentru idealul de umanitate și de emancipare națională” – scria Matei Socor într-un articol din *Lumea românească* din 1938.

Luându-se în considerație activitatea sa pe tărâm muzical, la Conferința Uniunii Compozitorilor din 1949 a fost ales președinte, funcție pe care o deține până la 1 martie 1954, când, la cerere, îi încetează mandatul.

În 1952 este ales membru corespondent al Academiei Române. În legislatura 1952–1956 este deputat în Marea Adunare Națională, iar în anii 1955–1958 membru în Consiliul Mondial al Păcii.

Pentru meritele muncii artistice și pentru creația sa muzicală Matei Socor a fost distins, în 1949, cu Premiul de Stat clasa I, iar în 1951 cu titlul de Maestru Emerit al Artei.

Apare tot mai rar la pupitrul dirijoral. Ultimele programe simfonice dirijate de el au fost realizate în martie 1957 cu Filarmonica bucureșteană și altul dirijat la 1 iunie 1957, cu Filarmonica din Arad.

Între anii 1959–1961 Matei Socor se consacră activității componistice. În 1958 se căsătorește cu Florica Mezincescu.

Urmează o perioadă grea în viața compozitorului, internări la spital, convalescența. Starea inimii rămâne precară, apoi se înrăutățește treptat.

Ultima satisfacție pe care o are este propunerea de imprimare pe disc a operei *Conul Leonida* de către “Electrecord”. Urmărind să-și vadă cât mai bine realizată lucrarea, Matei Socor și-a dorit o prezentare cât mai apropiată de ideile sale, ceea ce l-a îndreptat spre prietenul său Grigore Constantinescu să-i solicite să scrie textul.

Luna mai 1980, ultima lună a vieții sale, trece umbrită de incertitudini, dar și de speranțe. “În 26 mai – spune în însemnările sale Florica Mezincescu –, Matei s-a internat pentru controlul dinainte de plecare la munte. Am pornit împreună pe jos spre spital, în căutarea unui taxi. În ajun lucrase toată ziua la revederea partiturii lui *Conul Leonida*, fiindcă Carol

Litvin îi telefonase că dorește s-o monteze la televiziune. Îl vizitam zilnic la spital, când, brusc, în 29 mai, ajungând la el, l-am găsit așteptându-mă în fața camerei; arăta atât de chinuit, încât aproape nu avea chip. Cu o voce surdă mi-a spus că a avut loc dimineața un consult; cardiologul și medicul internist discutaseră în fața lui despre boala de inimă de care suferea și al cărei diagnostic nu-l știuse până atunci.

Mi-a spus apoi «Mă țin degeaba aici, nu mai au ce să-mi facă». L-am rugat să coborâm. La etajul III am fi putut ieși pe terasă și vedea arbori, flori, culori... Dar afară era vânt și n-am putut merge. Stăteam la o masă, unul în fața celuilalt, fără să vorbim. Nu puteam rosti nici un cuvânt. În cap mi se buluceau gândurile, nimic nu se încheaga însă într-o idee care să fie un semn de speranță, un cât de mic ajutor pentru el. Cred că aveam în ochi toată spaima și neputința. El nici nu mă vedea. Și tăcea, tăceam... Din când în când cineva trecea, saluta, dădea mâna; totul se petrecea ca într-un coșmar. Într-un târziu mi-a spus că seara nu-mi va telefona; la telefon era înghesuială și-l obosea. Mi-a sărutat mâna și a plecat. A fost ultima oară când l-am văzut în viață...

A doua zi, la prânz, Matei m-a chemat la telefon. Era vesel. Mi-a spus că a dormit bine, că abia se despărțise de medicul-șef care-l consultase și promisese că-i va schimba unul din medicamente. Colegul de cameră mi-a istorisit apoi că doctorul a stat mult cu Matei, care râdea și povestea șotii... Din nou speranța a renăscut. În ultimii opt ani de câte ori n-am murit odată cu el și am reînviat apoi...

Am ajuns la spital la patru fără douăzeci și cinci. Nu mă aștepta pe bancă. O soră spăla linoleul în fața camerei. Am intrat în cameră – el nu era. Cineva a venit după mine. Mi-a spus că lui Matei i s-a făcut rău și a fost dus la reanimare, că oricum câteva zile nu va reveni în cameră și să iau acasă lucrurile lui. Au început să umble prin sertar, să scoată ceasul, portofelul lui. Altcineva schimba așternutul pe patul lui; eram năucă. Am fugit pe scară la camera de reanimare. După un timp a apărut o soră care m-a întrebat pe cine caut și, când i-am spus, a făcut din mână a lehamite și

a plecat... Fără gânduri, chinuită, așteptam în afara timpului. Într-un târziu, a venit doctorița de salon care mi-a spus că de o jumătate de oră inima nu mai reacționează la nici un stimul, că nu mai este nici o speranță.

Am plecat sus cu doctorița, care mi-a dat actele lui și diverse indicații în legătură cu măsurile ce trebuiesc luate. Mi-era frig, orice gând murise în mine... Așa a trecut Matei pragul vieții, în numai câteva minute și nici nu am fost lângă el... Medicul șef al secției, care-l văzuse cu trei ore înainte de a muri, a spus că nimic nu indica un asemenea deznodământ rapid. Totul ar mai fi putut dura un an, doi, cu instalarea invalidității...

Matei însă a plecat mândru, așa cum a trăit”.

Unul dintre bunii săi prieteni, academicianul Mihai Beniuc, scria câteva zile mai târziu: “Pentru noi, care l-am cunoscut și am lucrat cu el fie politic, fie profesional, vestea morții lui a venit ca un seism terestru imprevizibil și dărâmtor. Ne va fi greu să ne refacem fibrele sufletului rupte, cicatricile fără leac ne vor supăra mereu.

Matei, de ce ne-ai părăsit? Ai lăsat piscurile înalte ale Carpaților pe care le urcai cu atâta pasiune și cu care spiritual semănai în înălțime. N-ai să mai privești meditativ tapii și caprele negre. N-ai să mai studiezi natura cu urmele ei din strătimperi. Ți-ai lăsat aici prieteni, familia, soția dragă. Noi nu găsim cuvinte pe măsură să le mângâie adâncă durere.

Noi... prietenii tăi, ne despărțim cu inima îndoliată de tine. Dar imaginea ta s-a întipărit pe veci luminoasă în inimile noastre, să ne aducă mereu aminte ce este omenia, tu, omenosule între oameni”.

Iar Octavian Lazăr Cosma, în revista “Muzica”, adaugă: “... Știam că este bolnav, se retrăsese discret din viața Uniunii Compozitorilor în ultimele luni, dar figura sa robustă, decisă, o simțeam cu toții, pe undeva prin apropiere. Și, deodată, vestea cumplită a încetării din viață...”.

Privind opera pe care ne-a lăsat-o, “Matei Socor – spune Radu Gheciu – se refuză unei formule rezumative, fiind de fapt un compozitor căruia practica curentă a vieții muzicale rămâne încă să-i descopere creațiile de referință”.

Matei Socor aparține generației de mijloc a secolului XX, ceea ce se reflectă în creația sa muzicală și în vasta operă publicistică. Atașat la o cultură militantă, după consumarea unor importante experiențe nu lipsite de dramatice și dureroase contradicții pe planul vieții sociale și artistice, în care s-a angajat, el atinge, la vârsta maturității, capacitatea de a regândi critic, lucid, întreaga existență a vieții sale.

“În complexa configurație a epocii pe care a traversat-o – scrie Grigore Constantinescu, autorul volumului *Matei Socor* – cunoscând și implicându-se în evenimente care depășesc semnificațiile unei existențe personale, Matei Socor nu s-a arătat un om indiferent. Atitudinea sa nu este aceea a unui refractar la numeroasele probleme ivite, ci dimpotrivă. Pentru majoritatea dintre evenimentele istorice și sociale cu care este confruntat ia o atitudine activă, asumându-și toate riscurile în fața contemporanilor și posterității. De aici decurg și atât de diferențiatele atitudini ale celor din jur, modul extrem de variat în care el stăruie în memoria semenilor. Un rol deloc neglijabil l-a avut acel temperament incomod, «colțuros» cum îl numise Emanoil Ciomac. De aici și condițiile în care a evoluat viața sa, silindu-l adesea să găsească singur răspunsul la marile întrebări. Este de admirat faptul că a avut curajul și puterea să-l afle și să-l urmeze consecvent, chiar cu riscul unei evaluări severe a realizărilor, compromisurilor și a idealurilor.

Muzica l-a însoțit însă mereu, pretutindeni, i-a oferit climatul vital și răspunsurile în care el credea, devenind astfel semnul permanenței, în lumea în care și pentru care a trăit. Acea muzică pe care el o considera că există ca un subtext al sufletului”.

Paleta componistică a lui Matei Socor cuprinde muzică de cameră, simfonică și vocal-sinfonică, muzică de operă și creație corală. Amintim: *Sonata pentru pian; Cinci cântece pentru bariton și pian*, pe versuri de Aron Cotrus; *Concert de cameră pentru șapte instrumente; Passacaglia pentru vioară* (violoncel) și pian (orchestră de cameră) dedicată lui George Enescu; *Trei salviri Sextete pentru instrumente de suflat și recitator*,

Concert pentru orchestră; *Mama*, poem simfonic; *Călușul*, joc popular; *Concert pentru vioară și orchestră*; *Conul Leonida față cu reacțiunea*, operă comică.

A compus cântece patriotice pe versuri scrise de A. Baranga, Eugen Frunză, Dan Deșliu, M.Beniuc, Maria Banuș, Nic. Nasta, Ion Horea; cântece pentru copii pe versuri de Mihai Eminescu, Otilia Cazimir, Nina Cassian, V. Alecsandri, M. Sadoveanu, Demostene Botez, E. Jebelaenu, Ștefan Tita.

KRIKOR H. ZAMBACCIAN

(1889 – 1962)

Criticul și colecționarul de artă Krikor Zambaccian s-a născut la Constanța. În *Din tezaurul documentar dobrogean*, 1988, p.137, este reprodus actul de naștere al lui Krikor Zambaccian, născut la 6 februarie 1889, “în casa părinților săi din strada Mircea cel Mare nr. 2”, părinții fiind Agop Zambaccian, în etate de 33 de ani, “de profesiune contabil comercial”, și d-na “Anița Agop Zambaccian, menajeră”. Mai rezultă că înscrisul nașterii s-a făcut în prezența martorilor Hampartun Diradurian, comerciant,

și Măgărdici Tiumen, petionar, delegat ca ofițer al Stării Civile fiind consilierul Odiseea Despotti, mare cerealist, în perioada 1880–1882, vicepreședinte al Camerei de Comerț și Industrie Constanța.

După absolvirea liceului în orașul natal, urmează Institutul Superior de Comerț din Anvers, în paralel cu studii de vioară. Acolo își petrece timpul liber vizitând muzee celebre, precum și atelierelor unor pictori de la care cumpără lucrări. După cum mărturisea: “Economiseam câte ceva din banii pe care mi-i trimitea familia pentru întreținere și, din când în când, cumpăram un tablou. Nu o dată am cumpărat tablouri de la tineri pe care nu-i cunoștea nimeni și care mai târziu au ajuns celebri”.

Întors la Constanța în 1913 face cunoștință cu opera artiștilor români, care, din ce în ce mai mulți, vor poposi, an de an, în Dobrogea. Printre aceștia se numără Marius Bunescu și Theodorescu-Sion.

În timpul primului război mondial este mobilizat la Cernavodă, Oituz și Iași, timp în care îi întâlnește pe Medrea, Camil Ressu și Nicolae Dărăscu. S-a apropiat de artiști și scriitori, bucurându-se de prietenia și prețuirea lor. Ion Minulescu îi dedică poezia *Sosesc corăbiile*.

Stabilit în București, își continuă activitatea de critic de artă, publicând lucrări despre Nicolae Grigorescu, Gh. Petrașcu, Th. Pallady, Camil Ressu, Nicolae Tonitza, Cornel Medrea, Corneliu Baba. În volumul *Însemnările unui amator de artă* evocă orașul Constanța, adolescența sa, Anversul, Parisul. Cartea mai cuprinde capitolele: “Impresionismul; Călătorii în Orient și Grecia; Societatea “Arta Română”. Tot aici face referiri la opera pictorilor Ressu, Steriade, Theodorescu-Sion, Dărăscu, Gh. Petrașcu și alții.

Pagini despre artă este o culegere de texte despre: Arta și poporul; Forma; Considerațiuni asupra culorii; Reflecții la o expozițiune; Un capitol despre artiștii români și străini Grigorescu, Ion Andreescu, Gh. Petrașcu, Th. Pallady, N. Tonitza, Leonardo da Vinci, Matisse, Maillol, Andre Dunoyer de Segnoz și mulți alții.

În 1947 donează statului român 240 de lucrări de artă și casa de pe

strada ce-i poartă astăzi numele. Muzeul Zambaccian cuprinde opere ale unor mari pictori români: Th. Aman, N. Grigorescu, Ion Andreescu, Șt. Luchian, Th. Pallady, Gh. Petrașcu, Fr. Șirato, C. Ressu, Marius Bunescu, J. Al. Steriadi, I. Theodorescu-Sion, N. Dărăscu, N. Tonitza, P. Iorgulescu-Yor, M. W. Arnold, H. Catargi, I. Grigorescu, V. Popescu, Al. Ciucurencu, A. Padina, H. Damian, I. Țuculescu, C. Baba, I. Pacea, Lena Constante, H. Avachian, Aramic etc. și străini: Albert Marquet, Paul Cezanne, Camille Pissarro, Henri Matisse, Pierre Bonnard, Auguste Renoir, Maurice Utrillo, Pablo Picasso, Andre Derain, Massimo Campigli.

În muzeu nu lipsesc nume reprezentative ale sculpturii românești: Brâncuși (cu celebrul “Cap de copil”), Fr. Storck, Paciurea, Jalea, Medrea, Mița Petrașcu și C. Baraschi.

La inaugurarea muzeului, Zambaccian spunea: “Mulțumesc lui Dumnezeu că m-a învrednicit să realizez această colecție pe care o donez poporului român și în amintirea tatălui meu decedat Hagop K. Zambaccian, născut în Cezareea Capadociei în anul 1860 și stabilit la Constanța încă de pe vremea stăpânirii Dobrogei de către turci și care m-a crescut și instruit în limba și spiritul culturii românești și în dragoste pentru țara unde m-am născut. Aduc omagiul meu de recunoștință talentelor românești care în elanul lor m-au ridicat și pe mine spre piscuri de lumină. Mulțumesc prietenilor, colegilor și onoratei asistente care îmi arată simpatie. Mulțumesc tovarășei mele de viață, soția mea, Anita Zambaccian, care m-a secondat în alcătuirea acestei colecții. Fie ca această danie să adie ca o briză reconfortantă în aceste clipe grele pentru țara noastră și să rămână o modestă mărturie a solidarității ce trebuie să ne călăuzească pe toți indiferent de origine, religie și ideologie politică. Mă simt ușurat, ca acela ce s-a spovedit și s-a împărtășit. Plec de aici iluminat”.

Cu acest prilej, în cuvântul său, Jean Al. Steriadi i-a asigurat pe participanții la festivitate că donația lui Zambaccian “umple un gol însemnat în sărmana noastră zestre muzeală”, iar Isac Levy l-a apreciat pe colecționar drept “unul dintre cei mai dezinteresați și mai buni fii ai aces-

tei țări”. Mihail Sadoveanu vede în persoana lui Zambaccian unul dintre “marii ctitori ai neamului și gestul său are o însemnătate deosebită pentru vremurile pe care le trăim”. G.Călinescu se exprima călduros: “Cutare face o istorie a artei, altul o teorie, numai K.H. Zambaccian se logodește cu tabloul, îl aduce triumfal în alcovul său muzeal ca pe o rațiune de a trăi, se scoală în miezul nopții spre a-l privi...”.

H. Catargi afirma: “Muzeul a fost un vis de tinerețe, desfășurat, timp de o viață, cu multă pasiune, cu toată tenacitatea, trăind o viață sobră, chiar austeră. Omul acesta s-a dăruit întreg visului său”. Au omagiat gestul de a oferi o asemenea donație și George Oprescu, Gala Galaction, Ion Jalea, Victor Eftimiu, Constantin Baziliade și Ion Pas.

Tudor Arghezi, exprimându-și admirația față de gestul colecționarului, scria: “Dl. Zambaccian a dăruit țării 240 de opere selectate, împreună cu clădirea din Parcul Filipescu. O enumerare rezumativă arată imensa bogăție a noului Muzeu: 18 grigorești ai momentului culminant al artistului; 15 luchieni; 8 andrești celebri; 29 de pânze de Petrascu și multe alte lucrări de mare calitate... Dl. Zambaccian dă totul și nu cere statului nimic. Cheltuiala de întreținere a localurilor îl privesc, cât și administrarea acestui mare bun obștesc,... atâta vreme cât cu cei 59 ani ai săi de azi vor deveni vârsta de o sută, cel puțin, pe care i-o dorim cu toții, ca să mai adauge și alte frumuseți, la cea mai frumoasă zestre de fată mare a României”.

În numele Regelui Mihai I i se înmânează “Meritul Cultural” în grad de Ofițer, care i s-a conferit ca semn de “cinstire și pretuire pentru gândul și fapta d-sale”.

Un eveniment important în viața lui K. H. Zambaccian l-a constituit primirea ca membru corespondent al Academiei Române. În recomandarea făcută de academicianul George Oprescu, la 2 noiembrie 1948, în plenul Academiei, se spune: “Dl. Zambaccian a slujit cu dragoste dezvoltarea artelor în țara noastră și nu numai într-un singur fel. A colecționat pictură și sculptură, făcând din casa în care locuia, chiar înainte de a fi fost donată statului și a deveni astfel un muzeu public, un loc de recreație și de

mulțumire pentru cei doritori de a se instrui și de a cunoaște școala românească de artiști, prin numeroase opere capitale. A publicat câteva volume remarcate, de eseuri și de biografii de artiști români și străini, la care se va recurge adesea... A ținut în repetate rânduri conferințe, ascultate cu mult interes, pe de o parte pentru a lămuri publicul de la noi asupra unor artiști străini, de valoare, pe de altă parte pentru a expune rezultatele unei analize subtile și pătrunzătoare asupra unor pictori sau sculptori de la noi sau din restul Europei...

În tot ce a întreprins, K.H.Zambaccian a arătat daruri reale de cercetător, o dispoziție naturală de a se lăsa sedus de contactul cu opera de artă, o sensibilitate, cu alte vorbe, ce-l făcea apt de a pretui însemnătatea unui tablou sau a unei statui, pornind mai ales de la un simț excepțional de just și de impresionabil pentru culoare, pentru armonia tonurilor, pentru calitatea materiei picturale, a epidermei unei picturi”.

În 1959, la împlinirea celor 70 de ani de viață, ținând seama că era bolnav, colegii de la Academia Română au hotărât să-l sărbătorească la el acasă. S-a procedat ca la o ședință solemnă, aniversară, deschisă și prezidată de vicepreședintele Academiei, I.S.Gheorghiu. Au participat academicienii Mihail Jora, D. Marcu, C. Ressu, I. Jalea, Boris Caragea, Lucian Grigorescu și cercetători de la Institutul de Istoria Artei.

În cuvântul de omagiere, academicianul George Oprescu a spus: “Colegul nostru Zambaccian a împlinit 70 de ani. Ne-am întrunit astăzi în casa lui, în Muzeul lui, cel ce l-a dăruit statului după ce l-a umplut de admirabile opere de artă, unele unice în țara noastră, fără echivalent chiar în colecțiile noastre publice cele mai însemnate, ca să-i strângem mâna și să-i urăm încă mulți ani de viață, o împlinire a tuturor dorințelor sale, care suntem siguri, nu-s egoiste și o sănătate mai bună decât cea pe care a avut-o în ultimii ani... Cum de vreo 45 de ani încoace toată vremea liberă și toate resursele financiare Zambaccian le-a întrebuințat în două direcții paralele: să-și publice impresiile și rezultatul studiilor sale asupra artiștilor și creației artistice și să-și constituie o colecție... Decorat cu “Ordinul

Muncii”, membru corespondent al Academiei R.P.Române, Zambaccian poate privi cu mândrie în urmă, la contribuția pe care a adus-o țării sale pe teren cultural. Este motivul pentru care am fost toți bucuroși astă seară să ne strângem în interiorul muzeului ce-i poartă numele și cu ocazia celor 70 de ani împliniți să-i urăm călduros «La mulți ani»”.

Zambaccian era un amator excepțional, “un expert entuziast”, cum l-a numit G.Călinescu, iar datele acestea ale personalității lui s-au răsfrânt firesc și în scrierile-i despre artă. În paginile critice evoca cele mai dense chipuri și tablouri, întâmplări și convorbiri, impresii de lectură etc., totul cu o degajare și o dăruire ce farmecă și încălzesc, făcându-te să-i uiți autorului cutare banalitate întâmplătoare, vreun exces, vreo vagă neîndemânare stilistică.

Opiniile, judecățile, criteriile sale nu erau ale unui teoretician ori specialist imbatabil în istoria artei, ci “se formau oarecum de la sine, natural, ieșeau din senzațiile și reflecțiile în fața marilor opere... Fiecare părere avea îndărătul ei o amintire neștearsă, o plăcere vie”, spunea George Oprescu. Zambaccian avea viu sentimentul culturii și respectul cuvenit acesteia.

Krikor Zambaccian, tipul colecționarului de tablouri și obiecte rare care trăia în preajma pictorului, a rămas și el un personaj de domeniul amintirii... Era pătimaș până la viciu, la fel ca un jucător de poker sau amator de curse. “Își iubea tablourile etalate pe pereți – scrie Corneliu Baba – și se despărțea greu de ele. Umbla noaptea prin odăi ca o fantomă. Ștergea o ramă, îndepărta o mică pată de pe o pânză. Se așeza într-un fotoliu și visa în fața *Ulceleii cu flori* de Luchian sau a unui *Peisaj de pe Sena* de Pallady. Așa mi-l amintesc pe Zambaccian. Scobora ca un somnambul scara de lemn interioară și se așeza în plină noapte în fața *Lăutului* sau a *Anemonelor*, ghemuit în scaun. Avea un râs diabolic de satisfacție ori de câte ori îți vorbea despre achizițiile sale. Satisfacția aceasta era o complexitate ciudată în care se amesteca laolaltă interese, rapacitate, poezie și rareori generozitate. Pe colecționar îl interesa de altfel tabloul, nu pictorul.

Apărea meschin și muștrător. Era dificil și rutina îl făcea dibaci. Se fixa de obicei la un număr restrâns de picturi, pentru care afișa slăbiciunea. Încet, încet, începea să posede pricepere. Cu necunoscutii și debutanții era prudent. Colecția îi era un univers în care se izola găsindu-și liniștea și mulțumirea de sine”.

“Era un posedat – scrie Arșavir Acterian – de culori, de linii, de forme. Trăia dăruindu-se total pasiunii pentru artă și nu numai pentru artele plastice. Începuse cu muzica și fusese ani întregi un înflăcărat violonist. Medicii îl sfătuiseră să fie mai reținut în dăruirea sa față de muzică, de tânăr vădind tendințe de nervozitate, care creștea pe undele armoniei. Muza Polymina poate fi o rea sfătuitoare pentru ființele prea nervoase.

Descurajat în primele sale elanuri artistice, K. H. Zambaccian a devenit pasionat de pictură. Moștenind o avere bunicică, care s-a tot rotunjit, fără trudă mare și aproape în virtutea inerției, părinții fiind textiliști, cu o fabrică la Găvana, a investit câștigul – mai bine zis prisosul lui – în tablouri, mai puțin în sculptură. Frecventând în țară și străinătate expoziții și muzee, citind în această materie multă literatură de specialitate, Krikor sau Kirkor sau Gregoire a ajuns un bun, chiar foarte bun cunoscător în domeniul plasticii. În generația lui – se poate afirma fără greș – devenise un adevărat expert, călăuzit de intuițiile lui sigure, chiar mai mult decât de știință sau erudiție. Nu era nimic surprinzător în asta dacă amintim că, în acea vreme, profesor de istoria artelor fusese T. T. Tzigara-Samurcaș (destul de neavizat în cunoștințe din domeniul artelor) și, după el, Gheorghe Oprescu, care avusese privilegiul, prin protecția lui Titulescu, să fie prieten cu Henri Focillon, Paul Valery etc.

Singurii cunoscători în materie de plastică în acea vreme au fost criticul Alexandru Busuioceanu, pictorul Steriadi, Oprescu și K. H. Zambaccian.

Zambacu – cum era denumit mai familiar – și-a înfiripat repede o colecție frumoasă de tablouri românești și străine. Fiecare vacanță și-o petrecea prin marile muzee europene, unde și-a rafinat simțul estetic și

și-a completat bagajul de cunoștințe în această materie. După fiecare călătorie, se întorcea cu câte un tablou de Renoir, Matisse, Cezanne, Delacroix etc. Preferința lui mergea precumpănitor spre impresionisti. După un timp a și început să scrie despre aceștia: studii, adevărate imnuri de laudă pline de toată înflăcărata pasiune de care era animat pentru pictura lui de predilecție. Fructul acestor preocupări și entuziasme a fost o carte: *Pagini de Artă*. Pe măsură ce preocupările lui se concentrău mai mult asupra picturii, Zambacu părăsea negoul, își neglija afacerile, care totuși nu încetau de a prospera datorită activității unui frate și de a-i asigura fondurile necesare din care s-a constituit minunata colecție – coerentă și expresie directă a unei viziuni unitare – ce a purtat o bucată de vreme numele de Muzeul Zambaccian.

A continuat să scrie din ce în ce mai pasionat, chiar febril. Au ieșit din pana lui scurte, dar explicite și edificatoare monografii despre Nicolae Tonitza, Petrascu, Pallady, Nicolae Grigorescu, Corneliu Baba...

A scris un timp și cronică plastică la ziarul *Curentul*, ba chiar și câteva nuvele publicate în *Universul literar*. În ultima perioadă a vieții a scris și un volum de evocări și mărturii autobiografice: *Însemnările unui colecționar de artă*.

Era uneori excesiv de vanitos. Conversațiile cu el nu aveau alt subiect decât propria lui persoană, articolele lui sau ce a spus cutare despre el. Câte o vorbă acidă a vreunui prieten sau cunoscut îl făcea să sufere câteva zile în șir. Se agita, spumega, se indigna, avea insomnii. Era pradă unei nervozități suscitată de pripeala și reacțiile lui nepotolite.

De o sobrietate exemplară în viața lui personală, calculat în existența lui cotidiană, devenea dintr-o dată – purtat până la antipodul obișnuințelor sale de subite entuziasme – generos, chiar risipitor. Scrisorile lui Tonitza către el dovedesc dărnicia persistentă a lui Zambacu, care într-o vreme umplea casa nevoiașă a pictorului cu tot felul de stămburi, stofe trebuincioase unei familii cu mulți copii. Portretul pe care, însă, într-un moment de furie oarbă, l-a scris, cu venin și culoare prea crudă, Tonitza despre

amicul său, ce se arătase probabil zgârcit la multiplele solicitări, a fost în vreo împrejurare de mari greutate bănești ale pictorului. Toate dărniciile amatorului și colecționarului erau astfel uitate la un prim gest de reținere desigur criticabilă, deși explicabilă.

Îmi amintesc de asemenea de entuziasmul, aproape delirant, pe care l-a trăit Zambaccian, asistând la un spectacol al Teatrului Național, în care Emil Botta juca în rolul lui Werther. A ținut morțiș să-i dăruiască unul din tablourile sale și m-a întrebat care sunt pictorii ce-i plăceau actorului. Mi-am dat cu părerea că n-ar disprețui un Luchian. Colecționarul nu a stat pe gânduri și am auzit chiar de la Emil Botta că s-a trezit cu un Luchian din partea lui Zambaccian. Asta nu l-a împiedicat pe Emil Botta, care în acea vreme n-o ducea prea bine cu banii, să-l vândă imediat.

Hipersensibil și lesne iritabil, era suficient să discuți ceva în contradictoriu cu Zambacu, ca acesta să ia foc și să înceapă să țipe. Dar furia îi trecea repede. Îl vizitam ades pe Zambaccian spre sfârșitul vieții lui. Se îmbolnăvisese de boala lui Parkinson. Aproape paralizat, devenise o jucărie în mâinile câtorva femei care îl îngrijeau și de a căror asistență nu se putea dispensa. Nu o dată mi s-a plâns că îi e milă de halul în care a ajuns. Și cu cuvintele lui: «Sunt o epavă. Nu-mi închipuiam că-mi voi rata viața în acest fel». Singura lui bucurie era să-și contemple tablourile. Bucurie care nu a durat nici ea mult. A trebuit să se opereze de cataractă și operația n-a reușit: a orbit.

Omul acesta nu s-a străduit nicicând să-și elucideze o viziune despre viață. Își crease totuși o viziune tributară imaginilor de artă pe care și le încorporase și din care degaja un fel de viață omului ca o operă de artă. Întepenit de Parkinson într-un fotoliu, și-a trăit ultimele lui zile departe de ceea ce visase să înfăptuiască. Nici spiritul, nici ochii lui nu-l mai ajutau cu nimic spre a se bucura măcar de frânturile de imagini devenite invizibile pentru el, palide amintiri în drumul spre moarte”.

A încetat din viață la 18 septembrie 1962, la vârsta de 73 de ani, lăsând poporului român, pe care l-a pretuit și iubit, o colecție de o valoare

inestimabilă. La moartea lui, academicianul Lucian Grigorescu spunea: "Cunoscut în străinătate de numeroși artiști și esteticieni de seamă, iubit și apreciat pentru subtilitatea aprecierilor și verva debordantă, solicitat să colaboreze, să expertizeze, Zambaccian a refuzat toate ofertele pentru a-și putea realiza un gând care-i era drag, pentru a contribui la un plan superior al plastice românești. În acest scop el a fost nu numai un colecționar de opere ale pictorilor consacrați, ci a încurajat în permanentă pe pictorii tineri, cumpărându-le opere pe care le-a așezat în colecția sa. Alături de cele ale clasicilor, arătându-le o încredere nelimitată, stimulându-i, dând subvenții celor lipsiți de mijloace. Artiștii îi erau indispensabili, el se integra în marea lor familie. Ca și ei, el avea aceeași structură sufletească, aceleași aspirații, aceleași idealuri..."

Prin plecarea dintre noi a omului cultivat și sensibil, a omului de gust, a rarismului iubitor de artă, țara încearcă o grea pierdere. Zambaccian nu a fost numai un iubitor de frumos, ci și un mare cetățean, un patriot și, mai presus de orice, un om"

În ciuda prevederilor testamentare precum că: "colecția de artă plastică românească a fost donată, împreună cu imobilul, ca să funcționeze ca un muzeu separat și, după cum s-a prevăzut în actul de donație, ministerul nu va putea îngădui nici o dislocare a lucrărilor de artă și nici nu va avea dreptul să schimbe destinația de muzeu a imobilului dăruit", în anul 1977 acesta a fost închis, comorile "arestate" și expuse într-un așa zis Muzeu al Colecțiilor.

Abia după 1989, prin strădania rudelor, a oamenilor de artă și intervențiilor Uniunii Armenilor din România, în special ale președintelui ei, Varujan Vosganian, Muzeul K.H. Zambaccian și-a redeschis porțile iubitorilor de artă din țară și de peste hotare.

"De sus, dintre stele – scria Ecaterina Ionescu – poate că Dumnezeu i-a redat vederea și Zambaccian privește fericit spre capodopera sa de-o viață, muzeul de la Șosea, în care a investit dragostea și averea sa."

În memoria marelui om de artă, câte o stradă din București și din

Constanța îi poartă numele.

Întreaga lui viață s-a desfășurat sub semnul unei rare pasiuni pentru artă, care îmbrățișa și alte întruchipări ale frumosului, muzica și literatura fiindu-i foarte apropiate. Dintre toate însă, graiul culorilor a fost acela care l-a fascinat. Încă din anii adolescenței, cum singur povestește, s-a apropiat de pictură, verificându-și apoi atent părerile și gustul, confruntându-le cu ale altora – colecționari, artiști, critici – pe care-i considera mai pregătiți decât el.

“Călătorind în diverse țări – scrie Marin Mihalache, în prefața volumului *Zambaccian, Pagini despre artă* – a avut prilejul să viziteze muzee și expoziții, magazine de artă, monumente celebre. I-a cunoscut personal pe unii dintre artiștii francezi de seamă, iar cu unii s-a și împrietenit. Și este semnificativ de relevant că, în ceea ce privește arta străină, n-a achiziționat tablouri decât din școala franceză.

Cuvântul său în materie de artă începe să capete curând autoritate. Este cuvântul unui colecționar cu prestigiu, care prin calitatea achizițiilor sale a trecut un examen. Cartea lui de vizită într-o expoziție, pe un tablou reținut, constituie un îndemn și pentru alții de a cumpăra.

Una din figurile pitorești ale vieții noastre artistice, Zambaccian era un bărbat de statură mijlocie, dar cu înfățișare masivă, de o structură vânjoasă, cărnos, cu trăsături orientale, cu buze senzuale, peste o gură largă, lacom de bucuriile vieții, un epicurian meridional, cu temperament învăpăiat, care se bucura până la exaltare de armoniile naturii. Ochii săi mari, scormonitori, aveau o privire stăruitoare, avidă de a cuprinde în retina lor cât mai multe dintre frumusețile plastice ale acestei lumi. Se poate spune că la el simțul vederii căpătase o dezvoltare puțin obișnuită. Savura plăcerea privitului, a culorilor. Și tocmai acest simț, spre sfârșitul vieții, i-a fost atacat de boală”.

Omul acesta cu unele comportări extravagante, dar cu suflet cald și generos, a slujit cu entuziasm cauza artei românești. “Când atâția oameni din trecut – scria tot G.Călinescu – n-au lăsat de pe urma lor nici un obiect

de artă și au preferat să se fotografieze decât să pozeze unor pictori români, iubirea de frumos a lui Zambaccian este mișcătoare.

Activitatea sa de colecționar și critic a exercitat o influență eficientă în educarea publicului, ca și în îndrumarea propriu-zisă a artei, Zambaccian militând pentru triumful adevăratelor valori ale plasticii românești, pentru promovarea celor mai bune dintre tradițiile ei.

Colecția lui Zambaccian a fost deschisă amatorilor de artă cu mult înainte de a fi donată statului. Întemeietorul ei a năzuit să-și prezinte comorile marelui public, căci aceste opere, spunea el, “sunt creațiile celor mai dotați fii ai țării și bucuria de a le fi putut alege nu trebuie să se transforme într-un privilegiu pentru cei puțini, ci îmi incumbă datoria de a le reda poporului”.

Colecționarul se îngemăna cu criticul de artă avizat. Intuiția și anticipările sale au fost adesea surprinzătoare. Zambaccian a desfășurat o îndelungată activitate publicistică: cronici la diverse expoziții, articole și studii mai ample, apărute în reviste și adunate selectiv, în 1943, în acele *Pagini de artă*, scrise cu emoție și înflăcărare, potrivit temperamentului său tumultuos. Au urmat, numai după doi ani, monografiile pictorilor N.Grigorescu, G.Petrașcu și Th.Pallady, cuprinzând caracterizări judicioase cu privire la opera acestor artiști, cât și a altora, împletite cu ample prezentări biografice, și unele amănunte legate de formarea lor artistică”.

“Autodidact – mărturisea Zambaccian – mi-am făcut o educație à rebours și totuși nu regret, căci în loc să mă înalț la frumusețea clasică prin scriptele formelor didactice, am descoperit-o singur, târându-mă pe brânci spre piscurile ei și consider aceasta un privilegiu”.

“M-am împrietenit cu K. H. Zambaccian, scria G. Călinescu, și am băgat de seamă că privea opera de artă altfel decât criticul de profesie...” Aprecierile sale asupra tablourilor erau reflecții simțite, trăite cu bucurie de un privitor dintre cei mai pasionați, fapt recunoscut și de acad. G. Oprescu: “Criteriile sale nu erau livrești, nu ieșeau din amintirea unor pasaje din cărți, deși Zambaccian a fost totdeauna un cititor atent. Ele se formau de la

sine, natural, ieșeau din senzațiile și reflecțiile în fața marilor opere. Fiecare părere avea îndărătul ei o amintire neștearsă, o plăcere vie plăcerea de a se amesteca zilnic printre artiști, de a trăi o parte din zi viața acestora, de a le câștiga încrederea, de a-i face să vorbească și să-i facă confesiuni, a adus servicii remarcabile celui care-și făcuse analiza operelor o specialitate... Zambaccian a putut să pătrundă, uneori, mai adânc în cunoașterea unui artist decât istoricul de artă care, din discreție sau din timiditate, s-a oprit la pragul atelierelor”.

“La începutul anului 1947 – mărturisește K. H. Zambaccian – în luna martie, m-am hotărât să dăruiesc poporului colecția mea de artă românească.

Spuneam atunci asistentei care m-a sărbătorit la Ministerul Artelor și apoi la inaugurarea muzeului pe care l-am dăruit: «E în dragostea aceea a formelor și a culorilor ceva care depășește pe cea a simturilor singure, ceva care purifică și ne poartă spre seninătate.

Am ajuns să înțeleg înțelepciunea celor vechi, prin liniile Parthenonului. Mi-am dat seama de năzuințele Renașterii prin fresca lui Rafael, *Școala din Atena*, aceste opere ne uimesc după cum ne înmărmurește exactitatea mișcării astrelor pe bolta cerească.

Voi, care v-ați antrenat în subtilitățile paletei și v-ați legănat în ritmuri, veți conveni cu mine că dragostea de formă și de lumină sunt atracții tot atât de puternice ca și cea planetară!

M-am întrebat uneori dacă omenirea va ajunge să mai dea un Parthenon, dacă se mai poate depăși ceea ce este unic, dacă se mai pot realiza fresce ca cele ale lui Michelangelo de la Vatican?

Răspunsul mi l-au dat operele unor contemporani, căci nu mai e nevoie să repetăm formele celor vechi dar să rămânem în spiritul lor.

Pe meleagurile noastre a luminat Luchian și dacă mi se va atribui un merit va fi acela că i-am închinat un altar.

Am dăruit poporului colecția mea de artă, deoarece și talentele pe care le-am întrunit sunt ale poporului, ele fac mândria lui, altfel aș fi trădat

și poporul și pe artiștii cărora le-am cules rodul.

Pe pragul unei lumi noi, aduc acestui popor, izvor nesecat de energii și elanuri, în mijlocul căruia am văzut lumina zilei, omagiul meu recunoscător pentru ideile generoase pe care mi le-a inspirat».

K. H. Zambaccian era ferm convins de rolul primordial al actului artistic în modelarea ființei umane, în formarea celor mai frumoase trăsături și deprinderi. “Arta – spunea el – trebuie să îmbrățișeze marele năzuinți ale omenirii... Am convingerea că arta va avea un rol hotărâtor în structura lumii de mâine: atât în construcția ambiantei exterioare, care va alcătui decorul în care vor trăi oamenii acestei epoci, cât și în configurarea vieții morale a omenirii...”.

Krikor Zambaccian a fost un mare român, un mare armean. Într-o conferință ținută la Fundația Culturală Armeană, în ziua de 20 februarie 1938, în sala Teatrului Ligii Culturale și intitulată *Legăturile de sânge, de spirit și de cultură dintre poporul român și cel armean*, a spus următoarele: “Venim cu cântece și jocuri, aducem chiar versuri, în care veți găsi miresma unor vremuri de obârșie comună, căci noi păstrăm de veacuri comoara aceasta vie, cu care am plecat de acasă.

Noi suntem rude (ne spune d. prof. Iorga) prin aceea că avem sângele acesta trac, în el ambele popoare au moștenit și câteva caractere: aplicația către poezie, iubirea de muzică și altele.

Rasa aceasta o bănuia și Moise de Khoren și Lazăr de Pharb, istoricii Armeniei Mari, cari știau, ce știa și Herodot, că au fost anume emigrații de elemente cu totul deosebite în acele regiuni din timpurile străvechi, elemente cari au venit din Europa, din peninsula tracică. Dar în afară de mărturiile istorice ale lui Herodot, ale lui Xanti din Lydia, ale lui Strabon, Eutox, Dionisie din Halicarnas și alții, mai avem concluziunile cercetătorilor filologi, oameni de știință ca: Meillet, Hübschmann, Burgmann, Nansen, de Morgan, Marr și alții, cari au stabilit, prin filologia comparată, caracterul indo-european al limbei armene și originea tracă a poporului armean.

Pe lângă aceste constatări filologice, pe lângă cele stabilite de specialiști cronologi, avem prospectia vie făcută de acel excepțional tălmăcitor al timpurilor d. prof. Iorga, care pune mâna pe viu și afirmă:

«Noi suntem rude și n-avem de cât să ne uităm unii la alții. Armenii păstrează acel simț al colorii, această bucurie de viață, această înclinare în fața divinității și a splendoarei naturale, care sunt caracterele mai atrăgătoare ale artei. Muzica noastră seamănă cu cea a armenilor, pentru că armenii sunt, ca și noi, urmași ai tracilor».

Armenii erau figieni, o ramură a tracilor, ca și ei erau bogați în cirezi de vite și fructe, ne-o spune Herodot (VII-73, V-19); Viața păstorului, strâns legată de natură, duce omul la contemplație, spre lirism și armonie, modelându-i sufletul și sensibilitatea.

Armeanul se deosebește mult de vecinii săi orientali, la armeni fantezia este ordonată prin rațiune.

Putem semnala că încă din timpurile voievodale, Domnii români arătau înțelegere și interes pentru vechea arhitectură bisericească armeană și pentru stilul ei propriu decorativ, iar specialiști în materie ca regretatul Balș au stabilit influențele și legătura.

Încă din Evul Mediu, armenii manifestau în arta și literatura lor un rafinament, o fantezie, o înclinație spre simbol. D. prof. Iorga caracterizează aceasta într-astfel: «Arta armeană se deosebește printr-o libertate de tratare, în care se amestecă acel surâs francez occidental, acea mișcare capricioasă, sunt noile cuceriri ale tehnicei».

Un alt cercetător al literaturii armene, Valeriu Brusov, ne spune: «Cu toată pasiunea lui, cântecul armenesc e curat și cu toată vehemența lui, măsurat în expresiuni.

E o poezie plină de colorile bogate ale orientului și pătrunsă de rațiunea occidentală, care cunoaște măhnirea fără desperare, e o poezie neexaltată, un extaz străin de exagerare, nu-i cântecul persanului stăpân pe harem, ci un suspin al îndrăgostitului, care își așteaptă iubita la întrevvedere, nu-i o chemare a lui Mohamed *Captivați femeile tinere* ci o binecuvântare

a mamei către cei îndrăgostiți, nu-i chipul sfâșietor al văduvei din Hindus în fața rugului pe care se va urca, ci plânsul plin de împăcare creștină a soției pe mormântul iubitului, iar eleganța deosebită a formelor și originalitatea ne permit să numim poezia armeană, drept cântece ale poporului pictor».

În aceste cântece prof. Marr găsește «Simplitatea formei, claritatea conținutului, originalitatea imaginilor și solemnitatea tonului».

Aceste calități sunt proprii popoarelor mediteraneene.

Armenii, prin originea și cultura lor, le-au păstrat și nu le-au alterat în contactul cu celelalte neamuri peste care s-au așezat pe platourile Armeniei.

Până în zilele noastre, ca și la români, Poezia și Arta populară rămân izvorul viu, care alimentează și regenerează arta și literatura.

În literatura armeană d. profesor Iorga găsește "O poezie cu totul neașteptată, limba liricilor din timpurile noastre, seamănă cu ceva din literatura noastră, nu din boierescul Alecsandri, ci ceva care corespunde tonului adânc și gingaș în același timp, care face farmecul lui Eminescu.

A fost în Evul Mediu un moment în care sentimentele ajunseseră acolo unde sunt timpurile noastre".

Cităm din Hohanes din Erzinga, poet născut în 1250 și mort în 1326:

E lumea asta ca o roată:
și-n sus, și-n jos te duce soarta...

De ești prea sus cădea-vei, și
apoi

din nou te vei reînălța;
Așa lucrează și tâmplarul;
el, leagănul, tot el sicriul;
Și unul vine, altul pleacă,
iar el lucrează înainte...

Și în poezia contemporană găsim analogii în sentiment, ritm și formă la o multime de poeți, cităm ca încheiere o poezie a unui tânăr poet, Vaham Terian, mort la douăzeci de ani, poezie admirabil tălmăcită de d. prof. Iorga:

Să mă-ngropați la ceasul când
orice zgomot moare
Când soarele cuprinde cu flăcări
arzătoare
A muntelui de ghiată culme
înargintată.
Când marea și pământul în
noapte pier deodată.
Să mă-ngropați la ceasul când
orice zgomot tace
Când roza se umbrește și floarea
doarme-n pace,
Când șesul ca și vârful în noapte
se cobor,
Pe groapa mea să-mi puneți
mănunchiu de flori ce mor
Să nu fie nici lacrimi, nici vorbe
în zadar...
Tăcere, da, tăcere, atât aş cere
doar!"

BIBLIOGRAFIE

• ASLAN ANA

PARHON CONSTANTIN; ASLAN ANA, *Novocaina – factor euforic și întineritor în tratamentul profilactic și curativ al bătrâneții*, București, Editura Academiei, 1955.

THEODORESCU N.; PĂUNESCU C., *Cardiologia*, vol. 1-2. București, Editura medicală, 1963-1964.

ASLAN ANA, BUNGETIANU G., BOJOR O., *Medicina pentru familie*. București, Editura medicală, 1986.

SĂLĂGEAN VIOREL, *Dialoguri întâmplătoare. Despre lumea în care trăim*, București, Editura politică, 1987.

MARX HANRY, *H3 in the Battle Against Old Age. A dramatic new use for novocain?*. New York, Plenum Press, 1960.

ASLAN ANA, *Interviuri: Tribune de la population*. 1974, U.N.E.S.C.O., nr. 668/689, 1974, luat de Pieratte Posonovski, sub titlul *La vieillesse n'est pas une maladie*.

ASLAN ANA, *Noi achiziții în profilaxia îmbătrânirii precoce*, în vol. *Dispensarizarea populației vârstnice*, Editura N.G.C., 1974.

• BAGDASAR DUMITRU

BAGDASAR DUMITRU, *Muncă și caracter: Scrisori, Jurnal, Portrete. Discursuri, Evocări, Introducere, selecție, prezentare și aparat critic de Ștefan I.Niculescu*. București, Editura Eminescu, 1987.

- KREINDLER A., *Viața și opera profesorului dr. Dumitru Bagdasar*.
București, 1960.
- SIMIONESCU RODICA, *Neodihna binelui, neurochirurg Sofia Ionescu*.
Editura Alas, 1998.

• **BAGDASAR NICOLAE**

- BAGDASAR NICOLAE, *Rabindranath Tagore și Civilizația. Extras din Revista de Filosofie nr. 4/1929*.
- BAGDASAR NICOLAE, *Teoria cunoștinței*, București, Editura Univers, 1955, este textul reprodus după ediția cu același titlu apărut în 1944, la "Casa Școalelor".
- BAGDASAR NICOLAE, *Antologia filozofică (Filozofi străini)*, București, Editura Universal Dalsi, 1995.
- Immanuel Kant, *Critica rațiunii practice. Întemeierea metafizicii moravurilor*. București, Editura IRI, 1995. Traducerea, studiu introductiv, note și indice de nume proprii de Nicolae Bagdasar.
- BAGDASAR NICOLAE, *Manual de Psihologie pentru clasa a VI-a secundară*, București, Editura SOCEC, 1944.
- BAGDASAR NICOLAE, *Sinteze sociologice. Teoreticieni ale civilizației*. București, Editura Științifică, 1969.
- BAGDASAR NICOLAE, *Din problemele culturii europene*, București, Editura Societatea Română de filozofie, 1931.
- BAGDASAR NICOLAE, *Filozofia contemporană a istoriei*. București, Editura Societatea Română de filozofie, 1930.
- CONTA VASILE, *Teoria fatalismului, Teoria ondulației universale, comentate de N.Bagdasar*. Craiova, Editura Scrisul Românesc.

• **HARET SPIRU**

- ALBU GABRIEL, *Rolul învățământului (rural) în reforma învățământului românesc în concepția lui Spiru Haret*. Revista de pedagogie, nr. 7-12/1998.
- BONDREA AURELIAN, *Perenitatea unei moșteniri, 100 de ani de la adoptarea Legii Spiru Haret*. Editura Fundației România de Măine, București, 1998.
- BĂLAN ION DODU, *Spiru Haret – expresia cea mai nobilă a mecenatismului*. În: Națiunea, nr. 20/1998.
- CIUTA JEAN, *Spiru Haret – animatorul științei, învățământului și vieții rurale românești: 150 de ani de la naștere*. În: Ateneu, nr. 6/2000.
- CIACHIR NICOLAE, *Spiru Haret despre fondarea Universității din Iași. Arhivă și documente*. În: Flacăra, nr. 6/1985.
- CONSTANTIN DUMITRU, *Oameni de cultură români, conducători sau animatori ai unor publicații periodice*. În: Almanahul filatelic, 1989.
- DARIE ALEXANDRU, *O “narațiune cu sens” despre reformele lui Spiru Haret*. În: Revista de pedagogie, nr. 7-12/1998.
- HARET SPIRU, *Luminătorul. Opinii ale unor oameni de cultură în perioada interbelică*. În: Albina, nr. 10/1997.
- MANOF IOAN. *Casa memorială Spiru C.Haret sau locul pierdut din inima Bucureștilor*. În: Ararat, nr. 3/1999.
- MARGA ANDREI, *Spiru C.Haret: 100 de ani de la adoptarea Legii Învățământului secundar și superior (23 martie 1898)*. În: Revista de Pedagogie, nr. 7-12, 1998.
- MACAVEI ELENA, *Spiru Haret (1851-1912). Omul. Marele ministru. Strategul politicii cultural-educative*. În: Telegraful român, nr. 11-14/2001.
- MURGESCU MIRELA LUMINIȚA, *Spiru Haret și educația națională în*

școala românească. În: *Anuarul Institutului de Istorie Cluj*, nr. 34/1995.

OROS VALERIU, Spiru Haret: *Om al școlii și animator al culturii – 150 de ani de la naștere*. În: *Tribuna învățământului*, nr. 578/2001.

POPOVICI VICTORIA, *Din istoria școlii românești*. Spiru Haret. *O cuprinzătoare retrospectivă dedicată vieții și operei*. În: *Revista muzeelor și monumentelor. Seria Muzeu*, nr. 5/1988.

POPESCU VASILE, *Etica socială la Spiru Haret. Teorie și practică*. În: *Revista de filosofie*, nr. 1/1988.

ROMAN ELIZA, *150 de ani de la nașterea lui Spiru Haret*. În: *Contemporanul*, nr. 3/2001.

STAN EMIL, *Supoziții și anticipări ale proiectului legislativ haretian*. În: *Revista de pedagogie*, nr. 7/1998.

• **IBRĂILEANU GARABET**

IBRĂILEANU GARABET, *Al. Brătescu-Voinești, Cultura românească*, București.

IBRĂILEANU GARABET, *După război. Cultura și literatura*. Iași, *Viața Românească*, 1921.

IBRĂILEANU GARABET, *Studii și articole*. Ediție îngrijită de Mihai Drăgan, Iași, *Junimea*, 1974.

IBRĂILEANU GARABET, *Pagini alese: vol. I-2*. Ediție îngrijită de Mihai Ralea, E.S.P.L.A., București, 1957.

IBRĂILEANU GARABET, *Privind viața / Amintiri și aforisme*. Ediție îngrijită, studiu introductiv și note de Valentin Tașcu. Editura Dacia, Cluj, 1972.

IBRĂILEANU GARABET, *Privind viața, cu un portret inedit de Șt. Dumitrescu*. *Cultura națională*, 1930, București.

IBRĂILEANU GARABET, *Scriitori români și străini*. Vol. 1-2. Editura

pentru literatură, București, 1968.

IBRĂILEANU GARABET, *Spiritul critic în cultura românească: Note și impresii*. Editura Minerva, București, 1984.

IBRĂILEANU GARABET, *Spiritul critic în cultura românească. Ediție selectivă, introducerea, note și tabel cronologic de Constantin Ciopraga*. Iași, Junimea, 1970.

IBRĂILEANU GARABET, *Studii literare*. Iași, Junimea, 1988.

PIRU ALEXANDRU, G. *Ibrăileanu. Viața și opera*. Editura Minerva, București, 1981.

Scrisori către G. Ibrăileanu vol.1-3. Ediție îngrijită de M. Bordeianu, Gr. Botez, Viorica Botez... cu o prefață de Al. Dima și N. I. Popa. Editura pentru literatură, Minerva, București, 1966-1973: Vol. I, 1966; Vol. II, 1971; Vol. III, 1973.

DRĂGAN MIHAI, G. *Ibrăileanu. Monografia*. Editura Albatros, București, 1979.

DUNA ION, *Opera lui G. Ibrăileanu*. Editura Minerva, București, 1989.

• JORA MIHAIL

JORA MIHAIL, *Momente muzicale (Culegere de articole)*. București, Editura muzicală, 1968.

JORA MIHAIL, *Studii și documente*. Ediție îngrijită, note și comentarii de Ilinca Dumitrescu. București, Editura Muzicală a Uniunii Compozitorilor și Muzicologilor din România, 1995.

JORA MIHAIL, *Suita I din baletul "Întoarcerea din adâncuri"*. Partitura. București, Editura Muzicală, 1965.

JORA MIHAIL, *Suită din baletul "Când strugurii se coc"*, op.35. Partitura. București, Editura Muzicală, 1965.

FROST ANA, *Ion Vasilescu – poet al melodiei*. Cuvânt înainte de Mihail Jora. București, Editura Muzicală, 1968.

*** ENESCU GEORGE, *Volum apărut sub îngrijirea acad. George Oprescu și acad. Mihail Jora*. Autori: Fernada Foni, Nicolae Missir, Mircea Voicana și Elena Zottoviceanu. București, Editura Muzicală, 1964.

SBÂRCEA GEORGE, *Mihail Jora. Biografia unui compozitor român din secolul XX*. București, Editura Muzicală, 1969.

PETRA-BASACOPOL CARMEN, *L'originalité de la musique roumaine. À travers des oeuvres de chambre et de scène D'Enesco, Jora et Constantinesco*. București, Editura Muzicală, 1979.

RĂDULESCU ALEXANDRU și SAVA IOSIF, *Sase decenii pe estrada Ateneului: Amintiri în colocviu*. București, Editura Muzicală, 1984.

• MADGEARU VIRGIL

MADGEARU VIRGIL, *Curs de economie națională*, ed. a III-a. București, 1935.

MADGEARU VIRGIL, *Curs de economie politică aplicată*. București, 1939, 2 vol.

MADGEARU VIRGIL, *Curs de economie politică*. București, Institutul de cercetări economice, 1944.

MADGEARU VIRGIL, *Politica financiară*. București, Institutul de arte grafice "Eminescu", 1934 (Cercul de studii al Partidului Național Tărănesc).

MADGEARU VIRGIL, *Doctrina țărănistă. Conferință ținută la Fundația Universitară Carol în ziua de 21 ianuarie 1923*, București, Editura Cultura Națională, 1923 (Institutul social român – Doctrinile partidelor politice).

MADGEARU VIRGIL, *Misiunea Partidului Național-Tărănesc. Cuvântare rostită în ziua de 11 octombrie 1936*, București (Partidul Național Tărănesc, Biblioteca de educație

cetățenească, nr. 10).

BOGDAN C., *25 de ani de la asasinarea lui Virgil Madgearu*. "România liberă", nr. 6571/1 decembrie 1965.

CONSTANTINESCU NICOLAE, *Mențiuni despre Virgil Madgearu*. În: *Istoria științelor din România, Științe economice*, București, Editura Academiei, 1973.

DOBRE GHEORGHE, *Virgil Madgearu, cercetător al economiei românești*. "Viața economică", nr. 48/26 nov. 1965.

GEORGESCU TITU, *Intellectualii antifasciști în publicistica românească*. București, Editura științifică, 1967.

GUSTI DIMITRIE, *Virgil Madgearu și Institutul de științe sociale al României*. "Sociologia românească", nr. 7-12/1942.

HALLUNGA ALEXANDRU, *Virgil Madgearu – omul școlii*. "Revista de studii sociologice și muncitorești", nr. 28/1941.

INSTITUTUL DE CERCETĂRI ECONOMICE, *Virgil Madgearu*. București, 1942.

MALINSCHI VASILE, *Profesorul Virgil Madgearu (1887-1940). Contribuții la dezvoltarea gândirii economice*. București, Editura Academiei, 1975.

ORNEA ZIGU, *Comemorarea profesorului Madgearu*. "Probleme economice", nr. 12/12 decembrie 1965.

PUIU ALEXANDRU, *Contribuția lui Virgil Madgearu la cunoașterea dezvoltării economiei românești între cele două războaie mondiale*. "Probleme economice", nr. 11 nov. 1965.

TASCA GHEORGHE, *Profesorul Virgil Madgearu*. "Independența economică", nr. 1-2/1941.

ZANE GHEORGHE, *Personalitatea științifică a lui Virgil Madgearu*. "Studii și cercetări economice", vol. I/1966.

***** , *Virgil Madgearu, ministru de finanțe, Grigore Gafencu*. "Figuri contemporane" nr. 10, București

• **MISSIR TH. PETRE**

- Dicționarul literaturii române de la origini până la 1900.* București, Editura Academiei R.S.R. 1979, p.581-582
- Documente literare.* Vol. II. Editie îngrijită de Gh.Cardas. Studii și documente. București, Minerva, 1973, p.276
- Junimea și junimiștii. Scrisori și documente inedite.* Iași, Junimea, 1973, p.103.
- BARBU N., *Momente din istoria teatrului românesc.* București, Editura Eminescu, 1977, p.102-104.
- BOGDAN N. A., *Orașul Iași. Monografie istorică și socială, ilustrată.* Iași, Editura "Tehnopress", 1997, p.347, 489.
- IORGA N., *Oameni care au fost.* Vol. II, București, E.P.L., 1967, p.248-249
- MAFTEI IONEL, *Personalități ieșene.* Vol.4, Iași, Comitetul de Cultură și Educație Socialistă al Județului, 1982, p.177-178.
- MASOFF IOAN, *Teatrul românesc.* Vol. VII, București, Minerva, 1978, p.484-485, 489.
- NEGRUZZI IACOB, *Amintiri din Junimea.* București, Minerva, 1970, p.387.
- F.D. *Boierii Bădărașu* [informații despre familia ieșeană și despre ultima descendentă în viață, Simona Missir]. În: Monitorul, nr. 293 (8 dec. 1999), p. 1A-2A.
- PAPUC LIVIU, *Autobiografia lui Missir.* În: Dacia literară, An X, nr. 35 (4/1999), p. 43-44.
- PAPUC LIVIU, *Ioan S.Nenițescu către Petru Missir [scrisori].* În: Dacia literară, An X, nr. 34 (3/1999), p.41-42.
- CONTA VASILE, *Opere filozofice.* București, Editura Academiei, 1967.
- MINAR OCTAV, *Filozoful Conta.* București, Editura G. Sfetea, "Librăria Școalelor".

MOCANU VASILE, *Generalul Mihail Cerchez*. București, Editura Militară, 1978.

Bibliografia Generalului Mihail Cerchez în "Revista Arhivelor", supliment 1977, p. 95-150.

PANIGHIANT EUGEN, *Grigore Buiuciu – schița biografică*. În revista "Ararat" nr. 47/1994.

PANU G., *Amintiri de la "Junimea" din Iași*. Vol.II, București, Editura Remus Cioflec.

ORNEA Z., *Junimea și Junimismul*. București, Editura Eminescu, 1975.

SCRABA G.D., *Vasile Conta, studii filozofice*. București, Editura Fundatiunei V.SOCEC.

Enciclopedia "Cugetarea", București, 1940.

TUCA FLORIN; COCIU MIRCEA; CHIREA F., *Mic dicționar*. București, Editura Militară, 1979.

• **SOCOR MATEI**

BRĂILOIU CONSTANTIN, *Concertul de mâine al Filarmonicii*. Un nou dirijor. În: *Dimineata*, 10 decembrie 1933.

CONSTANTINESCU GRIGORE, *Matei Socor*. Editura muzicală, 1983.

COSMA OCTAVIAN LAZĂR, *Revista Muzica* nr. 11-12, 1980

GHECIU RADU, *Revista Discul*, nr. 2, 1974.

COSMA VIOREL, *Lexiconul muzicienilor români*. Editura muzicală, 1965.

CIOMAC EMIL, *Cronica muzicală*. În: *Universul literar*, nr. 4 și 7, 11 februarie, 4 martie 1945.

CIOMAC EMIL, *Cronica muzicală*. În: *Universul literar*, 11 martie 1945.

DOGARU ANTON, *Matei Socor*. În: *România literară*, 5 iunie 1980.

DRĂGOI SABIN, *O strălucită confirmare a vieții noastre muzicale*. În: *Muzica* nr. 3-4, 1951.

- ELIAN E., *Orchestra Radio dirijată de Matei Socor*. În: *Scânteia*, 3 martie 1945.
- ELIAN E., *Cronica muzicală*. Concertele simfonice, Matei Socor, Constantin Silvestri. În: *Scânteia*, 7 martie 1946.
- GHEORGHIU VIRGIL, *Cronica muzicală*. În: *Revista fundațiilor regale*, 1 martie 1939.
- GHEORGHIU VIRGIL, *Orchestra Radio*. Dirijor Matei Socor, Lola Bobescu. În: *Adevărul*, 16 octombrie 1946.
- GHEORGHIU VIRGIL, *Rânduri pentru Radio*. În: *Contemporanul*, 26 noiembrie 1947.
- JORA MIHAIL, *Concert de muzică românească*. În: *Timpul*, 14 ianuarie 1939.
- MENDELSON A., *Concertele Orchestrei Radio*, dirijate de Matei Socor. În: *Scânteia*, 7 martie 1945.
- NEACȘU IULIAN, *Caragiale cântat*. În: *România literară*, 3 februarie 1979.
- TIMIȘ VASILE, în: *Muzica*, nr. 11-12, 1980.
- TOMESCU VASILE, *La despărțire*. În: *Contemporanul*, 6 iunie 1980.
- TOMESCU VASILE, *Matei Socor*. În: *Muzica*, nr. 11-12, 1980.
- TUDOR ANDREI, *Orchestra Radio, Lisa Ghilels – Matei Socor*. În: *Veac nou*, 11 mai 1946.
- TUDOR ANDREI, *Radio. Matei Socor – Mihail Andricu*. În: *Rampa*, 27 aprilie 1947.
- TUDOR ANDREI, *Sumar bilanț al stagiunii simfonice*. În: *Contemporanul*, 22 iunie 1949.
- TURCU ANA, *Oratoriul "Stejarul din Borzești" de Matei Socor*. În: *Muzica*, nr. 4, 1962.
- VARTOLOMEI L., în: *Contemporanul*, 12 ianuarie 1979.

• **ZAMBACCIAN KRIKOR**

ZAMBACCIAN K.H., *Activitatea portului Constanța în 1922*. De K.H.Zambaccian. Constanța, Tipografia "Victoria, 1922.

ZAMBACCIAN K.H., *Corneliu Baba*. București, Editura de Stat pentru literatură și artă, 1958.

ZAMBACCIAN K.H., *Însemnările unui amator de artă*. București, Editura E.S.P.L.A., 1957.

ZAMBACCIAN K.H., *Pagini despre artă. Culegere de texte și prefață de Marin Mihalache*. București, Editura Meridiane, 1969.

INDICE DE NUME

(selectiv)

A

- Acterian Arșavir, 203
Adamescu Gheorghe, 88, 92
Aderca Felix, 104
Agakhan Begonme, 34
Agavriloaie Gheorghe, 109
Agavriloaie Maria, 109
Agârbiceanu Ion, 104
Alecsandri Vasile, 116
Alessandrescu Alfred, 121
Andreescu Horia, 121
Andreescu Ion, 114
Anghel C.D., 92
Anghel Dimitrie, 104
Anghelescu Gheorghe, 181
Arbore Nina, 110
Arghezi Tudor, 104; 200
Arion C., 164
Arion Eraclie, 181
Arseni Constantin, 59; 62
Asachi Gheorghe, 86
Aslan Ana, 31-36; 38-41; 43-45; 47-50
Aslan Garabet, 34
Aslan I.C., 34
Aslan Măgărdici, 34
Aslan Sofia, 33

B

- Babeş Victor, 51;164
Bagdasar Dumitru, 51-63; 66-74; 76; 114
Bagdasar Florica, 54
Bagdasar Nicolae, 64; 66; 68-71; 73-76
Bailey P., 56
Balş Al., 164
Banu C., 92
Barasch, 79
Barbu I., 104
Bart Jean, 104
Basarab Mircea, 123
Basarabescu I. A., 107; 164
Baudouin Serge, 121
Baziliade Constantin, 200
Bădărău Dan, 73
Băraru Cecilia, 65
Bărbulescu, 102
Beldie C., 67
Bentoiu Pascal, 123
Berceanu M., 92
Berdiaev N., 72
Berindei Anton, 181
Bianu Ion, 164
Blaga Lucian, 73; 104
Blecher Marcel, 163
Boboc Nicolae, 123
Bogdan V., 70
Bogdan-Duică Gheorghe, 104
Boghian D., 171
Bogrea Vasile, 116

Bolfosu, 78
 Bondrea Aurelian, 87; 98
 Bordeianu M., 106
 Botez Demostene, 104; 110
 Botez Grigore, 106
 Botez Ion, 109; 110
 Botez Octav, 104; 110
 Brăiloiu Constantin, 186
 Brătescu-Voinești, Al., 104; 110
 Brătianu Vintilă, 134
 Brediceanu Mihai, 123
 Bronson Charles, 33
 Brunea-Fox Fili, 163
 Brunschvieg Leon, 68
 Bücher Karl, 132
 Bugeanu Constantin, 123
 Buiuciu Grigore, 78; 165; 166; 173; 179
 Burlă Vasile, 165
C
 Cairns H., 56
 Cantacuzino Ion, 92; 102
 Caragiale Ion Luca, 104; 114; 168; 171
 Caragiale Matei I., 104
 Caragiani I., 101
 Cardinale Claudia, 33
 Carp Elena, 103
 Carp M., 109
 Carp O., 104
 Carp Petre, 90; 165; 166
 Carp Radu, 109
 Castal di Alfonso, 186

Catargi Henric, 200
 Catargiu Lascăr, 165
 Cazacu P., 110
 Cazimir Otilia, 107; 104;163
 Călinescu Armand, 135
 Călinescu George, 103; 110; 113; 200; 208
 Călugăru Alice, 104
 Cerchez Mihail, 179-182
 Cerna Panait, 95
 Chaplin Charlie, 33
 Churchill Winston, 33
 Ciomac E., 78;129
 Ciuntu Elena, 116
 Ciuntu Paul, 115;117;118;130
 Ciuntu Sofia, 116
 Ciuntu Verginia, 116
 Copland Aaron, 121
 Cocea N. D., 104;110
 Codreanu Mihai, 104; 107
 Coman Nicolae, 124
 Constantinescu Dan, 123
 Constantinescu Grigore, 183; 186
 Constantinescu N. N., 146
 Constantinescu Paul, 123
 Conta Iosif, 121
 Conta Vasile, 116; 173; 174; 178
 Costăchescu Nicolae, 135
 Costin Gheorghe, 121
 Costin Lucia, 110
 Costinescu Emil, 89
 Coșbuc George, 104

Crainic Nichifor, 107
Crăciun Eugen, 108; 110
Creangă Ion, 101; 108; 114
Cucu Gheorghe, 186
Cushing Harvey, 54; 55-56; 60
Cuza A.C., 165
Cuza Alexandru Ion, 180

D

Danielopolu D., 34; 36; 40; 41; 42
Davidescu N., 104
Davila Alexandru, 164
Demetrescu Eugen, 150
Densusianu Al., 101
Dessila Octav, 110
Diaconescu Emil, 110
Dietrich Marlene, 33; 48
Dilthey Wilhelm, 70
Dima F., 110
Dinicu Dimitrie, 120
Dobrogeanu Gherea C., 114
Donceanu Felicia, 124
Douglas Kirk, 33
Dragomirescu Mihail, 163; 164
Drăgan Mihai, 99; 103
Dumitrescu Gheorghe, 123
Dumitrescu Ion, 123
Dutaillis-Petit D., 56

E

Eftimiu Victor, 104; 107; 200
Eiffel Gustave Alexandre, 94
Elenescu Emanuel, 121

Eliade Pompiliu, 92

Eminescu Mihai, 101;106;108;114;165;174;177

Enescu George, 95;117;118;191

Epure Al., 163

F

Farago Elena, 104

Feldman Ludovic, 123

Florian Mircea, 66; 73

Foster Lawrance, 121

Fulton J., 56

G

Gafencu Grigore, 135

Galaction Gala, 104;108; 200

Gane Nicu, 104

Gaulle Charles de, 48

Gârbovicianu Petre, 92

Ghandi Indira, 48

Gheciu Radu, 194

Ghelmegeanu Mihail, 135

Gheorghe din Moldova, 104

Gheorghiu Valentin, 123

Ghica Scarlat, 164

Ghise Dumitru, 72

Goga Octavian, 104; 106

Goilav, 78

Golescu Dinicu, 86

Golescu Iordache, 86

Grabner Hermann, 187

Grefiens Vinicius, 123

Grigoriu Theodor, 123

Gusti Dimitrie, 106;132;150

H

Haralambie Nicolae, 181
Haret Spiru, 77-84; 86-98
Hartman Niculai, 68
Hașdeu Petriceicu Bogdan, 100
Herseni Traian, 93
Ho Și Min, 33
Hogaș Calistrat, 116
Hristandi Alexandru, 124
Hudiță Ioan, 139

I

Ibrăileanu Cristea, 109
Ibrăileanu Garabet, 99, 100-102; 104; 108; 110-113; 116
Ibrăileanu Teodor, 100
Ikonomu Vlachon Smaranda, 49
Iliescu M., 110
Ion Manolescu Sofia, 163
Ionescu Const. D., 92
Ionescu Ionel, 59; 62
Ionescu Tache; 164
Ionescu Toma; 42
Ionescu Berbecaru M., 135
Ionescu-Galați Ilarion, 121
Ionescu-Rion Raicu, 101; 105
Ionescu-Sisești, Gh., 59; 150
Iorga Nicolae, 74; 95; 146
Iosif Șt.O., 104
Istrati Panait, 104
Ivașcu George, 110

J

Jalea Ion, 200

Jaspers Karl, 72
Jefferson G., 56
Jerea Hilda, 123
Jin Wang, 121
Jora Mihail, 115; 118-123; 128-130; 190; 201
Jora Vasile, 116

K

Kalindero Danielopolu, 46
Kennedy John F., 33
Kiriak D.G., 120
Kiritescu Constantin, 110
Kletzki Paul, 121
Kogălniceanu Mihail, 116; 181
Kreindler A., 52; 54
Kümbetlian Garabet, 160

L

Lahovary George, 164
Lazăr Gheorghe, 86
Lăudat I.D., 107
Leonardescu C., 101
Lesnea George, 110
Levy Isac, 199
Lipatti Valentin, 48
Lovinescu Eugen, 104; 110
Luca Ion, 163
Luchian Ștefan, 114
Lupu Costache, 110
Lupu N., 92; 108; 110; 135
Lupu N.G., 110

M

Maiorescu Titu, 102; 164; 165-167

Madgearu Virgil, 131-141;144-151
 Mandea Cristian, 121
 Manea Gheorghe, 152; 156; 158-161
 Mangoianu Ștefan, 123
 Maniu Adrian, 104
 Mantu Lucia, 104
 Mao Tze Dun, 33
 Marbe Miriam, 123
 Marcovici Maria, 100
 Marcovici Vartenia, 100
 Marghiloman Alexandru, 164
 Marinescu Gheorghe, 34; 40; 42; 51; 53; 59
 Marino-Moscu Constanța, 108
 Martel Thiery de, 56
 Martin P., 56
 Masur Kurt, 121
 Maupassant Guy de, 101
 Mavrodineanu Olga, 110
 Mehedinti Simion, 75; 164
 Mendelssohn Alfred, 123
 Mezincescu Florica, 192
 Miclescu Ion, 90; 164
 Mihalache Ion, 135
 Mihăescu Gib, 104
 Mille Constantin, 89
 Minar Octav, 176
 Minulescu Ion, 104; 106; 107
 Mironescu I.I., 104; 108
 Mironescu Iulia, 110
 Missir Petre Th., 164-172
 Moldovan Angela, 49

Moldovan Roman, 147
 Mortun V.G., 92; 163
N
 Narly C., 70
 Nădejde I., 92
 Neculuta Teodor, 114
 Negri Costache, 116
 Negru Radu, 107
 Negruzzi Costache, 165; 166; 174
 Negulescu P.P., 164
 Niculescu I.T., 58; 63
 Niculescu N., 92
 Niculescu-Dorobanțu Ilie, 92
 Noica Dimitrie, 52; 59
O
 Ocneanu Emil, 110
 Ogrzeanu Sofia, 59; 62
 Olivecrona H., 56
 Olteanu Mihai, 161
 Oprescu George, 200; 201
 Ornea Z., 165
 Osman Pașa, 181
P
 Palade Constantin, 123
 Palade-Beiu G., 92
 Pandrea Lizica, 110
 Panu G., 165
 Papadat-Bengescu Hortensia, 104
 Parhon I.C., 31; 32; 36; 40; 42
 Pas Ion, 200
 Pătrășcanu D. D., 101; 104;

Pârvan Vasile, 74; 134; 135
 Perlea Ionel, 121
 Petre Andrei, 110
 Petre Bogdan, 110
 Petrescu Cezar, 104; 110; 163
 Petrovici Ion, 70
 Philippide Al., 102; 104; 110; 164
 Picasso Pablo, 33
 Pilat Ion, 104
 Pinciu Ion Păun, 114
 Piru Al., 112; 113
 Poenaru Petrache, 86
 Poenaru-Bordea I., 92
 Poincare Henri, 81
 Polovrăgeanu Elena, 43
 Popescu Spiridon, 92; 104
 Popovici Doru, 124
 Popovici-Bayreuth Dimitrie, 118
 Popovici-Lupa N., 92
 Preutescu Laurentiu, 108

R

Racoviță Dimitrie, 164
 Rainer Fr., 110
 Ralea Mihai, 104; 107; 110
 Rădulescu-Motru Constantin, 65; 66-71; 75; 163
 Rășcanu, 102
 Rebreanu Liviu, 104; 107
 Rickert, 74
 Rogalski Theodor, 121
 Rosetti Al., 106; 108
 Rosetti Theodor, 165

Roșca D.V., 73

Rusu Liviu, 123

S

Sadoveanu Mihail, 100; 108; 110; 171; 200

Sadoveanu Isabela, 104; 108

Sahia Alexandru, 114

Samitca, 101

Sanielevici H., 100; 104; 110

Saraga, 101

Săveanu N.N., 92

Săvulescu Traian, 113

Sbârcea George, 116; 119; 124

Schaltenbrand G., 56

Sevastos Mihail, 109; 110

Sherrington Ch., 56

Silvestri Constantin, 121; 123

Simionescu-Râmniceanu Marin, 110

Simmel, 74

Sion V., 92

Siruni H.D., 173

Socor Eliza, 185

Socor Emanuel, 185

Socor Matei, 183-195

Spengler, 74

Sperantia Eugen, 163

Stahl H.Y., 107; 110

Stâncă Ștefan, 114

Stere C., 103; 110

Steriadi Jean Al., 199

Sterian Dinu, 123

Streitman H., 110

Sturdza D.A., 84

Sturdza-Bulandra Lucia, 48

Suchianu D.I., 108

S

Ștefănescu-Delavrancea Barbu, 104

T

Tașcă G., 149

Tasu V., 164; 165

Teichmüller Robert, 119

Theodorian Caton, 107

Teodoreanu Alexandru, 104

Teodoreanu Ionel, 104

Teodoreanu Sofia, 129

Teodoru I.I., 92

Teohary Constantin, 110

Teohary Rodica, 110

Topârceanu George, 104; 107

Toynbee J.A., 72

Trancu-Iași Grigore, 78; 110; 136

T

Tăranu, 78

Titeica Grigore, 81

U

Urechia V.A., 164

Uri Benador, 110

V

Valeriu Al., 110

Vasilescu-Carpen N., 32

Vazken I., 34

Vlăduțescu Gheorghe, 73-75

Vălcovici Victor, 80

Ventura Grigore, 164

Vianu Tudor, 67; 104

Vizanti A., 101

Vlahuță Alexandru, 95; 103; 104; 114

Vlaicu Aurel, 94; 95; 114

Vosganian Varujan, 206

W

Weiss Aureliu, 110

Windelband, 74

X

Xenopol D.A., 74; 101; 102; 165

Z

Zambaccian Agop, 199

Zambaccian Anita, 199

Zambaccian Krikor H., 197; 199-210; 200; 204-215;

Zarifopol Paul, 104

Zincă Haralambie, 163

Zirra Alexandru, 118

ABSTRACT

Armenians members of Romanian Academy comes to crown, due to a larger point of view, the research, especially underlining the merits of the Armenians living in Romania who have reached the highest positions in national science, art and culture, contributing fundamentally to the development of Romanian civilisation and, not in few cases to the world civilisation.

There is no exaggeration to say that world famous Ana Aslan is just an example, but an illustrative one for our affirmation.

Are there numerous or not the Armenians among the Academy eternalists ? In this matter, it is not important the quantity, but the quality. *Non multum sed multa !* The old quotation fits *in integrum* here. Less importance has their number but how much they have enriched the common knowledge, for the benefit of humanity. Our effort, materialized in this present book dedicated to the Armenians originary from Romania try to confirm that: TIME, the supreme and incorruptible judge keeps and maintains for knowledge and education of the future generations the names of the personalities who, though we have not had the opportunity to meet in our life, deserve our respect for ever.

The book presents the following members of the Romanian Academy: Ana Aslan, physicist, Dumitru Bagdasar, physicist, Nicolae Bagdasar, philosopher, Socor Matei, composer and conductor, Madgearu Virgil, economist, politician, Haret Spiru, professor, politician, Jora Mihail, composer, musicologist, G. Ibrăileanu, man of letters, Gheorghe Manea, engineer, Missir Th. Petre, legal expert, publicist, K.H. Zambaccian, art critic and antiquary.

CUPRINS

Prefață			5
Cuvânt înainte			9
Armenii din România			11
ANA ASLAN	Membru titular	1974	31
medic			
DUMITRU BAGDASAR	Membru post-mortem	1948	51
medic			
NICOLAE BAGDASAR	Membru corespondent	1943	64
filosof			
SPIRU HARET	Membru titular	1892	77
matematician, profesor, om politic			
GARABET IBRĂILEANU	Membru post-mortem	1948	99
critic, istoric literar			
MIHAIL JORA	Membru titular	1955	115
compozitor, dirijor			
VIRGIL T. MADGEARU	Membru post-mortem	1990	131
economist, profesor, om politic			
GHEORGHE MANEA	Membru corespondent	1963	152
inginer			

PETRE TH. MISSIR	Membru de onoare	1926	166
jurist, critic literar, profesor			
MATEI SOCOR	Membru corespondent	1952	183
compozitor, dirijor			
KRIKOR ZAMBACCIAN	Membru corespondent	1948	197
critic, colecționar de artă			
Bibliografie			214
Indice de nume			225
Abstract			239

SIMION TAVITIAN

ARMENI sub cupola ACADEMIEI ROMÂNE

Dacă în cartea sa anterioară Simion Tavitian s-a preocupat de o reiterare istorică privind Armenii dobrogeni în istoria și civilizația românilor cu un conținut de sinteză, în care sunt relevate coordonatele generale ce conferă substanță demersului respectiv, de astă dată prin fața ochilor noștri se desfășoară destinul doar al unora dintre consăngenii săi/noștri anume, al acelora dintre ei cărora viața le-a încununit devenirea profesională aparte și conduita umană superioară, recunoscându-le valoarea lor de excepție; este vorba de atestarea la nivelul științific cel mai înalt, pe care o poate exprima o comunitate cultural-națională respectiv, de membru al Academiei. Fără a se cultiva un partis-pris al rolului supraoamenilor, iese în evidență, însă, rolul elitelor în modernizarea și propășirea unei societăți a acelor profesioniști fără de care progresul civilizației umane, deopotrivă materiale și spirituale, ar fi, dacă nu periclitat, neîndoios încetinit sau mai lent.

Iată de ce, fiecare etnie și națiune se mândresc cu figurile lor reprezentative, multe devenind personalități, cu aleșii lor nu politici, Doamne ferește!... , acei fii grație cărora inteligența umană se exprimă, peren, la cele mai înalte valori creative.

conf. univ. dr. Stoica LASCU